A Matadegolla

Joan Pons i Massaveu

Biblioteca
Central
Diputación
Provincial
Barcelona

Al Sr. D.
Joseph Roca y Roca,
con recort de un afec
L'Autor

19/1/99

Ex-Libris
Biblioteca
Central
de la
Diputación
Provincial
Barcelona

Al Sr. D.
Joseph Roca y Roca,
con recort de un afm
El Autor
19/7/99

R.258.406

JOAN PONS Y MASSAVEU

Á MATADEGOLLA

EPISSODIS POPULARS CATALANS

PRESA D'UN CORSARI EN AYGUAS DE S. POL

Eram als 11 de Maig del any 1799, diada de Sant Pons y segon dimecres aprés de Pascua Cinch jorns havían passat ja de la Conversió de Sant Agustí, y arreu del poble 's retreya encara la pesquera d' aquell dia. ¡Quína petxada, válgans Sant Telm!... ¡Ni en tot lo llarch de la centuria 's tenía esment d' una mola de peix semblant!... Los homes de mar, no obstant y haverníhi dels vells, d' aquells que, darrera un banch de sardina, engolosintshi com á dufins, s' havían arriscat d' estrapada en estrapada mes enllá de Cartagena, no s' hu acabavan de pahir.

Un dels pescadors als qui se 'ls hi entravessava més de ferm la pesquera, era l' avi Jepis ¡Sempre ballava al mateix sol!... ¡Sempre destriava la materxa trocat!... Mes, consideraotho desapassionadamcot, calía plányel. . ¡Cinquanta anys d' estendre xarxas del matí al vespre; calvo ja y recuyt per las solcyadas, blanch del pel á copia de sirgar á tothora, ressacat per la salabró de marina, un veritable llop de mar, en un mot, que se n' havía vist moltas y de crespas y no poder desencabir d' entre 'l munt de sos recorts un cas un sol cas, com aquell!... ¡Temptat estava de tirarse á l' aygua!...

Cada cop que li obtlan lo bech, retrayentli la petxada, que era sovint, psalmejava la materxa —¡Qua la mar me retnfli si torno á veure un tombo de barats semblant!... —Y s' acompanyava la dita ab un capdellar de brassos y unas llambregadas tan expressivas y amatentas que no semblava sino que 'n bellugnessen devant sos ulls, espurnejant, rehullint, trissats pel sol del matu, vessant dels coves y rebutent per la sorra, cuejant, llisquent, revolcantse encara, aque-

llas barriscas de molsuts barats que l' art del sombrós Guillot anà desbotant á glopadas per espay de mitja hora enteral .

Aquell matí, justament, fos per la lalla del primer vol, que li arrasirá més algas y brossa que no peix, sachsejat l' art per las somsadetas del trángul, fos que la flonja boyrina, esllanegantse per l' horitzó, li enterquès aquells nirvis, que se li encaballavan arreu, com lo cordatje d' una goleta ó que l' raig de sol que abordava la platxa de cap á cap, espurnejant per la sorra, li escalfehís lo cervell, exaltantlo ab sa xalarossa estuba; es lo cert que l malhaurat d' en Jepis no tenía altra derta que la de parlar y rondinar de la perxada.

Quanta s' atrafegavan per sa vora hagueren d' acompanyarlo en la lletanía. Las de cal Rango, que remendavan xarxas y salabrets, asseguidas al tou del sorral, tot guarintse del sol sota 'l blavench parayguas dels besavis, foren las primeras á qui va escometre. Mes poch reparavan en sas ditas ¡S' ho teolan tan sabut! Per ellas, tot lo que no fos garlar de la atemparadas, se 'ls engargussava al gargamelló. Lo passat, passat, y fins á la que vinga, com deyan . ¡Ah! . ¡La «temporada»! . Hi mancava una mes cosa d' un mes. Los homes se 'n anirían, emprenentlas amunt, dret á Llevant, cap al golf de Lyó, á sirgar cam uns lladres per aquellas aygua . ¡Quatre mesos de solitut, d' ansia, d anyorament, ab l' ayl al cor á cada dubtosa nova, pera, qué ferhi, si la mar ja ni donava pera distreure ala jayos! . Pe 'l Setembre tornarían, curulla la bossa y 'l farsellet á la má rebutit de presentallas y futesas N' hi hauría pera totas .. Las arrecadas pera la gran, lo mocador pera la mitjana, las faldillas pera la menuda, la pilota pe 'l noyet... ¡Y tot de Fransal ..

¡De Marsella! . ¡De la mateixa Marsella! ¡La mare sospesarla 'l bossot, y, esmoguda per aquell estalvi, que era 'l benestar de sa casa, regraciaría á son marit, abrassantla y estrenyentlo ab la més pura tendresa! ¡Oh! ¡La «temporada»! .. ¡Quánts y quánts ne feya de felissos! ..

Entavansadas ab semblants caborias, poch feyan cabal de lo que 'n patollava 'l jayo ¡Mes, no hi havía remey! . Lo pap d' en Jepis, fareit de farda desde 'l dimós tombo, esboizava á la ff elzivant son enferfech per l' entorn Vejent que las del Rango no l' escalivan, atracá á n' en Nonis, que llapissava las costellas de son gust

—¡Comparel —esclatá en Jepis, arrimantsbt —¿Un vol de setze dobias de quatre no us vendría pas á través, eh?

Y cam en Nonis, ajupit al areny, absson cassó de quitrá y la escabellada bronja entre grapas, cobert son cap per l' ampla payola, y entonantne una de las nixeridas, aoava resseguint las junturas de la embarcació, sens llevarse la pipa dels morros, s' esquitllá en Jepis, remugant, tot escometent al de cal Jup, que llossya l' eyna per las rocas .

Tal com qui trasbalsa grá dins un sacot forodat que va deixant lo rastre arreu hont la dona, aixís passá á n' en Jepis aquell dia . Del de cal Jup s' arribá á n' en Caima, d' en Caima al Moreno, del Moreno al Ferricat, fins que, inpantsebab en Jep, lo de l Aleixa, que baldejava 'l cara, arrán de l' aygua, feu un vá y tot del enfit.

Llop de mar com ell, lo de l'Aleixa no perdía un mot de la solfa —¡Miréus! — esclatá en Jepis —Quan te 'm veig que 'n Guillot demana ajuda, llenso ls caps que plegava y. ¡sómbri . me li arrapo als llivants .. ¡Nom de Deu com tubavau!..

¡Si 'ns feyan acular y tatl . —¡Patró!— vaig esclafir—si no arrastrén la «Muscle-ra», prou tenim balenas á platxa! . —¡Y apa! lssa que issarás . Issa que issarás . Lo sol era alt . Bufava 'l garbí . L' aygua 's veya lletosa . —Si ve sardina—vaig fer—ja us caldrá llogar bots pera encan-tarla, mestre! . —Mes en Guillot no s' hi entenía pas. Ficat entre 'ls llivants, tot era brassejer, y corre, y esgorjarse . » ¡Amolla de sfl . ¡Amolla de llá! . ¡Arron sal . ¡Tira! . ¡De banda! . ¡Anl . ¡Anl . » ¡També li tocá la seva, també! . ¡Mes, ocalá ja pogués dirbo! . ¡Deu caps encara 'ns mancavan quan comensá á surar la bossa . ¡Ja ee nostra! . ¡Ja la tenim! . » ,baladrejava 'n Guillot, escalfe-bintsi. Y com l' ari tant com més avan-sava se 'ns anava fent més feixuch, lo nunci s' armá del carn emparaulant á la gent pera 'l rellevo . «Oh . issa! . De sfl . ¡De llá! . ¡Ja la tenim! . ¡Ja es nostra! . tornava 'l patró, seguint ab ulls esparverats lo restre de las llevas Y sfa que siarás . Y sia que siarás . Jn estava rendit, masegat, retut, com que vaig des-ferme del llivant, guillántmeles vers al costat del carn ¡Hi sunva la gentl . ¡Ni Jesucrist pe 'l Calvarl . ¡Quin cop da respirar á cada barnoy que veyan! . ¡Ni ab tot lo badá de la baca 'n tenían proul . «¡Ara! . ¡Are! . ¡Aral . ¡Ara! . ¡Ara! . », sonio tot d' una . M' aixeco . 'm giro . y . ¡nom de Deu! . ¡Quina bossada! ¡Ni la diligencia que s' emportá 'l Tordera pe'l darrer ayguat sobrenía ab aquella tossal . 'L mayá, las camas, lo canaló, 'l carn, la enrona, tot l' art era una infladuraL . «¡Gent á l' aygua! . — esclatá en Guillot —¡Gent á l' aygua! . ¡A duro per cap! . ¡A duro per cap!— ¡Be s' ho valía l' arriscarabl . 'S llensa á l' aygua la gent, viva de la bossa que acompanya ab los samale. y... ¡nom de Deu! . al reventá 'l tiaronco! . ¡quín cop de rajar peix! . ¡Mana y coves eran lo que mancava rebatuá!

Furgá es pipa en Jepis, y 1 de l' Aletxa, al qat eorprengué 'l tomba revenit de la batuda junt ab la colla dels sardina-lers, esclafi, brandejantsbí.

—¡Si no s' bi escauhen los de Blanes, més de la meytat del peix retorna á l' aygual .

—Ja va eer potra, ja, la d' ensapegarhi las barcas—afegí 'l de cel Jup, que ab los demes de la platxa s' havía acoblat al ratlla.

—¿Y la de 'n Met ab los aaaus?—res-pangué 'n Jepis, ja fngada la pipa —No cal pas que s' arrisqui pe 'l golf aquest istiu, mala rataa 'l vnlqui . .—

Una girada de vent los feu atalayar de sopte envers á marina

—Llevantó - feu en Jepis esquntlánt-selas

—¡Si no fos massa tartl ..—afegí 'l de cal Jup, tot encarantse ab la sol, que 's destriava á dret fil sabre sas testas

—¡Va, nenstemshil . —butzmá en Met, decantantse á terra y despedintse del ratllo

* * *

Eram cap á mitj dia Sant Pol, aplegar al peu de le montanya, ab eon blanch caseriu y sns tortuosos carrers, capde-llantse sobre sl matéixns com los renchs de flors d' una tnya, desvetllavas del en-sopiment del metl recobrant de snbie tat l' alé de sa plasccate vida Lo raig d' un sol d' istiu, arrebossantlo ab son manteil de llum, aclaría 'l poblat, perpellejant pe 'ls vidres y reflectintse en guspireigs metálichs, tat revestint la crú de la terra ab lo tó ruhent del coure Lo aixám de las xamaneyas esbargía 'l fum de las llars,

que s' enlayrava á petits núbols, com á glops d' encens, esllanegantse y fonentse par l' espay aprés de giravoltarhi en capritxosas formas. Homes y dones, massas y baylets revenint da sas tascas ó es quillantse d' estudi, treseavan arreu, desde 'l plá del sorral fins á la encimbellada iglesia; ressegnint los reachs de la toya com á tornassolsts escarbatoos, y enmascarant lo ras de la soleyada ab las encongidas motas de sas siluetas.... Lo seny de las dotze, redringant ab pausa, sobiarla tot d' una aquell esclat d' expansió, reproduint de jorn en jorn ab rutinaria mónita, concentra otse tot seguit lo esplay dins lo mes foos y arracerat de las casas — Llevat dels lladruchs dela eana, del soroll de la pisa, del relregar de las culleras y de la fressa de la quitxalla, cap altra remor trencaría la quietut del poble.... Y en tant la gent, asseguda al escon ó repapada á taula, s' empassava la sustancíosa escudella, tot refentse del tragí ó amanintse pe 'ls sardinals, lo sol tramontarla 'l poblat, espurnant una estona co soo cloquer, y escorrentse enllá, sempre enllá, per rierals, y comas, y montanyas!..

***

Mestre Pau, «boter de Sant Pol», segons s' anomenava en lo curiós dietari qu' escribía, relatant las fetas del poble, 's llevá de taula, se 'n pujá amunt, dret al recambró del derrera que mirava á Llevant, obrí 'ls portiolns del balcó tot descordantse 'ls elásticbs, y aos d' ajussarse al llit pera trencarhi 'l son una estona, tot fent la pahida ab sossego, doná un eop d' ull á la mar, acabalant ab afició sos ayres. Aquella llambregada era pera mestre Pau com la oració de nona pa 'ls nma, lo dols narcótich que 'l disposava á dormirse. Ajustava, totseguit, lo finestró, y enduhentseu dins sos ulls un tros d' aquella mar, que tant li plavía, s' bi endormiscava enm un angelet Bc prou hu deya: «So boter perque hoeran los avis y ho es lo pare, pero es tant lo que 'm deleix la mar, que si Deu me dona un xicot, vull que a' hi gronxi ab barco»

Y fou axís. Son fill, Bonaventura Adrober, eursá la Náutica, eixintne tan expert navegaot qua batejá ab son nom un baix que descobrí entre las Terceras y las costas d' Espanya....

Ullá la mar la boter, y decantantse envers á mitjorn, comensá sa revista: La platja 's veya nua, deserta, comanellada pe 'l sol encara. Rengleras de sots esbiaxant ó ereuhantse pe 'l sorral, denunciavan ab sas tacas la bellugueig del matí, tot recordant la jeya de las pessas y 'l trastejar de las colles.... Seguía 'l llevantó.... Crespadas pe 'l ventet y trontollántshi, lleugeras, las ooas se 'n venían avant, jaspiat son verdós llom pe 'la entretnchs de la llum, y capdellantse sobre sí mateixas al aconseguir la platxa. Al arribarhi, bt esclatavan de sobte, agombolantshi en flonja barra d' escuma, y aprés de llensar en sa rompent la farda del camf, 'a fonían pe 'l sorral, tot desfentshi en llumenetas....

Del «Cap de Vallaltra» mestre Pau se 'n anná al «Monjo», del Monjo á la «Rocassa», de la Rocassa á la «Musclera», per la platxa de 'n Moré, fons d' aygua, metsde tot velám alasbaras, seguint per las «grinyolasa dels sardinalers, que ja no 's veyan, y endinzantse per l' horitzó, disfumat per la calitja, s' encará ab la fortí de Sant Pau y 'l Farell, tot vestlumant llá d' enllá, mitj confosa pa 'l ressol, la silueta de la «Cabra»

De sobte s' bi aboeá, extengué las mans

devant sos ulls, guarintse del sol, y aprés de guaytar llarga estona pe ls indrets de Canet, s' esmunyí envers á dins Un punt, un petit punt blanch com un glop d' escuma, bellugadís cam una bolva y llumenós á ratxas, fet un brillant, l' entavannava ab sos dubtes De primer entubt l' havia prés per una gavina, més com era fofa d' alas y llisca va sens empeodre 'l vol, tatseguit s' adoná del erro Armat d' una grossa ullera ressurtí totduna Se refregá 'ls ulls, desentelá l' objectiu, s' encará ab la volva, y dirtginse á n' en Barra, son vehí de eostat, que fressejava per la finestra, li cridá, esvaranlo!

—¡Rourel .. ¡Oh, Rourel .. ¡Mireu!.. ¡Tenim un llondro envistaal..

—¿De Sant Feltu? .. —preguntá en Barra

—No pot ser pas de molt lluny ¡Quinas bordadas pega!—¡Si portés més drap, mes n' hu posarían!

Tot al cop recridá á n' en Roure

—¡Oh, Rourel—esclaff.—¡Son dos!—¡Dos!—¡Pujeu!—¡M' apar que s' escomeran!..

—¡Menires no sía qüestió de franl..— observá en Barra

—¡No re pas fatxa d' escampaviasl. :—reprengue lo boter, tor allarganlh l' andrómina

S' hi encará ab lo trabuch, en Barra, y aprés d' una seria investigació esclafí plantofejaotse la testa:

—¿Qué hi apostém, Pau, á qu' es un corsarí?—

—¿Un corsarí? .. ¡Y tenlu rahó!—¡Veyámi .. ¡Deixeu! .. Sí, sí! .. ¡Si es un xábechi ¡Repareu! .. ¡Vaya si es un xábech! .. ¡De Mahó, á ben segurl .. ¿Com de resultas de fer ali ab los francesos l' Anglaterra se 'ns ha fet seva l' illa! .. ¡No hi ha pas duptel .. ¡Un corsarí! .. ¡Un corsarí! .. ¡Y ménm tiraot ab las trapaccrías de 'n Godoyi.. ¡Com no li va res á n' el murrí!—

Als pochs minuts la nova d' aquella feta ja havía donat 'ros toms pe 'l poble Be 's coneixía prou ab la gaizara del veñnat.— ¡Quin rebombori, arrenl.— Alarmats uns, altres curiosos, abandonavan llurs casas, trescant avall, empentantse corrent, esferehits, ab los ulls esgarriats envers al Grau, enlayre 'ls br sos y tot embestintse á preguntas f.o carrer del Mar, lo del Cau, lo de las Murtreas y 'l de la Riera anavan de gent com si hi hagués envelat á Plassa y ja hi trenquessen marratsas Las campanas de la església tocant á «socorre» y 'l corn del nunci esclafint á «vía fora», esparveravan més y mes á las curruas que s' esbargian arreu desde la plaoa de can Reig fins á la mateisa platxa, prenent Sant Pol en aquell esclat de brugit un veritable ayre de fira

En Barra, lo Bater, mossen Martí, 'l vicari, y 'n Jepis, al qui havía sabtat la nova al ple de la sesta, quan somniava ab un tombo com lo del miracle de Jesús, observavan ab desfici los moviments de las embarcacions, llambregantlas de fit á fit ab la ullera.

Impacientantse y fonentse, esperant lo torn d' observació, s' acoblavan en ro dona pertenint en aita ven sobre las peripecias del corsart, que no deixava al llondro de saga, empaytantlo á tot drap.

Los del sorral, donas vells y criaturas, lo que constituhía 'l poble quan las homes de mar eran á sardinals, s' agavellavan ran de las onas en espés mur, ó s' asseyan al marge del camí, com una extesa d' etzavaras, badats de boca y ab los ulls al llondro, ó enardint á la germació ab sos alarits y bullicia

Sortjant lo ventet y burlant al xábech ab sas virudas, lo llondro s' arriscava per

Digitized by Google

la costa, giragonsant y llisqueot com una murena. Sas velas cuadras batudas pe'l llevantó, s' embotornavan com á bolas, cosemps que las llatines y 'ls fiochs, trevadas per las escotas, s' hi exteofan, tibantas, reflectint lo sal com un mirall. ¡Quin trastejar los de bordni— Ni que fos lo sant del Patró y fésseu ball á cobertal— O que joguessen á la cuyt, que deya en Jepis, sobtat per la bellugadissa. Mes com san aodá, peresós y maymó com tots los barens de son aparell, se li feya més pesat per la feixuguesa de la cárrega sois á copta de maoiabras apressava la vía—.

En tant, lo xíbech, partint l' aygua com l' arada las glevas, embestía al lloodro de ferm, aveotatjáotselt eo sa derrota á truco de rendirlo. Sas duas velas y 'ls fiochs inflads de popa pe'l lleveig empentavan lo fust ab sas brandidas, llensantlo per l' agombolament de las ooas ob la lleujeresa d' una llensadora. Duas rallas d' escuma s' obrían derrera seu en axancarrat angle, fonentse lliá d' collá, en lo ton de la mar, mitj borradas pe'l sachseig del trángul.

Ja era aprop del Farell, á pocas brassas del lloodro, al qui enfilava per estribar ab la punxaguda aresta de sa proa.

—¡Ara sí que 'l tel —deya en Barra, sens deixarlo de vista.

—¡Y qu' están de xafarranxo! —reprenguć 'n Jepis, distingint al arraix que s' atrafegava ab sa gent, dret á popa y bellugant de brassos com un molí de vent.

—De sobte, 'l boter, reparant qu' issavan bandera, esclafí, assenyalant lo pendatxo!

—¡Ho veyeu! ¡Ja us ho havía dit! ¡Inglesa!— ¡Vé de Mahó 'l pillo! —¡Y eocara diuheo d'en Godayl ¡Llamp que 'l mati!—

Lo só del corn, bruelant com un braú, y 'l redringueix de las campanas retrunyint sens sossego, barrejava's ab la crida de la geot y 'l bramular de las onadas, condeosantse per dessobre 'l poblat y ressonant al llunch, tot resseguint lo fons de la riera. Semblava no bufaruch de mestral al regolfar pels recolzes, ó l' espatech d' on tró capgrellaot y rebatent per una timba. Sobtat per aquella maror, meoa de clam que s' esbargía arreu, impnnent y trist, com ay de misericordia exbalat pe 'ls del llnndro en Berra's decaotá, escampaot sos ulls entre 'l xábech y 'ls de la platxa—

—¿Be y qué fem? —digué á n' en Pau, que eootava fetas de corsaris.

—Si son taot ardits—observá en Jepis, referntse á la relaetó del Bnter—no cal pas móures! ¡Abordá un buch de vint canons ab una tartrannta que sois oe muntava quatre!—

—¡Y cassarlol —afegí en Pau — Doncbs y Barbaroja, l' atrevit, aquell que queo una bala de las qoe 'n deyao *ángels* li brunzía arrán d' orellas, s' hi agenollava, agrabit exclamant «Gracias, angelet, perque ab lo vent de tas aletas m' has oixugat la suor.» ¿Qué me 'n diheu?—

—¿Be, que vente?—esclatá en Barra, tirant dret á mar y com resolt á eocarárselas ab lo corsari.

—¿Tot sal? —eselafí en Jepis.

—¡Y 'ls que vullaol.

—¡Somhi! —afegí 'l Boter.

Y apretaren á corre vers la platxa, rebents, desbocats, volant, com si en aquella mena de cos hi apostessen l' amor propt.

—¿Y qué ferán aquests gats dels frares? —botziná en Jepis, tiesso encara en son seu.—Si 'ls dels sardinals fossen aquí, que son gent forta, no cal dirho, pero

vells, donas y criaturas, la purria de Sant Pol anem al dir, sens armas de foch, ni més embarcacions que las barcas de pescar, ja cliij corcsdas, havérselas ab un corsari inglés, armat y previngut, y de la rasss patter d' aquells que, ab un mal esclop y quatre xeringas, apresá un navilt de sis canons!...—

Digué, y fixá sos ulls en lo xábeeh age gantat alasboras per la exaltació de la fantasía...

Lo xaeh era inminent. Xábech y llondro 's confoofan al lluny, eneaballats sos pals, entregradas sss velas, semblant las tendas d' un exército, y enmunyocantse sas cordas, tal com si nn cop de mar los hagués batut totduna, agsrbonantlos y estrenyentlos ab sas somsadas. Atrafagantse pera la brega, los del llondro s' esbsrgían arren com esporucat mosqué, endressant los estorbs de las bandas y aparisot lo drap pera resistirse.

Eran devant del Farell, pocss brassas ensá, cap á la costa... Las veas dels nostr' amos y 'ls crits dels tripulants arribavan fios al areny escampantse amunt, vibrantas y fermas com la rossó d' una mústea... Un raig de sal, rogent y enterbolit, vestía de porpra las embarcacions, guspirejant pe 'l cim de sas antenas y jaspisnt sos costats, mogut pe 'l bellugueig de las nnadas...

—¡Ja l' atraca!—s' nhí de cop...

—¿Qué fsrém?—esclafi en Pau, enardintse per punts.

Lo nunei, compareixent de sabte ab duas escopetss veilas, feu vessar la mesura...

—¡Apa!... ¿Snmhi!—'s digueren en Barra y lo Boter, sgarrant un arma cada hú, mentres llensavan á l' aygua un parell da bareas.

Xichs y grana, donas y vells, tothom hi pasá la esquena, empentant ah corat-je... Semblavan aixams de formigas arros segant dret al niu dos pinyolets de pruna.

—¡Oh, issal... ¡Oh, issal... —eridava en Jepis, entussiasmat, com si atiés á las donas á la «desmoyada.»

En aquell punt, lo xábech, aparellat ja pera l' abordatje, embestí de ferm al llondro.

Muotava un canó de sis, tripulantlo setze murris de mahonasos armats de fusells y trabuchs, ab sas facas á la trinxa y hen amanidas sas urpias... Una descárrega da fusellerfa fou lo primer «Deu vos guart,» que enjegá als del llondro.

—¡Apa, minyons!...—esclafi en Boter eneoratjant als que baravan.

—¡Amunt y fora, que js petan!—reprengué 'n Jepis alsaprenant desde popa.

Uo dels fiochs del llondro, segade la escota per los trets del xábech, petacajava l' espay desplegantse y eneongintse al buf del vent com un pabelló de festa... Sobtat per l' andanada, 'l llondro virá de enstat, refugint la embestida... Mes, ja no hi era á temps...

Lo corsari se li venía á sobre, arbolat, ferm, decidit amenassant volcarlo ah la furia de sa escomesa...

Un espatech de canó fey esglayar de sobte al farmiguer de gent que s' agavellava per la pistra...

—¡Es lo llandrol—¡Son los del llondrol—esclafían enardintlos ab sos alarits...

La bala del caoó que duya, petá de plé contra 'l xábech, desmanegantli lo banprés y revestint d' estelss la coberta...

—¡Animo, minyons!...—esclatá en Roure, saltant á una de las bareas aferrat á sa escopeta, ensemps que lo Boter, ab l' arma al coll y al crit de «Amunt y fora,» s' apoderava de l' altra... Una canonada del corsari, encoratjant als tebis ompli las bareas de gent, disputaotse 'ls

rema intseguit tal com si fossen relliquias.

—¡Ja venim! ¡Ja som aquí!...—cridava en Roure als del llondro, enlayrant sa escopeta pera animarlos.

Y, ensinyeradas per en Barra y lo Boter, drets á proa cam ans almiralls, las duas bercas embestiren amunt, trescant per l' aygua lo mateix que llissaras. Tots hi eran. En Jepis y 'l Moreno, en Nonis y 'l de cal Jup, en Caima y 'l de l' Alcina, en Rombo, en Pioch, en Capblench, lo de la Estasia; tots s' aferravan als rems bogant com endemoniats y fregintse per arribarhi.

Xábech y llondro, brandejant al somsaig del trángul anavan estrenyent lo camp de sa batussa ja limitada á l' oria de llura embarcacions, tot foguejantse sens treva, esquimerats y ferms cam á diables. Los espatechs dels trabuchs y 'ls esclats dels canons, fendent l' espay ab ramorejadora fressa, resonavan al lluny, llá d' colló del horitzó, fondos, esmortuhits y sinistres, com humana veu al esplayarse pe la revols d' una cova. Envoltadas per la fumera las embarcacions, s'agavellavan y cantonfan en entrenyinet embull, esqueixant arreu la espessó dels núbols los enlluhernats llampechs dels fagonassos. Los crits dels combatents atrinxerats per las bordas ó arrasserats darrera lo pals, barrejantse ab la remor de las descárregas, la cridoria de la gent, lo so ensosquit dels coros y lo redringar de las esquellas repicant á «Vía fora» s' esvahían amunt, trametent sá y llá aquell concert d' esglayadoras veus, especie d' himne funeral dedicat als que sucumbían.

Esbarriada pe 'l lleveig la boyra de la pólvora, lo camp de batussa 's descubría ab tot son condol y esborronament. Uns y altres, sixís la dotació del llondro com la tripulació del corsari, 's batían com á bruns. Abncats á la brega, cegos y enquimerats per la venjansa, cap d' ells reposava 'ls brassos.

Una llenca de sol aclarís l lloch del combat, numentant son pahorós conjunt ab lo tint roger de sa llamarada. Un botaló del xábech, desllorigat per una bala dels de Llnret, brandava als cops del llevant com un penjat á la forca. Las velas cuadras del llondro, trepadas pe 'ls trets del corsari trasparentavan la llum del sol, semblant la O d' una iglesia, ensemps que 'ls esquinsos de sos esvoranchs, batuts pe 'l vent volcyavan com á pendalxas. Tots rebían. Si un dels pala del xábech s' entravessava pe 'l pont cam aibre ferit pe l llamp, ell, esllangult y enmortallat encara en sa vela, una de las vergas del llondro, aclivellada pel corsari, jeya al llarch del trinquet, acoblantshi en estisora tal cam la creu del mal lladre—, Tot era dol y desgavellament y ruina.

—¡Aoimo, empanys!—repetía en Barra enfilat á proa, enardit pe 'ls cruiximents de las vergas y la gemegar de ternals y cordatjes, que s' esvahían de las embarcacions.

—¡Ja venim! ¡Ja som aquí!—tornava l Boter encarantse ab las del llondro tot arbolant la escopeta.

En Jepis, á qui l' exemple d' en Barra y del Boter li havia esculfat la sang, arengava ab sas ditas als de la colla: «¡Apa, minyons!... ¡Pit y fora!... ¡Son nostres germans!... ¡Son de Llorct!... ¡Amunt!..» Y estrevava 'l rem ab tal furia, que tots los de la barca se 'n adonavan...

Un esclat de crits, esdevinguent del corsari, los sorprengué totduna...

Era que un de sas trets, entrant per la portella del llondro, esberlá 'l front al

patró mentres possava 'l canó en punterfa, fentlo girar voltar per coberta lo matetx que una baldufa.

—¡Sómhit!...—esclatá l' arraix atiant á sos mahonesos al abordatje... Y atracant la proa del xábech contra 'l costat del llondro fins á encaballársel á la borda, començá la sarrasina.

Sedejants per l' arreplech los més desanimats del corsari, agarrats al trabuch y ab la faca á la boca, s' arriscavan per l' aresta del xábech, cavalcada sobre 'l llondro á tall de pont, agusytant ttaydotament als de Lloret pera abrahonarshi d' una escomesa. Lo rest de sos companys, enmenata per l' arraix que trastejava arreu, gruoyint com una fera, s' eofilavan pe 'ls pals aferrantshi eom á micos tot foguejant als del llondro desde son setí á fi d' apretar l' abordatje. Envettnats las del llondro devant lo cos de son patró, estés de brassos eom un crist, ert ja y brumejant sneg, tot ajassat sl pen matetx de la banda empaytavan als del corsari armats de rema y samals, etzivantlos per dessobre quants atmetjos se 'ls venfan á punt. Los pets de las descárregas y 'ls crita dels combatents que renegavan com á monstres enfosquían las veus del arraix que atiava als mes ardits, empentantlos á la barreja «Ara ó mayl...»—esclafía mitant de reull als de las barces...

Un dels més arriscats encamallat al banprés, tot allargantse de brassos pera arraparse á la borda y endsbirse al llondro, rebé un cop á la testa cayent estabornit á l' aygua. Altre dels frisosos, un de roig com Judas que, menyspreuhant la perill y empés per la rampinys, 's repenjava al xábech pera saltar d' un bot desde la pron, tamborellejá dret al fons del mar malferit d' una vergassada.. Xipollá l' aygua un instant, engolf soo cos obrint se amples cerdes, y aprés d' esclstar en segnants bambollas cam escapiot sas impuresas, gronxás de nou, enduts pels sumseigs del trángul.

—«Ara ó may!...—repetía l arraix ab tó ferm y desde la pops. Y, encoratjats per sas arenges, los mahonesos, abordaren lo llondro, llenssutshi com á engelosidas feras.

Tot anava en renou, tot volava y rebotía arreu, cercant un eos hont esbravar sa furia. Ja s' agarbonavan, ja s' escometían trats l' arma al puny y 'l renech al enll, resseguint pam á pam lo llondro, quan loa crits dels de las barcas, sobtant als combatens y estemordint al arraix, que 'ls atava al saqueig á corre-cuyta, minvá l' encegament de la brega.

—«¡Animo, minyonsl.»

—¡Ja som aquí!...—alarían en Barra y lo Boter, engaltant sas armas contra 'ls del xábech.

—¡Amunt y foral...—tornava en Jepis estrenyeot lo rem tal com ho haurfa fet ah lo ganyot del corsari.

Llucá l arraix per l' entorn, y acabalant á bell-ull lo pertil, cridá als seus pera desatracar la xábech. ¡Ja hn calfal.

Part d' enllá, envers llevant, las barcas dels sardinalers despuntavan per l' horitzó, revenint sb endiastrada pressa. Per lo so de sos coins s' endevinavan y distingían las eollas. Uns venían d' allá, d' aquellas llunyanas alturás per Berruga ó pe 'ls Frares. Altres per Rofá Berruguells, ja mes á la vora. Alguns pels Xaragalls ó la Galinssa. ¡Be ho conelxfan prou los de mar bo y acanant las brassas que entre ells se duyan!

Patt eosá, vets á la costa, seguint l' estela de las barces, recuas de gusis y llaguta, vessants de gent de Sant Pol, pujavan en professó, semblant al cos de Lloret per Santa Cristina, tot arriscantse

al punt del combat á truca de desliuhir als del llondro. Los d'en Barra y lo Botet, per fí, ja devant per devant y gayre be fregantse, alcats los rams, engaltadas las escopetas y ab lo crit á la boca, foncntse pera aconseguirlo, acabaren d'espahordir al atraix, qui ja no veya l' hora de la retirada.

Sobtat per aquell rebombori, poch s' entenía de feyna. «¡Sómhi!»—repetía als seus, atralegats en las maniobras. Lo xábech se desatracá per fí, y allargant quatre vels duya, emprengué la fugida.

—¡Animo, minyons, que ja con nostres!—cridá en Barra escometent al corsari.

—Rendiuvos, lladres, ó visca Deu que us enfonzo!.. ¡Diableig de canalla!..—esclafí l Botet encarantlos la escopeta.

—¡Amunt! ¡Amunt y fora, que ja venim!..—bramulavan los de las embarcacions ab espantosa cridoria.

L' atraix se veijé perdut, y, arriant las velas del xábech, s' entregá als valents de Sant Pol.

Un crit aixordador recorregué tot do na arreu de la costa.

«¡Ja 's donan! ¡Ja 'l tenen! ¡Ja 'l duhen!..»—alarían los de la platxa, agavellats pe 'l sorral, enlayre 'ls brassos y encarceradas las testes com enduts per la impaciencia.

Y xábech y llondro, acompanyats per las barcas, gussi y llagut, acudits en auxili dels de Lloret, se 'n venían cursá á tot cop de rem, aixamats com á gavinas y ab la mateixa trassa d' una veritable escuadra.

Al arribar á port aquella improvisada flota, la entussiasme dels santpolenchs ratllá en deliri. No semblava sinó que s' escayguessen en plé dissapte de Pásqua. Dringavan las campanas, sonavan las corns, retrunyían las escopetas, aplaudía la gent, xisclant alhora ab axordadora fúria, y devallant al sorral quants s' esqueyan per la costa, donavan á la platxa ab son bellugueix y fressa, l' aspecte d' un gros mercat, ó 'l d' un bancal de segol batut per la tramontana. Arriscantse pe'l rompent de las onas, los més atrevits, anomenavan als valents de Sant Pol, á mida que saltavan en terra, abrassantlos entussiasmats, y esclatant més d' un en commosas llágrimas. Las donas, especialment, llensantse al coll de sos marits, germans ó fills, tot esvarancant lo mar de la gentada, improvisavan las més enternidas escenas.

Al baixar en Ronte y l' Adrober los picaments de mans y 'ls alarits ofegavan la remor de las onas. «¡Visean las braus de la escopeta!» esclafían altres. Uns pregavan al senyor vicari que tragués lo tálem de la esglesia pera enduhirlos com á princeps, altres s' oferían pera durlos á coll-y-be fins al mateix plá del poble, no mancanthi minyonas que, somniant ab lo ball, y esmentant lo tam dels macsipe, s' haurían agensat com unas reynas, captivantlos ab sos aytes y temptantlos ab sa hermosura, pera extréurels contra son cor, tot gitavoltant pe'l sstan, y aprés d' esmicolar ab pols segut son covenet d' almorratxas.

En Jepis oblident lo tombo de barate, que tant engelosit lo duya, retreya las fetas de corsaris contadas pe'l Botet, amanintlas ab sa vérbola á fí de entussiasmar als del rotllo, tot encomanantlos son coratje. Y 'ls entusiasmava de tal lley, al relatarlos la tràgegosa vida del atrisent Dragut, que quan los mahonesos arribaren á terra, seguint las petjas de son atraix, fins se 'ls haurían menjats crusos, com si fossen salvatjes. Las veus del Adrober, d' en Route y del nunci, assossegant als enfurismats, que ja comensa-

van á abrahonarshi, sofocaren lo conflicte.

Espitregats, bruts, motxos, passaren entre filas los mahonesos, xafantse de la gent, que 'ls clobía ls punys, tot fuetejantlos ab la llengua. Sort tingueren de las amonestacions del vicari, puig més de quatre dels de sang, enquimerats per las ditss de 'n Jepis y ls abordaments del Moreno, y á pesar dels crits del nunci, que s' hi esgargamellava pera contenirlos, fins s' hi axecavan de punictas pera esbravarshi.

Ja era al caure la tarde. Esgarriadas buyras, empurpradas peĝ la rojur del sol, atravessavan l' espay, jaspiant los agombolaments de núvols, y reflectintse al lluny, desfetas en esgroguehidas llencas. Sobtadas en sa vía per extesas clapas del més pur seré, destacávanshi com á poms de rosas sobre blavench esmalt, reprenent son peresós camí, per endinzarse en la foscuria. Esmicolats flochs, despresos de sos rósseclis, sobrenadavan arreu, com velluladas fullas per la soma d' un estany, ensemps que 'l sol, obrintse en flamaradas, s' engrandía, espleodent, arborantse com un incendi.

Remugava la mar més rondinayre y moguda encare. Acolladas entorn dels barcos las bullangueras gavinas giravoltavan pels tops dels pals, fregantlos ab las alas, ó s' aclofavan per sas vergas, llensantse totduna y en confós revol al mar, tot perseguint als deserits peixets desde 'ls esquenalls de las onadas.

Un crit esglayador feu collgirar á la gent de sobte. «¡Ja l' atracan!» esclafían los atupits pel sorral. «¡Ja 'ns la duben!» se deyan los que enrotllavan á n' en Guillot y en Nonis, embadocats y quiets com á sants d' iglesia, per no perdre un sol mot de lo que 'l Lari 'ls contava. «¡Lo patró!... ¡Lo patró!...»—reprenían arreu.

Atreta per semblant brugit la gentada que seguí als mahonesos, enmenats á la garjola pera ferne entrega á las autoritats, desvià son curs de sobte enternántsen a platxa.

En aquell moment, lo gusi que conduhía al desgraciat patró, arribava en terra.

Ajassat sobre una márfega, entortolligada com un turbant sa testa, cobert son cos, ert y las per un esqueix d' enquitranada roba, sagnant son rostre encara y entre las bascas de la agonía, aixís lo duyan de bordo.

—«¡No es pas mort!...» «¡No es pas mort!...»—xisclavan las donas, masegantse pera contemplarlo. «¡Un metge!...» «¡Aném pe'l doctor Baus!...»—alarían algunas, fressejant per los rotllos y apressant als homes... Lo bo de 'n Jepis, acotat sobre la márfega, observava al patró, al qui l' ofech rendía per moments, tot signant per l' esquena, que ja se li acabava la hora.—«¡Que 'ls homes braus, que la gent honrada haja de morir aixís, com un gos, al tou del sorral, sota la capa del cel, aturmentat com un mártir y sens lo consol dels de casa, per un lladre de corsari, que si me 'l endressan á mí, d' un cop de rem l' etzivo als peixos!...»—remugava en Nonis, axecant los punys y encarantse ab lo de ca'l Jup, que retornava del poble ab lo Boter y 'l metge.

—«¡A n' en Godoy haurían de penjar de una verga!...»—esclatá 'l Boter, ab rancunia...

S' obrí lloch lo metge, inspeccioná al malalt, arrufá l nas una estona, y aprés d' adobarse las ulleras, que se li havían escorregut al ajupirse, 's creuhá de brassos, tot demanant pe'l vicari...

«¡Es mort!... ¡Es home mort!...»—deyan als que l' enrotllavan.

La malastruch del patró, com si 'l baf de marina li retornés l' esma ó s' anyorés de son barco, que 's descobrfa allí, al mateix devant, destacantsa entre l' ambull de llanxas badava 'ls ulls mitj enestats per la sang, ja ennegrida y presa, tot batent sos pit al ferm esclat de sos esforsos

Mes eran en vá. Apenas tabuda la Extrema-unció per mans de mossen Martí, que revingué del poble á corre cuyta, acotá 'l cap, y allargantshi da paus, badallá per la derrera vegada...

Un ¡ay! esgyalador eixí da mil llabis alhora ¡Ha finat!... ¡Ha finat ja!...»— repetian alguns, ab decandida veu, y y espurnantlos las llágrimas...

S' acostava la fosca La gent, abandonant lo sorral, entornava 'l cos del patró conduhit á la iglesia pera sa sepultura, tot esbarrantse á xicas collas al assolir lo poble Las campanas, mudant lo toch de «Vía-fora» pe'l de difunts escampavan arreu la tristesa Y en tant que, part da mar, xábech y llaudro ratllavan l' espay ab lo embull de sas cordas y l' enereuhament de sas cotenas, lo mestre Boter, sucant la ploma y obrint son curiós llibre, anotava en un cap de fulla la «Presa d' un corsari en ayguas de Sant Pol...»

NOTAS —Bona part dels datos que conte la present relació, los ha facilitat al autor don Francisco X Tabella y Argila, confirmántlosh ab cortesia suma don Joseph Adroher y Vivas de Sant Pol, net de don Pau Adroher y Salada, autor del dietari ó llibre al que 's fa referencia.

La vila de Lloret, agrahint lo comportament del poble de Sant Pol, li envià per espay d' alguns anys, y en semblant diada, delicats presents en commemoració de tan gloriosa feta.

Com las únichs datos oficials que restan del relatat episodi son los óbits del patró ó contramo del llondro, y 'l d' un tripulant del corsari, los continuam aquí pera satisfacció dels llegidors

«Als 11 da maig del present any 1799 morí Joseph Joan Durall, en Sant Pol de Mar, de resultas d' un combat que tingué allí prop ab un corsari mahonés (qual corsari fonch apressat per los de Sant Pol), y solsament hi hagué lloch de poderli administrar lo Sant Sacrament de la Extrema-unció y fonch enterrat dins la Iglesia Parroquial de Sant Pol —*Doctor Manuel Buscatell*, Presbitre et Vicarius»

—«Lo día 11 da maig del any 1799, un corsari mahonés embestí á un barco espanyol de la vila de Lloret, y per haver estat bastant lo foch del barco espanyol, no pogué lo corsari rendirlo y mirantse tot assó los de la present vila de Sant Pol de Mar armaren quatre barcas de pescar pera anar contra del corsari y logreren renditlo, y lo portaren en terra, y en lo present corsari se hi encontrá un home mort de resultas del combat, y per haver suplicat los companys se li dongués sepultura eclesiástica, per haver professat dit home la religió Católica, Apostólica y Romana, s' acudí al senyor bisbe de Girona, y se li concedí sepultura eclesiástica, la qua se li doná en lo cementiri de la present iglesia de Sant Pol da Mar, bisbat de Girona, y digueren los companys que s' anomenava Joan Basilio, de edat de 22 anys, poch més poch menos, de la Boca de Cataro, fill llegítim y natural da Espírita de la Boca de Cataro, y de María, muller sua, de Castellnou dels Estats del amperador d' Italia —*Martí Deus*

EN TON DE LA PIPA

(JORNADAS DEL ARBÓS)

Quatre éram los toca tardans que 'ns encabíam en uns mateixi partiá de cotxe al pujar á Tarragona.

Un que anava cendrós desde las xacolateras fins al rovellonet y que tirava á mestre de casas, altre que vestía leviteta d' Orleans, pantalón y hermilla de dril, color de rovell, reganyant una pitrera de camisa xarolada com un devantal de sapador, un da rabassudet de brianosa pell, qatnas enmascaradas arrugas denunciavan son embrutadís ofici, que duya gech y calsas de vellut, estrenadas de fresch á judicar pel brunzir dels camals y per la ingrata fetor que llensavan, y jo, 'l més jove dels entrants, vestit á la *garjé* com á comissionista de veritable encuny y ciutadá de Barcelona.

Tant de prim nos havía anat l' aconseguir aquell tren, que, mentres nos atrafagavam entafurant lo fato que duyam, la queie de la estació ja tenía la corda de la campaneta á punt de donarbi estrevada. Al assenyalar lo toch d' avís, quan ja espignava la locomotora y reteotiao per la encaballamenta del tinglado las petaeadas de las portellas, ensemps que 'ls tops dels wagoos y 'l redringueig de cadenas y ferros, dos ferms alarits, provinents dels oposats extrems del pujador, nos atraren á la finestra.

—Encara n' hi ha de més tocasons! —exclamá 'l carboner.

—Cosa més rara! —afegí 'l de color cendrós, adonantse que embestían nostre wagó, carregats d' andrómimas y més rebents que una bala, un clergne y un artesá; cabalment los á qui tutllarlos da dormilegas fora lerlos allevansa.

Revolá la portella, artesá y sacerdot, aferrats com un sol bulto, s' endinzaren en lo wagó refolgant á sa embestida com un bufarreh de vent per la partió nostra, y en tant botían d' assí d' allá, enmenats per las barnzidas de la locomotora y arrapantse arreu com cego que trasca á las palpentras, xiulá 'l tren, s' emboyrá de fum l' *anden*, tarraquetejá la curriia dels entzes, y, arrencant al repicó de la esquella la ensoperbida máquina se 'ns emportá vía amuot com arrossegats per estol de furias.

—¡Si 's deseuydan! —esclatá una dona, roja de cara y plena de caras, abonyegada arreu com un embutit.

—¿Qué 's disputavsu un cos? —afegí 'l carboner endressantse al capellá, al qui no abastava 'l mocadorás de cuadros pera torcarse la suor.

—Si es cas d' aposta—digué 'l mestre al artesá—vos l' heu ben guanyada!

—¿Voleu dir? Y arró que 'ls anys...

—¡Quan menos per tot lo llarch de la pipa! Y ¿d ahont l' haveu treta aquesta andrómina?...—continuá, llambreganta.

—¿D' ahont? ¡Uy! Fora llarch de contar. Mirèu, ¡com que 's retarda de la jornada del Arbós! ¡De quan los francesos van entrar á fa vila!.. ¡Ira da Deu, quina feta!..

—¡Donehs fa tossa de bol...

—Y ¡algú vos la llegaría, potser!..

—¿A mí?...

—Un hom' ha diu ..

—Be, ja veuréu, donchs que res nos apressa y d' aquí á Martorell encara n' hi ha pera rato, vos contaré, si aixís vos plau, com anà la cosa —

Pessigá la pecatilla, carregá la pipa fins á curull, antatxonanthi 'l tabach ab lo dit gros, hi calá foch ab un misto d' asca, y, recolsantse ab la vara, tot rapapantsa en lo setial, comensá la ralació.

—No vos cregueu que parli d' ahir.. Eram cap allá al any vayt, pa'l seger, allavors de la entrada dels francesos á Barcelona L' ase 'm reflich si del Arbós ne quedan mitja dotzena que pugan esmentarho.. Com que nn, vejeml.. Llevat de l' apotecariesa da dalt, que ja no pot enfilar tres mots que no s' hi conega l' afegit de tant que l' ofech la tapa, d' un' altra dona qua 'e va morint á micarellas rosegada pe 'l corcó del reuma del vall Josepó, 'l fuster, que veu lo sol quan ja la calda li esborrona 'l clatell, y qua, fora del esma per arribarse á missa, malgrat si ab ras del mon toca.. sí.. sí.. no més resto jo, ¡Tots se 'n han anat á fer malves! .

—Doncas snu dals jayos, ¿eh? ,—sallá 'l menestral, veyent que per arribar á lo de la pipa faya massa marradas,

—Debeu tenir lo ganyot plé de sutje!.. —esclaff 'l carboner, apretantlo

—Be prou hi arribarém! —respongué l' artesá, endevinant la tanada Y arrebassantse la pipa al llabis, l' anlayrá ab raspectuosa cerimania

—¡Ni qua aixequesseu Nostr' Amo!.. —exclamá la donassa

—¡Es qua no n' hi ha pera manos! ¡Ja ho sentiréu! —

Poca cosa de particular ofatía aquella ayna Grossa y cantelluda de fogó, esprimatxada de xemeneya, guarnida ab un penjoll de cadenetas d' argent engalsadas á la tapadora, y ja negra y lluhenta pel socorrim com una brassa d' aladern al asberlarse heus aquí com ara.

Al mimvar la conversa d' uns llicenciets qua venían á l' altre partió del cotxa, sa la posá da nou als llabis, afegint ab tó mes reposat

—Donchs, be, per aquall temps jo m' astava al Arbós Havía antrat d' apreuant á cal ferrer del rabal, qua era allá, al peu da la carratera, hont s' hi sarvan ancara 'ls abauradors da las picas Tot ferrant ó tibant la manxa, adressant ó feni gemegar l' anclusa, totborn ab lo devantal á sobra com ona maynadera da ciutat, allí m' ensopegá la nova de la guerra Ja m' havía fet rau rau qua s' hagués fos aquell núvol d' asmolets, músichs y tabuls de la marmota, que vanían pe 'ls apleche y faetas á passigarnos lo butxacó, mes, no m' hi havía atalayat jca nt tal acal., Allans par las firas de Sant Sadurní vaig comansar á encaparrarmhi .. Y tot vingué per mor de la mossa. Eram al eixir da sarau . Un d' aquells macas del clavall á la decantada volgué tenirsemelas fermas sobre si *ella* havía garlat.. jca! Dat y debatut no ras. «¡Alto 'l bach! — vaig dirli —¡Alxó no fa home!.. s Y ja hi vatem aceer Qu' ats un aquí Qu' ats un allá «¡Franxat Gabatxot! ,» Mireu, encara no m' ho hevía acabat de dir que ja tenía la vara entre cap y oraflas ¡Cóm que vaig estaborrarlo!

D' aquell fet an ansá totas las caborias qua m' anterbolían lo carvall adaferantme per las fandillas, se m' asvahiren da sobte Adhuc m' afiguro qua vaig assentarme. Allá da que 'm poguessen titllar d' empassat, no per manca de cor y seny, sino per culpa da mas platxerias ¡burrangol— ¡vos dich qua no m' anirava á la barretina!...

Galifardás, donche, com era, y perve-

Digitized by Google

nint de hon sangro, no cal aponderar si se m' engargussaría 'l que 'ls francesos s' apoderessin tant á traició de Barcelona. Mireu, al saberho se m' encengué d' una tal lley la sang, que, á poguer empaytar gabatxos axís com ventar las mascas de las bestias, no n' haurís quedat un pera llavor.

Desde aquell jorn, fins travallant, se 'm fonía 'l greix per *endagar* la darrera de las novas No trencava ordinari per la carretera que jo no l deturés pera etjegarh 'l «¿quién vive?...» Axís m' imposava de lo que tramavan arreu los de ponent y ls de llevant, los del plá y de la muntanya.

Tambe anava á cal barber y á la rectoría, hont s' hi escampavan las ditas viogudas per propis ó trasmesas per plechs ó fullas estampadas. ¡A cal senyor Rector n' hi havía fet de camins!... ¡Deu no m' ajudi!... Más que cap comtller pels marges.

A la primera setmana de Juny varen saherne de molt crespas. La vila de Igualada tocava á somatent, foragitant als gabatxos, la jovenalla d' Esparragueras s' exercía á tirar al conill pera ocasarshi quan ne fos l' hora; Manresa enceoía una foguerada al bell mitj de la plassa Major ab lo paper sellat que vnlían engorjarh, en tant s' afanyavan los frares rotllant cartutxos, fonent lo plom dels plats y pesos dels rellotjes y esbossinant barretas de cortina pera ferne balas y metralla, Lleyda 's desvergonyía contra 'l gobern sobrevingut, posanth les sabatas á retalló, y 'l Llobregat, y 'l Segre, y 'l Tordera y 'l Besós, com si, enlloch d' aygua engolissen pólvora, flamejaren aohiats, esclatant á las primeras guspiras etjegadas per l' esperit d' Independencia.

Avist saberem la desfeta del Bruch, aquella tunyina que sampedorenchs y manresans, aprés de jurar á la plassa ans morir que esser francesos, donaren á la divisió del general Schwartz, comanats per un barbamech tambor aparegut de sobte per miracle ¡Y quina destrossa 'n feren, encahuats pels turans y arredrissats per las pinedas, tots foguejant á la una cam un sol home!... Schwartz no podía esplicarse que 'ls daus dels deixebles de Sant Ignasi foradessen las corassas de sos dragons com si fossen de fullinlal... Pocas horas más tart cundí per l' Arbós l' altre tunda dels d' Esparragueral... ¡Vaya un jaco!... Aquell allargassat carrer de la vila que diu atravessavan rehents com si trepitxessen hrasas, ¡pron los semblarfa lu carrer de l' Amargura!... Mes, massa poch ¡Puntas de bayoneta se 'ls havían de tornar las pedras!...

Jo donava tals cops á la enclusa mentres ho contava al amo, que fins m' aculava 'l mall A cada brandida trontollavan las parets com si s' anessin á esfondrar, ensemps que un escampall d' espurnas s' esvahía arreu adhuc portals enfora.—¡Alerta!...—'m deya l amo.—¡Que no se 't desmanegui!...—Mes jo, enm si al demunt de la enclusa hi hagués uo aixam de francesos, ¡pum!... ¡pam!... encara hi batía més de ferm. Quan en Nyoca, un de Vilafranca, 'ns esplicá lo d' Abrera, alló de que mossen Boada, 'l vicari, havía segat un dels puntals del pont, estimbantshi 'ls franxuts al passarlo ah pérdua d' un canó y dos carros caputxins, ¡hurraogal... ¡cóm me va pasar!... ¿Qué no hi veya de cap ull!—¡Ey!... ¡ey!...—cridava l' amo.—¡Mira 't que las mans son meyas!—Sort tenía d' avisarme... Se m' enceníao las mans d' un modo...

La sotragada del tren al fer estació á Altafulla sobtá la relació del artesá.

—¡Vál...¡Calémla!—digué, observant que s' era apagada

Al escalf de la relació sa colrada feso mia havía anat enrajolantse com es l' amenasses una marfuga. Sos ulls, cuberts per tupidas pestanyas, ertas y grisss al igual que las seyas, aparentsni nius d' orlols acurullats de brosca, expellan gus piras de subhmada llum consemblant á cucas de sagrera á l hora de la fosca.

Al crit de «¡viajeros al tren!» lo clergue s' esposlá le cendra de la mánega, etjegá la gegantesa un bufech com una ratxa de mastral, somrigué 'l que anava cendrós, afectat per la joya que li produhía la relació de la feia, bt caragolá 'l carbonet un *cigarret* revingut com una bracc de pf, y 'l de la levita d' Orleens, que des la eixida de Tarragona no s' havia mogut d' amorrei á la finestra ensumant lo vent cam un cervo mascle ó encisat per las cepadas y'ls conreus, aprés d' assegurarse que son maletí encara era dessota 'l netial, s' hi abocá de nou, creuhantshi de brassos.

Quan xiulá 'l tren, los que anavam en aquell compartiment de wagó nos encabllarem en torn del vell, acoblántnosbi com las fullas d' una escarxofa. Fios los llicenciats de la partió prapera, sobtant sas agre dolsas conversas, s' abalansavan ale espatllers dels setials pera mellor sentirho.

—Com anava dihent—afegí l' artesá—de tal sort se m' havía encés la sang aquells dias, que á no esser per lo *agubio* de la feyna y 'ls precbs y sermone del amo, malgret y la mossa que se m' hi tombava d' esquena, ja m' haurta escapat ab los del somatent. Aquella colla de braus, comanada per l advocaf Miret y l Pujol, abdós vilsfranquins, y ja engroixida ab la patuleya dele companys, ¡no cal mentar si m' allpendrían!...

Mossen Torrec, lo beneficiat de l' iglesia, nos feu saber pochs jorns aprés que eixían de Barcelona duae fermas divisions al *manda* dels mariscels Chsbran y Schwartz, tirant aquesta dret á ponent, cap á Saragossa, y envers Tarragoona l' alire, enmenadas ab la taleya de venjer las pallissas rebudae en sas expedicions, penyorant y escarmentant als poblee del tránzit, revoltats contra en *Malapartas*.

Res succehí de nou al atravessar la divisió Chabran, encaminsnise á Tarragona, empró pocas horas més tart ja saberem que hsvía sigut molestada pels somatens del Llobreget si be que sens tenírselas fermas. De ponent sí que n' catavam á las foscas. ¡Per cert que 'n teníam un' ansia!... Com l' Schwartz, rencorós per las sarrae del Bruch y la cossa d' Esparraguere, ¡deuría treure foch per tota la dentadural... ¡Pobre Manresa!... —pensavam, recordantnos que ab la eriada d' en Murat, escurant d' armae arreu, los medie de defenca eran prou escassos.

En aquestas reberem noticias de Tarragona. Devíam escáurens á 8 de Juny... Com si fossem á dimeeres, á l' endemá del mercat... No ho recordo pel cert... Empró, ¡eran malt nixertdas!

Chabran s' havía apoderat de la població, mes, sens violencia. Afegían que 'l destecament de suissos acantonat á la ciutat, no bavís volgut empassarse. Ja 'l tempiava 'l francés, ja, empró 's feya de penes... Atxó y l' escaures al dia de Santa Tecla, sa benvulguda patrona, 'ls animava á pensar que n' eixirían molt prest. Deyan, altrement, que 'n *Malapartas* era mort, que cuatre embarcacions francesae, embestidas pels inglesos, havíen arribat á Cádiz, acorralantlas aquests, y amenassantlos ab fusellarlos sino 'ne retornavan á Fernando, que l' Alemanya y la Russia, amatentas á socorrens, declerarían la guerra á la Franca, que l general de Valencia 's posava en

camí de Tarrsgona al cap de quinze mil homes d' aquell y altres corregimenta al iotent d' avansar fins als Pirineos en combinació ab la de Saragossa, y acordonar la frontera. ¡Qué se jo! . ¿Ne corrían! ... li es, encara que 'ns afalagoessen, com venían de tan lluny, no 'ns las creyam pas totas!...

Al sendemá, tal dia com á dijous. . just . dijaus . no m' erro, no . Donchs be, allá á las primeras horas del matí arribá á correcuyta un correu d' esperdenya, posantnos la mel á la boca. — «¡Cbabran ve dret assí! S entorna ab Duhesme ¡Anl ¡A veure si li trenquem las camas! —¡No cal dir cóm anirían l' Arbós! Una hora després, tals ayres de certesa havía prés la nova, qua ja tothom se desenfeynava pera curossejar.

—¿Qué pleguém? —me va dir l' amo, sobtat per l' aldarull de la plassa.

—Vaja, donchs, prou per avuy —vaig afegir arreconant las eynas y batejant la farnal ab la esembra amarada

Y ara, ¿hont anirém, Ton? La récula de la gent va condubirme á la carretera de la carretera m' empentá dret al Gornal .. del Garnal vaig trar cap al Veodrell, hont s' hi aplegavan los somatents del Panadés y .. ¡Verge Santíssima! ¡quín rebamboril . Me titllavan de valent; mes, sobtat per lo brugit de la gent, per aquella trifulga de cent mil dimonis que jo ni havía somniat, la closca 'm trontollava y fins los pnatals me fayan figa lo matetx que quan eixl de la pigota. Recarau, ¡quín desassnssegol. .

Batían arreu las campanas; esveradas las donas fressejavan d' assí d' allá, topantse y escometentse, mudas nnas per l' esglay, alaradas y baladreras altras, com desfogant llur enardiment, més encratjats los homes, corrían al través y al dret avall y amunt, uns ab l' arma al enll, altres ab lo garrot á la má, embarrassats molts d' ells ab embalums y nasas que ni sé d' hont las treyan ni ahont las duyan, una curriolada de bordegassos s' ensinistrava á plassa jogant á «soldats,» bramulant á estonas, «¡mori 'l francés!» ensemps que la eridadissa dels somatents, engroixida per los sobrevinguts del Urgell y de la Segarra, s' esdevenía part d' amunt ferma y ressonant com un tró de cap de nubol.

Entafurat entre l' aixím, pach cal dir que no sabía hont daria. Tots m' eran desconeguts Potser per mirarlos al plegat m' empassava 'ls de la coneixensa. Qué hi dirá un hom Empró, la qua era ben cert, es que, en mitj de tanta gentada m' hi trobava més solitl. De cop s' aixecá entorn meu un baladreig que casi m' atordrava . Ullavan dret amunt amunt.. resseguint la tirallonga de la carretera Uns s' enfilavan da puntetas, altres s' encaballavan per las espatllas, altres s' asseyan á enll y bé, alguns s' hi arxecavan drets, com si pujesseu terras Y tots atalayavan llá d' enllá, esverats, com si l' Anticrist estugués en vistas

—¡Aquest n' es! ¡Aquest es del Arbós! —ohí tatduna. Llavors reconegué al Jan de la font y al de la María cnixa.

—¡Ton! —m' etjegá 'l Jan—¡papa!... Córrat al Arbós y avisa que venen que ja s' nviran . que s' atansan ¡Cuyta!... Apressat, ¿eh? ¡Qué s' aparibin! ¡Qué 's beliuguin! . de ferm— de ferm —

De camas cnm las meyas no sé pas si n' hi haurían unas en tota la rodalla... (allavors, ¡eyl que lo que es avuy, sino fos per la crossa) Temo qua no .. Com que ja al cocotxenos heu retret sobres si ab lo senyor capellá nos disputavam un cos, vos diré que desde alashoras

m' haurfa apostat las orellas del sastre, y atxó que las tenia com una fulla d' enciam escarolé, á que esp dels més renomenats correos del Panadés, y adhuch de fora terme, m' aventatjarían ni 'l que es de dit d' una ditadal. Empró, cal esmentarho, si be 'l soley m' aiminava (pel Juny allá á ooze horas, á lo més fart de la calda), l' ayret que feya, en cambi, empentantme y torcantme la suor albora, m' ajudava tan á pleret, que no semblava sino que dugués aletas dessota las axellas.

—¡Te! ¡Vina!... ¡Escolta!—'m cridava la xicota al trescat pel repetjó de la vila «¡Ja venen! ¡Ja venen!»—vaig hamular sens aturarmbi. Era la resposta que repetía á tota los curiosos que ja desde la carretera m' aquissavan á preguntas. Y ¡au!.. dret á trohar lo Batlle.

Al sentir las campanas brandant á sometent se m' afigurá qu' algú més apressat que jo ja 'ls hauria avisenlat la nova.. Recordo que m sabía un greu! Mes no. Ningú m' havía prés la veniatja. Lo llarch del carrer Major anguilejava de gent, que m' atabalava. De sobte, unas llampantes motas que sobreixian per entre 'l gris fortmigueig, com las rosellas pe'ls blats, se 'm posaren á la vista. Me feren una mena de cosa al adonármen! Desseguida vaig entendre qu' eran suissas del regiment de Wimpfer, acuartelat á Tarragona, ab lo qui anavan á juntarse; empró, qu' escayentse al Arbós y fentse cabal de la tribulació del poble, ja revoltat á sa arribada contra 'l francés, volían entrevenir á sa defensar ¡Que Deu los ho pach als 3oo patricis! També vaig rastrejar que parlavan de uns canons, l' un dels dos molt llarch, de ferro.

Tot era un embull de gernació devant de casa de la Vila. Rotllos al pla del carrer, gavells dessota 'ls porxos d' en Marquet y d' en Noya, un atapahit aixám á la entrada, corredissas amunt y avall de la escaleta, tats armats á sa lley qui ab trabuch, qui ab un mal fusellot, qui ab la fals, partant l eyna al pap los quins no la mostravan, qa' eran los tiata pe'l Batlle pera escampar sas ordes arreu de la vila y adhuc fora terme.

—Ja s' acostarl. Amaifuves!. ¡Be de ferm! —vaig dir, llucani al Batlle.

—Qué porta aquest minyó?. Vejám. Arrimat!. —

—Y ab quatre mots vaig desbotar lo del Vendrell, que se m' entafa gola enfora.

Alló de pensar que la meva correguda havía servit de alguna coseta, de veras, me posá tou.

Als pochs moments ja l nunci baladrejava una nova crida.

Mentres m' asseya al cap d' un banch pera assossegarme, tots me feyan preguntas. Alguns del aomatent, arribats á la vila de Deu sab ahont ni 'm deixavan eloure 'ls llabis. Uns quants de Barcelona havían fugit empaytats pe'ls centinellas francesos. Eran de tropa, y havían desertat esllabissantse per las murallas. Diu que 'ls donavan la roba de paysá y una pesseta. A n' algun encara se li conneixia l' encetat de la cartda al despenjarse, ab tot y haverse xopat las mans ab pólvora y sal deixatadas ab aygua ardent.

Un de Mataró explicava qu' era ell lo qui havia engaxat pe'ls cantons aquells papers que duyan «Moria Chabran!» escrits ab grossas lletras. Din que Chabran, al saberho, mandá que compareguessen á sa estada tots los mestres de Mataró, á truco de descubrí 'l fautor dels lleirers. Y 'l del somatent hi esclatava unas riallas .. Si diu qu' ell los havía gargotejat enmascarantse 'ls dits ab sutje!.

Deixant á casa de la Vila m' esmunyí

Google

cap á cal amo... Quin desarti... A cada pas ensopegava!... N' arribavan de forasters per agavellarse ab los del somatent!... Lo pobre del amo no s' entenía de feyna... Ja que'm creya qu' hauría plegat!... Y diu que ni li deixaren passar la porta!... —Vos, Magí, repasseu aquest pany... —Magí, que la culata 'm baldeja... —Magínet, que 'l canó 's belluga... —Hereu!... Feumen daus... —N' eixiren de rampoynas!... Empró, tots l' ajudavan...

En bon hora hi vaig arribar, vos ho asseguro. Poch esperava pas aquella suada, molla encare la esquena per la correguda del camí... Pero, be, si jo no reparava ab res, ab res... *absolutament*... ¡Burrango!... Fins en havent dinat varen dringar las eynas... No contu pas que m' empassés res, ca!... Ni una caixalada!... Lo que sí tenía era una set... una set!... Sort que beure y suar era una sola cosa, que sino, prou me revento... —

La sotragada del tren sobtá altre volta la paraula al artesá.

—Torredembarra!... *Un menuto!*... —psalmejá una gorra ab galó vermell, abocantse per las portelias...

Un gesto de reprobació endressat al estorbacuentos, atiá al bo del home á conseguir son diseurs. Lo cas era que cap dels oyents se recordava de la pipa... Com ja se li havía apagat altre vegada!...

Després de ferans sapiguer qu havía cambiat l' ofici per la professió de menescal, y que ja s' era retirat del establiment, passantlo en mans del hereu, continuá la relació.

—Tornanthi... Just... M'havía distret... Donchs, sí, cap alló á quarts de tres de la tarde s' esbombá la nova de que ja venían los francesos... A contar d' aquella hora no cal aponderar la fressa dels arbossechs, alló era un mercat de Calaf... un anar tot en rennu sens fí ni compte...

Ja m' atrafegava enmanegant una bayoneta qu' algun atxalabrat s' oblidaría darrera la fornal, quan me sorprengué la nova. Empró no era pas cert que ja 's vejessen. Havían atravessat pe'l Vendrell, després d' una endemoniada resistencia, enduhentsen presos als regidors, y seguían carretera reyal ensá, tot atalayant al lluny esporucats per l' abrahonada. Apres d' arranjar la bayoneta, vaig ficarme á la faixa 'l ganivet ab molla que duya per anar pe'l mon, esmolat de aquella nit, per si pera 'l cas me servía... Era un esturment que feya aprop de dos pams, de aquells amples y afuats, que s' anomenavan de *llengua de vaca*, ab una fulla tant de bon tremp, que ni la entelava l' alé ni la oscava la noguera...

Ja fora 'l portal, vas tirar carrer amunt, amunt sempre, rabant, com espertat qu' ensuma al diable...

Lo toch de sometent esclatava ferm y sostingut com jamay, la veu del nunci, esquerdada per la ronquera, s' obía al lluny, com vinguda per ressó, cridayre y bellugosa s' atupía la gent, minvant empró las faldillas, que s' arraseravan pe'ls portals de las casas. Enfeynats los del sometent, assentavan los canons, atrinxerantlos, tot gornint los llochs avansats y carregant las armas...

La rematada de las horas esglayá de sobte á tot l' Arbós... Era 'l seny convingut ab los del campanar pera avisar que 'l francés ja estava en vistas... Lo cor me feu un salt... Fins se m' añgurá sentir com un gros sospir, com un esbufech de gegant, tal com si 's coblessen en un de sol los ays qu' etjegavan los de la vila; mes sols era 'l tornaveu de la ventada... Portas y finestras, terradets y teulats, tot eran penjoys de gernació atalayant als francesos. A camadas y á bots vaig tramontá 'ls grahons del campanar, cocau-

hantme en la torra... Me feya una nosa la bayoneta. Per tot ensopegava!... Amenassats, sensa dubte, per aquella eyna, tots los embadocats en la torratxa m' anavan obrint lloch ¡Qué be s' ovirava desde allí dalt! . Empró, ¡m rodava l capl... Com una filosa.

Los braus del Vendrell, escampats per la *carretera reyal de les perdius*, anavan acudint dret al Arbós, uns á la esgarriada com á remadets an pastura, altres en professó com formigas en carandella, mes tots gambejant ab ayre. N' eixian arreu . Llucavam una curriua y... jaul... ja se n ovirava un aitre al darrera.. Igual que si tornessen d' una fira ..

A n' els francesos no se 'ls regoneixía be encare Llá d' enllá s' atxecava una polsaguera que 'ns ajadava á descubrir los. Era un gros núbol de pols, agambolat pel cantó del Vendrell, com si anes á ploure Empró un núbol negre y atofat que feya basarda. A mida que s' atansavan, lo coratje del poble s revenía com una riera

Las casas del rabal, las portas y finestres que miravan als horte y 'ls casals solius ó desabrigats, s' embarravan ó abandonavan ab fuga, segons sa posició y defensa...

Allans á tres quarts de quatre ja 'ls tenfam á sobre Arrenglerats, tiessos, envanescuts, com si 'l risch d' una abordada fos cosa de joguina, axis anavan avansent Vos dich que feyan patzoca ¡Burrangol Loe sabres, llansas y bayonetes espurnejavan com un adrés de nuvia; los cascos de corassers y dragons relluhían com si esclatessin fonedissas bombas en sa cresta; espilleravan los arreus al raig del sol, y fins los plomalls, destriats pel vent, pareixían fets de plata Lo potetg dels caballs y 'ls sotrachs de canons y carros aixecant remolins de pols, aparentavan com si encensessen á n' aquell exército, cobert altrement de gloria en cent batallas .

Escarmentats per lo del Vendrell, no cel dir, empró, si las tindrían totas Nos coneixían de tan poch als de la barretina! . De tan repoch, que ja 'le enfilavam! .

Al giragonsar lo Gurnal, loe que aoavan á vaoguerdia van comensar á estendres, esgarriantse sá y enllá del camí . Pujavan á collas, á la aspatlia 'l mosquet, l' orelle al clarí y 'ls ulls dret ensá fits á l' Arbós, d' bont res de bo n' esperavan

Al enfilarlos á tret, una canonada defs del somatent los amnuestá per primera volta ¡Poom!—esclafí ressonant arreu com un tró Mes res, las gabatxos avant y sempre avant. Ja 's coneixía que eran veteranos, ¡burrangol ¡Be n' haurían mastegada de pólvora . Empró, quan retrunyí 'l segon espatech, ja decaygué sa fleumería ¡Quín belluguelg lo de las collas! La metrallada escombrant als gastadors, n' havía capgirellat mitja dotzena, empentantlos ab sa furia fins als marges

Esporoguida la vanguardia, al adonarse de la estesa aná reculant, reculant, fins á confondree ab lo cos del exército, esgrahonat als peus del Gornal . —¡Apa, minyons! —cridavan los del somatent —reixeu, rutxéulos y fora, mentres bi arribin las xeringas! —Y seguíao molestantlos ab sas etjegadas ..

¡Se veya tan be desde l campanar! Per cert que 'm sabía un greu no poder engaltarlos algun rebuig de fusellot, com ho feyan los que m' enrotllaven . De tant mirármels fit á fit ba sta pel cap del sol, be per las retxadas del vent, fins los ulls me feyan pampallugas .

Ja refets de l' avansada y refermats

ab algunas companyías, s' arriscaren de nou carretera amunt gayre be fins á tret d' escopeta. Mes altre volta tombaren las espatllas com un estol de bruixas empaytat pet la creu de la parroquia.

Arreu s' espessían los tirs. Apart dels dos canons, vomitant balas y metralla sens perdre l' alé, dels fusellayres dels somatents, quals daus s' esclaffan pel camí alsant pessiguets de pols, semblant á gotas de pluja, y dels acullats al campanat, repicant á somatent y fora 'ls que no descarregavan, s' escampava tal tutxadet de ferro y plom desde 'ls teulats, balcons y finestras, que ab tot y esser los gabatxos gent habituada á la guerra, 's veya que s' estermordían.

De sobte, prou escampnat en sas escomesas, y ja despnat per l' entrebanch de la vila, l' Estat Major del franxut s' acollá al racés d' un marge ab ayres de repensarshi...

¿Qué fatán? — ¿Quína se 'n madutan? — —pensavam. — ¡Arrasaho totl. — ¡Vinga! —

Avtat l' espinguet d' una corneta 'ns esventá 'ls dubtes. — ¡Burrango! — ¡Si 'n feyan de monxigangas! — ¡Quín trasbals! — Lus que nu hajan segat—pensava jo—no cal pas que esperin batre. Vinyas y cumrens, horts y fruyterars, tot ho esbosinava aquell enrestellerat trull d' homes.

Se retirá l' avansada, s' avansá al trot la caballería, partionantse en renglas; arrencá més envant l' artillería, quals soldats etan pels tertosos y esplets, y arrossegant duas pessas de las més feixugas per enfilarlas dtet al Arbós, se disposateo á ametrallarnos...

—¡Apa, muyons! —esclafi un dels del campanar —¡Anima y fora! — ¡Veig que ja 'ns amenassan ab la tremendal —

Espategá un dels canons als pochs moments y *psiu* xtulá la bala pel demont de nostras testas. Al retrunyí l segoo la botxa 'ns feu aclucar los ulls ah sa branzida escantellant un dels cayres del campanar, com que l' esvoranch hi resta encara.

—¡Sembla que 'ns buscan lo cos! — algú deya —Si á la tersa no 'ns lo pal-pan! —

No la vaig esperar pas. Arrossegant la bayoneta vaig escórrem campanat avall, desbocantme á dtet fil envers la bandada costera. L' atxam del somatent, cridayre y bellugós alhnta, sobtava y esferebía. Era allá un esquirolejar que trasbalsava 'l cervell. Un trángul, que dinhen á martna. ¡N' hi havía de gernació! Apart dels del Arbós, contéuhi 'ls trescents suissos, alegtuhi *aluego* 'ls dotzecents del somatent, y vejeu si era atupida la rahimada.

Uns ttavan agenollats, altres dtets, enfilats alguns, molts carregavan l' arma als cassadors d' ofici, mossos de la escuadra y guarda-boscos per teatr més segura la punteria, altres los desarmats, etjegavan fiestomas y rennms al francés, á falta de daus, alguns s' esgargamellavan espiant los moviments del exército no faltantbt qui corría d' assí d' allá entafutantse pels carrers, tant per atiar á la gent á la batussa com basquejant pet armas y municions ó ttasmetent las urdres que 'ls confiavan. Empottat pel tragt y mogut per un tripijoch de la ira de Deu, aquell embull d' homes, podeu contar si m' entavanava.

Al recular lo francés, ensenyantnos de nou sas engabanyadoras motxillas, de tal modo s' enfurismá en Chabtan, que adhuch s' estragarsava 'ls rinxos dels polsos.

—Be —botzinà 'l capellá al atnrarnos al Vendreil—¿Y 'l de la pipa?...

—Just; ¿y 'l de la pipa?—afegí 'l carboner.

Lns signá l' attesá que tinguessen paciencia, calá foch al esturment, revivant lo caliu á bufadas, afegint després ab tó reposat:

—«Aquella malesradata serp que s' extenía á nostre devant, assoleyantse al llarch de la carretera, 's revenxiná de sobte com si la estabellés la calda, giragonsant, revenintse y allargassantse ab ayres que estemordían... ¡Burrangol... ¡y quina afrenta feya!... Munts de cascos per assí, claps de murrions y granaderas per allá, camps de sabres y llansas rellubint arreu, sons de trompetas y clatins, sotrachs y cruiximents de carros, redoblaig de tabals, veus y crits d' ordres... En fi, un veritable infern, pera dirho d' una vegada...

Los mossassos dels gastadors, ab la seva sola planta ja 's feyan enllá. Al véurels després ab aquells mostatxos de pam y mitj, fins las criaturetas s' escanyavan de por!...

Allavors á quatre horas comensá la darrera escomesa. Rodularen los canons... Embestiren los de peu... Avansá la caballería... Espingaren de nou las cornetas, ensemps que ressonavan los tabals, y aquell foguejat exércit de més de quatre mil homes, embestí dret á l' Arbós, sedejant venjansa.

«¡Are ó may!...—esclatavan los del somatents, esperant l' abrahonada... Una descárrega seca feu desgavellar als granaders y gastadors que ja assaltavan la vila... ¿Quánts n' amarratem per la pols?... No ho sé... més; ¡ne queyan!... Una segona etjegada, espessa y tan ben endressada com la primera, deturá sos passos... Empró espingá 'l clatí d' ordres, gastadors y granaders s' obriren en rengla sá y enllá del camí ral, l' escuadró de corassas avansá amunt y més amunt, llensat al galop cech al perill y sort á las descárregas, tallant l' ayre ab sos ormeigs y arremolinant la polsaguera, ensemps que 'ls artillers abocavan dins la poblat bala darrera bala, tot calant foch als primers casals llensanthi bombas encesas... Alentats los de peu per la caballería, s' aguambolaren carretera avant, furiosos, embestint ab lo fusell carregat y la bayoneta calada.

«¡Fugím!... ¡Nos enrotllan!...»—esclatavan los del somatent, llambregant que 'l francés entornava la vila... Ja mancats de municions, esglayats pel risch y desconcertantse al seny de «campi qui puga» que anava escampant arreu, abandonaren, junt ab los suissos, sas llinchs de defensa tot deturant l' ardiment dels gabatxos al cop de sas metralladas...

Ja s' escampan, ja s' allunyan pels topans de Banyeras y Castellet, quals tasqueras seguirían fins á ulls clanchs... ¡Deu meu! y quins seguins més anguniosos... ¡Fins se 'ls llegía á la cara que la reculada dels *brigands*, com ells los deyan, los omplía de joya!...

«¡Ja es vostra la vila!... ¡A sang y á foch!...»—los repetía 'l de Bessiers complint las ordres de Chabran, posat al cap de la tropa y ab la espasa enlayre... Mes, no comptava ab la fermesa dels arbosenchs...

Serían cap á cinch horas... Algunas casas de la vila ja comensavan á flamejar per finestras, balcons y teuladas... Arriscats los francesos, pujan poblat endalt per cent indrets alhora... Pel rabal, pel cal Pere vin, pel camí de Santa Llucía, per la Badalota, per la esglesia, arreu hont un mira 's topa ab los gabatxos...

L' escuadró de corassas s' avansa carrer amunt, desboeat com un mal esperit...—«¡Ara y fora!...»—crida la gent

al véurel. Y en tant, botan pels munts de mobles, carros y estorbs de tota mena, agevellats en mitj del camí, un xáfech de trastos, teulas, rochs y aygua bullenta, 'ls dona 'l «Deu vos guard», devallant ab furia tal com si s' ensorressen las casas... Darrera 'ls coracers pujan los fusellayres, esgrahonats y á doble fila, encarat son fusell per balcons y finestras y foguejant arreu hont s' hi belluga una filagarsa, mes tant espessa 's fa la padregada que 'ls cau dessobre, que adhuch recularían si ells ab ells no s' empaytessen á truco d' conseguir un racés. «¡Are y fora!...» cridan entre... Y mentres jayos y baylets, atiats per las donas, confirman als gabatxos desembrussant apertament, buydant pous y descurullant teuladas, los arriscats de la vila, engaltántloshi 'l trabuch ó 'l fusell á cada portal, á cada revól, á cada tom de carrer ó trench de travessía, escombrant lo llarch del tránzit ab sas dretas y tremendas descárregas...

«¡Ah, *brigands!... ¡Bugarra de brigands!*»—bramolan los francesos, no sepiguent cap ahont decantar la clapsa que no 'ls la escrostonin.

Enmenats pel despit, brumerejant rancunia, estabellan á cops de culata ó destral portas y finestras, espenyan á tirs los portells, calan foch á las casas, llensan bombas cocossas pels clivellats sostres y badats porticons, espessint arreu las fogueras, no deixant, com á rastre de son pas, més que claps y reguerons de sanch, espurnejants brasers y estesas de morts ja mitj colgats en vida entre las runas.

S' allargassen pels carrers las recaragoladas flamas; s' escampa per l' ayre la fetor de la rehina, tapantnos los esperits, se gronxa dessobre 'l poblat una espessa fumera, tofa com una boyra y sagnosta com una posta de sol, y un chor de planys, gemechs y flestomias, eixit del fons dels ensorrats casals, trenca 'l cor d' aquell grapat de valents, que s' entafuran de sobte, be massa convensuts de sa impotencia.

¡Ja es vostra la vila!... Un trantenar dels del Arbós jauhen dessota 'ls esbossinalls, socorrats y erts per las brasas... ¡Jobia!... Mes, no... No vos apresseu... Encare 'n petan dels vostres... Mireu... De tant abalansarse llensantvos teulas, dos braus del carrer Major, capgirellant desde 'l ráfech de la teulada n' han amorrat á dos dels dragons ab sa cayguda... Jo conto que ans d' esllomarnos, adhuch sens esma y tot, ja 'ls haurian escanyat á mossadas...

¡Quina sort la de morir atossinant francesos!

Mes ¡vostra es la vila!... Que 'ls ays!... dels agonitzants no entelin vostre coratjel... Chabran ho diu: «Ja que s' han resistit com á valents, prohiéu sa enteressa en lo darrer suplici. ¡A sach la vila!... ¡A sach la vila!...»—udolan sos perdiguers, folls y adalerats, ja ensumant lo rastre...

Eram á entrada da fosch... Desboneats com escelfahits potros, al llabi 'l desitj, la murriesa als ulls, la rampinya á las grapas y la venjansa arreu, aixís s' encauhen y furgan sens lley ni aturador que 'ls torbi. Al flam de las fogueras, que rebassan la vila ab sas espurnadissas llenguas de foch, trascan d' assí d' allá, assedegats per esbravarse... Lo soroll de sos passos ressona pels carrers com un bufarut arremolinant brosta...

—¡Arbós!... ¡Hi ha algú dal Arbós!...
—s' ohi desde la portalla aprés d' aturarshi 'l tren...

—¡Miréuse!... ¡Allí 'l teniu!...—prosseguí 'l menescal signant dret á la vila ab sa cocorretjada vara.

Lo sol hi queya de plá. Reposada, somorta, embnyrinadets pel ressol, la vda del Arbós se condormía al esllanguiment de la estiotissa calda, arrassersda al peu de la costera, tot llambregant ab sos ulls miij cluchs aquell hermós plá del Panadés, agenest ab la verdor dels conreus y las cepadas.

Ab sa vara entre 'ls dits, fo boixaixó del home ansva assenyalantnos los mdrets del poblst que més havían sofert durant aquells jornads terrible. Entusiasmantse ab son relat, semblava que 'ls records d' aytal feta h treguessen anys de sobre.

Tots anavam ressegunt, curiosos, la descripció del juyo, llevat del de la levita d Orlanns que s' aferrava á la portella com si la fetor del vellut del carboner h donguès mareig y hsgués d' orejarse .. Tan nos hi enbaucavam escoltanilo, que al arrencar lo tren, esborrantse sópita de nosires ulls la silueta del actual Arbós, va reaperciixer en nostra fantasía tal y com era al any vuyt en aquellas llargas horas d' esborronament y dol; enrunada, fumosa, rasseguida par las flamas, vera imaqe de la desolació, quins esgarrifosos tochs l' avi feya ressaltar al calor de sa paraula.

—Com anava dihent—afegí després d' asseures—jo m' havía batut contra 'l gabatx desde la retirada dels somateots fins á plena vetlla. M' havía ensopegat un rebregot de retaco que rebateís alguo fugitiu, y embotxacantme las muoicions que arreplegava seguint lo rastre dels somatents, etjegava trets y forá, arrambat al llarn de las cantonadas ó arrasserat pels dinells y portas. Entre 'ls quants que no 'ns perdíam de vista s' hi esqueya 'l Magí ferrer, l' amo, arruixat cum un lleó, ferm com una jóssera, y tao llest para descarregar que sempre l' hauriau vist ó ab lo fusell engaltat ó rosegant lo cartutxo si ja no espurnava la pedra .. Un brau, ¡á fe de Deu!... ¡Y pensar que morí tot al cap... ran de mos peus... gayre be sens atalayarmen!... Es allá,.. Petá 'l tret... doná l' ay... Y...—¡Ton!... ¡So mort!...—me va dir cayent á terra, ensamps qua ab una de sas mans se tapava la boca. ¡Tant de be li va fer Deu!... ¡com que de sa botiga ja no 'n quedava 'l rastre!

Tot reculant ja sens pessich de pólvora enmascarat de mans y cara, reganyant la pitrera y endoyna 'ls cabells, que ntsé ahont jeya la barretina, 'm vaig trobar enllá, pels encontorns de l' esglesia no sé com endut, potser emportat com las bruixas á caball d' una ratzada. Las bravatas de soldats y 'ls esglaysdors gemechs que oblía aprop meu m' eclaparaven de sobta. No sé com s' apoderá de mí aquell estrany espahordiment que adhuc en lo más fort de la brega no m' havía entavanat gota. Esverat y poruch, vaig cercar ahont ecouharme... ¡Quina frisansa sentía!... ¡Com si int lo mau cos ins una borronadura!... Arrasserat pels enderrochs y la fosca vaig assolir lo carrer Major. Allí, arrupit entre las runas d' un escunierat casal, vaig retornar del esglay. Ja llensat lo reinco, que sois me feya nosa com ans havía rebaiut la bayonets, vaig aqassarme en un tou de menudall, atalayant per tots indrets desde una espitllera oberta en un recó de fa careassa.

Al mirar envers á l' esglesia, l' ánima 'm caygué als peus... ¡Quín escarni 'l dels malchits gabatxos! Pnch esbravats ab la fogassa qua havían encés en mitj del temple, apilonant banchs, confessto-

naria y cadiras, y giravoltaothi després, á son entorn com un estol de furias, no satisfets encara ab cremar la trona y 'ls altars de Sant Janme y de las Dolors, que valían un dinetal, varen esbotzar la porta de la sagristía, espanyant calaixos, clivellant sagraris ab las puntas de las ba yonetas, profanant imatjes y relliquias, y enduhentse á grapats joyas y robas de molt preu, aplegadas allí Deu sab de quants sigles, acurullant l' escarni ab fu selladas á la Mare de Deu y á Sant Julitá, la patró de la vila, allora potser que pregavan á Nostre Senyor pera que 's dignés lliurarnos de tan pahorosa des gracia.

Tot llambregant á la porta, vaig adonarme d' uns dragons que eixían ab las banderas del Roser y del Sagrament, arrossegantlas sá y enllá y fentlas voleyar, empaytats per la patuleya de la plassa que las hi disputavan. Després dels dragons, un gegantás de granader, dis fressat ab las tobas que 'l senyor Rector sols llubfa en las festas solemnias, s' adevantá ab un cálzer á cada grapa, enlayantlos ab grollera cerimoum y allargantlos totseguit á sus companya cum si 'ls convidés á beure. Alló si que may ho podré pahir. Un dels de cabali arrossegá un bot de vi que acabava de rampinyar per algun celler del rabal, rebatentlo entre 'ls peus de la patuleya y amantlos á que ttinquessen ab los copons. Lo gegantás s' abocá vi als cálzers, enlayrá 'ls brassos per dessobre son cap y can tant «¡*Lo bot sang tél*. ¡*Lo bot sang tél*.»—alguna cansó de botratacta, seus dubte, se 'ls engorjá un darrera l' altre fins á la nou. «¡*Lo bot sang tél*. ¡*Lo bot sang tél*.»(1)—esclatavan sus com-

(1) Deuría volguer dir ¡*A nostre santel*

panys arrebassántlosbi dels punys y re prenentsels per tirin després d' omplirlos

¡A mí las tripas m' anavan!.. ¡Ni que ttngués gats gelsos dins del ventre!.. Mireu, que no 'm vaig saber aguantar.. Agarro un tros de teula, 'm redresso pel demunt de las vigas, y... ¡puml Quan m encongía dins l' amagatall, vaig entendre que no havia errat lo tret ¡Quín desotll... Tots baladrejavan... «*Sacra*, d' aquí... *Sacra*, d' allá...» ¡Buttangol... Tnt rastrejant als *bugarras de brigands* feren ansr en rennu totas las *sacras* de l' iglesia!.. Sols mancava que eixissen altres dos, fuetejantse ab estolas y trepitjantse las casullas que s' havían engitbadas, tot estrafent, després, las passos de la sagrada missal.. ¡Ah!.. Si hagués tingut cartegat la tetaco, aquell parió de galifardeus hautía fet més giravoltas que una balduía.. Estich segur que á la primera ja 'ls amortol!.. Lo que no entench es com en Chabtan y 'l de Bessiers, que s' asseyan en lo banch de pedra de cal apotecart, consentían semblants profanacions

Pet no veure més sacrilegis vaig sortir del amagatall. Etam á cosa de mitja nit. Esquitlantme pet la fosca, m' sní esliabissant pels teulats trescant á cottegudas y saltirunejant de puntetas

Mes ferma punyida 'm feu sachsar lo cor altre vegada. ¡Quínas fetas las francesos! Sobtantlos recullint nafrats m' havía figurat que aplegarían així matetx los morts, ubrintlos algun clot pera enterrarlos Y, ¡cá!.. ¡Gent mes poca latxal... Los agatravan pels peus, los arros segavan entorn d' una foguera y... ¡au! ¡allá va 'l trastol.. ¡N' escalibaren de granadarsl Lo que m' esborroava era pensar que algun dels nostres potser tindría la materxa fi!.. Alló de que l' assera del brau ferrer, encaballantse ab la d'

algun gabatxot, s' hagués de calsinar al·hora, confosas en un sol munt llurs cendras!

Blincant per la tanca d' un hort vaig passar á ca la dida de la mossa. La dida era amagada al celler. Lo didot baix, á la mina del pou. L' unich ser vivent que 's veya á la casa era l' avia. Dona coratjosa com ella!... N' havía vist passar de francesos, abocada al balcanet de dalt!... Y á tots lus havía esbroncat... A tots havía arreplegat sa pluja de maledicions!... Com la velleta de la rondalla, que adhuc dins del pou y ofegantse ja, encara treya las mans enfora y apretava las unglas pera dir pollosa á sa vehina, aixís ho havía fet ella ab los francesos... De n' hi encararen de fusells!... De l' amenassaren ab las llansas!... Com si res!... «¡Lladres!... Brétols!... Murriots!...» —los deya.

Y, vejeu lo que son las cosas!... cap s' hi desmandá... ni aixís... Ja ho veig, una cara clivellada pels solchs d' una centuria fins als desanimats mou á respecte!... En cambi, dels de la fleca de més enllá que s' estavan passant lo rosari agenolladets devant de l' escaparata de Sant Roch, pregant lus llurés de la trifulga, los fascinerosos dels granaders ne feren xixinas, burxantlos ab sas bayanetas... ¡Pobre gent!...

Totduna s' apoderá de mí com un neguit pera veure á la mossa. Potser provenía d' havérmen preguntat son avia... Natural. Ella prou me deya:—No 't moguis, Toni... Aquí estás en segur... com en sagrat... ab mí no hi volen res!...— Mes de cap modo poguí estármen.

Tantinejant per la fosca, arrambantme pels dintells y travessant á corredissas las cantonadas, vaig arribar á casa seva. Poch contava ab la rebuda que 'm feren, ¡á fe de redeu!... M' esqueya al passá 'l portal... «¡Ah, *brigand! Restez là... Restez là... si...*»

Y are ve lo de la pipa, lo d' aquesta andrómina, que tant vos interessa... Ja veuréu com aná l' arranjo!... Era un oficial de dragons... Al escométrem, vaig reparar que gitava fuch pels bigotis... Y es que xuclava aquesta pipa, sino que allavoras cremava de bo y millor, com si l' acabés d' encendre... Ras, com si estigués á cal sogre!... Al donarme la embestida sento que se 'm glassaría la sang. Fou tan sobtada!... Empró, com llambregant per dins, vaig adonarme d' un tom de faldillas que s' esmunyía dret á l' escon, se m' ennubolaren los ulls, se 'm retoflaren de nou las venas, y, recalant un pas tot agalant, ardit la barra de la porta, vaig plantarli cara... «¡Toni... ¡per Déu!...» —obí da sobte. Afiat per l' alarit vaig decantar lo coll... Y ¡ja no ho hagués fet!... Aquell segon d' atalayament me costá una orella... Veyeu!...— esclafí assenyalantnos un munyóquet de carn, rogst y arrodonit com un botó de rosa al badarse.—Sort vaig tenir de la barra... Sino li estampeixo 'l cop m' estabella!... *Pstui!*... va fer lo sabre, relliscanthi... Al véurem sangusjant vaig perdre 'ls estrebs... Afollat, gelós, encés per l' odi, poso má á la faixa, arrebasso l' eyna, l' obro... boto com un gat mesqué, refugiot lo cop de sabre que ja m' amanía y... ¡Adeu, franxut!... Gayre be 'l vaig degollar á la primera burxada!... Va caure com un sarró... Arrau gitava sang... ¡Cá!... Si no va venre 'l qu' es de dir un crsdol...

—Qué has fet?... Toni, y are?—¡Calleu si vos plau!...—Barro la porta, m' encaro ab ella y 'ls vells que m' enrotllavan esparverats, y... jau!... los diguí, ajudéume!...

Jo pel cap y 'ls altres pels peus, agafa-

rem al bellitre del franxut y aixís, de calent en calent, varem titarlo al foas de la bassa. Tot atalavant la porta per si oblam algun trepitj. cosemps que la monsa m' amanía ab cendta y ab la orelle per apellarme la nafra, varen cootarme á sotaveu la esbajaramcota del brétal...

L' havia ajassada al escon, forsejaet ab tot son cos pera subjectarla... Res, que s' afigurava que era una truja, y 'l gran telicpol ja 's fonía pels tasteis!... Ja ho estava de grassota, jal... Los jayos prou s' esgatgamellavan pidolant misericordia... es clarl... las pobrissons!... Mes ell, encegentshi com un orat, la estrenyía més fort entre sos bressos... A la meva entrada ja la fera na tenía sossega... Ohint trepitj sospitá si fora algun de sos companys, al qui demanaría ajuda, y deixá l mos pesa atribarse á la panta... Bona ajuda va ensopegar, ¡á fe de mon!... Ell al que aná per llana...

Doochs be, en tant la mosse 's desfogava, retnnantse del esglay ab los sospirs que entre mots feya, vaig tantejar ab los peos une cose estrenya y dura qne 'm distragué de sohte... M' ajupa... Ho aplego... Mirn al vesllum... «¡La pipota del francesl...»—vaig esclafir etjegantli una cossa... Empró, teprenentme al acte, com si temés que aytel penyora podía descobrirnos, vaig acotarme de nou, arrebassantla de terta y ficántmela á la pitrefa com si fos una telliquita.

Y heus aquí la d' aquell fótil

Després d' una horassa d' encoogiment y por, varem ohir lo bategar dels tambons y l' espinguet de cornetes y clarins étidant á la soldetada envers la carretetera... Erem cap á tres haras del matí. La celisna anava esbargint arreu la fosca... Un ayret de mar, fiescal y tibantó, nos deixnndía del esverament, atempe-

rantnos los polsos. Arteu de la vila tessonava 'l trepitj dels fusellers y 'l poteig dels caballs, junt ab lo redringar de la ferramenta... Las sotragadas dels carros y 'l trantolleig dels canons, tetentlan pet tots indrets com noa tempesta que s' allunya... «*Alé... Marché*...»—a ohía á cada segon, aprés d' una cortedissa. Amorrat al badament de la porta fins de aon respir m' adonava!...

Y mey acabavan de passarl Quan ja no ressonava pel tránzit cap temot de mal esser, vaig aveoturarme fina al portal. Ningú. Tot restava desert. Sols lliá d' callá de la carretera s' ohía l' esvalnt del exército que s' allunyava... Quina brugit! Quánta fressal Com un salt d' aygua estimbantse entra còdnls!...

Fora ja tota temensa, veig grimpar teulada amunt ajayeotme per la vessant... Una clapa bruna y atupida cam un formiguer de la reira de Deu s' escorría avali, avall com l' aygua... Eran las francesos. Gambejsvao al pas, empró, apressats y tnt acomboyantse á la quieta... No semblava sino que ja's sentissen á sobre als somatents del Panadés aplegats á Vilafranca, hnnt s bi fortificaren ab dos canons, un al hort dels franciscans y l' altre dret als Monjos, al plá del camí... Mes, pobres vilafranquins!... Sott tingueren de la gent de upa que feu lo *rendivu* al gabatx, sino avuy encara 'n gemegarían ¡Burrango!... ¿Qui's bat ab tanta gent?... ¿Qui lluyta eb un exército ten fart y tan avesat á le brega?...

«¡Ja son fota» «Grat sia á Deus «Mal llamp los matil...» Aquests eran los crits que ressonavan per la vila, en tant s' esbargían los arbosenchs pet catrets y plassas... Mes, quín dol feyal... Quáata desolació! ¡Ne regelimavan de llágrimas!... Se 'n contevan d' amargurasl...

Lo xinlet del tren nna feu adonar qne

Digitized by Google

ja éram á Villafranca.—«¿*Villafranca*?» —preguntá 'l de la levita d' Orleans arreplegant la maleta. Al ellunyarse nos digueren que era un francés que traficqueava ab vi.—Poch li haurá plagut la conversal.—esclatá 'l menescal.—Vetaquí allá de may tombarse!—afegí 'l del trajo de vellut. Y aprés de somriure una estona continuá 'l ba d' en Too:

—Cam deya, se n' esbombaren d' et zegayadas! Escampada arreu la gent anava esbrinanlas una per una.

Lo jayo Margall havia escapat ajassantse boca terrosa y cobrintse la testa ab un devantal de cuyne. Al Maymó pagés, aprés de fusellarlo, sens donarli ni 'l temps de lerse una creu, l' arrossegaren cerretera amunt, lligat á la cúa d' un caball, esforsirsmat á xurriacadas. Lo pare Torres beneficiat de l' iglesia morí á las grapes d' un sayó dels de ceballería, que Deu lo tinga ab Lluctifer, maltractantlo á grat scient per espay d' algunas horas. La burxá ab la bayoneta, li talá las mans, li arrancá las orellas, esqueixántlssht, li buydá 'ls ulls, li escapsá 'l nes.. qué sé jo? . Si feya basarda l' ohirhat! Y dia que ell exclamava:—«Feu de mon cos lo que 'n vulgau, que lo que es l' ánima no la matareu pas»—Vos dich que era un sant home. Com que 'l plorá tothom.

Lo de cal Pau Miquel encara m' esborrona. Tan bona gent! Ja llensats á la breserada ell y dos germanas sevas un queíe de dragons volgué salvar de la mort á la muller y als dos fills que aquella estrenyía en sos brassos, boy pregant á Deu misericardia. Era tan guapassa la María Angela!—Empró, quan entengué que 'l ufici el, en paga d' aquella acció, pretenia la seva honra, dtu que escletá, ayrada, rebutjant als granaders que la socorrían «Fugiu! . Jubeus!.. Aparteus! Ni mon cos ni mos fills han d' esser francesos!..» Y gitat als dos angelets á las flamas, s' hi llensá ella desseguida, cercantlos ab las mans exiesas om si volgués morir abrassada ab ells.. Qué Deu lu tinga en glorial.

Un altre queíe embesit á la Marfe de cal Ferrán, del carrer Major. La minyona era amagada al soterrani. Quan lo francesot s hi abrahoná, fei una lera, ella s' esqueya sola, sola ab son fillet, que la distreya ab posturas. Esbojarrat pera gosarla, 'l murri li arrebassá 'l noy dels brassos, empentantla y rebatentla per terra. Rebutjá la María al franxut resistint per algunas horas los malirectes d' aquell tigre com honrada que era, fins que, rat y foll lo gabarx, sacrificála á sos intents de la manera més indigna. La minyona, que desde 'l fons da son amagatall, havia obit esvereda tota la requesta, nos leya erissar los cabells al esgrunarho. Y pensar que 'l fillet de la María havia sigut testimoni de tan esgarrifosa malvstat!.

En fi, no 'n vulgau pas mes de desgracias! Xexanta quatre alsosenchs, *nada menos*, hi pegeren la palenta, més de la meytat rostits per las flamas! Per' aixó 'ls franxuts no se n rigueren del tot, que 'n petiren més enllá de trescents!.. Empró eo que l' exército en pes hagués quedat al sech, la ploralla dels del Arbós no fora menys sentida!

Quen Fernando, que retornava de son captiveri, 's dignó entrar á la població com regraciant als arbasenchs per sa prohesa, jo, que sentía encara 'ls plenys de las familias esgarriadas per la venjansa del francesot, vaig confegir entre dents com duben allá, per Tortosa: «Be, dal ab bassi y un finch á la nansa..»

En quant al saco vos jaro que passá de terme. Quin desgavell!.. Quánta des-

trossa! .. Tot anà en renou... Tot ho trageren de pallaguera. Pillatje consemblant no crech que persona nada puga contarho ¡Fins las caixas de nuvia foren arrastegadas dret al carrer, arrencanlas la tapa á culatassos pera servirsen de menjadoras pera 'ls animals! ... Tocant al robatori no tingué ponderació... La custodia, 'ls onze cálzers de l' iglesia las robas de la sagristía—uns paus d' or y pedras que enamoravan de veure,—tot aquell be de Deu ho rampoyá 'l francés, repartintsho á «te tú, te tu» com una colla de lladres de cami ral... Per lo que toca á las pagesías y casas, val més no esmentarho... Ne colltorsaren de vi-ram!... Ne llescaren de pencas!... Se n' engoliren del aixut!... Cap á la matinada, quan ja l' auba esclarí carrers y recons, arreu hi havía munts de plomas y de bruticia... Y qué matussers y xarxons son los gabatxos! No reparavan en res... Allá hont los venía... ¡Pudrits!... S' haguessen arribat al bort... al menos!...

Al endemá los del poble, vegentme 'ls lligalls de l' orella, 'm batejaren ab lo renom d «l' escapsat!» Per cert que 'm sabía un greu!... Jove com era, y, mal m' está 'l dirho, un xiquet guapot, francament, alló de semnrme *l' escapsat* per tot dia, adno entre las xicotas no m' bo sabía pahir!... Més tarr me digueren que 'l general Bondella, de Sant Esteve de Castellar, tambe tenía una orella escapsada... Ja éram dos, ben cert, pero sixó de cercar la conformitat ab lo mal dels altres, qué voleu que vos digui... Mes lo que son las cosas! .. Ja no 'm recordava hont jeya la pipa del francés... Cert dia, empró, observant que 's posava de moda entre la jovenalla lo retreure fetas d' aquella horrorosa nit, inventántsen algunas que no havían passat per lo sol fet de vantársen, no hu sé... me 'n vaig engelosir de tal modo que, desentafurant l' andrómina del franxur, y ab tot y no haberme empassat may una pipada, ja no me la vaig treure més d' entre bigotis. D' allavors ve que, enllach de «l' escapsat» m' anomenessen *Tan*, com avans, mes no 'l Ton ferrer, lo Ton de sempre, sino l *Ton de la pipa*, es á dir, lo qui matá al francés que valía deshonrar á la seva xicota... Jo, al menys, aixís m' ho destriava, y no conto que m' erri, si dich que al jovent de la vila los feya consemblant efecte!...

Digué, repicá la pipa contra 'l cayre del setial, se la desá á la faixa y, apoyantse l cap ab la vara subjecte á las mans, s' anà ensopint y endormiscantse com si 'ls records d' aquells jorns li sugerissen un falaguer somni...

—No n' hi ha d' homes com los d' *allavansas*—exclamá 'l carboner.

—Ah, no, no 'n restan gayres—afegí l de color cendrós —

En taot alguns del wagó comentavan los epissodis d' aquella tremenda nit, lo reverem llensá un esbufech se pataquejá 'l maateu, esventantne la cendra, s' adobá 'l cullet, que l'oprimía, y, torcantse la suor del front, encés y regalimant á plena gota, recalcá ab to reposat

—No su pas de vostre parer... Son las circunstancias las que forman los homes. Ja ho diu lo ditxo: «Qui pert lo seu per lo seny...» Y com robaraos la patria es arrebassámosho tot alhora, cregau que si altre cap, Deu no ho vulla, vingués una invasió semblant, altre volta esclatarían arreu homes de cor y ánima valents que foren, com los d allavors, l' admiració dels estranys y l' honor de la nissaga!...

—Be, si...

—No bi ho pas dubte...

—Dochs, jo estich en que nol... —es-

clatá 'l menescal deixondintse, enm at l' hagués fiblat una avespa ..

Somrigué 'l ascerdot, s' ht encará, y endressantli una senzilla amonestació, demostrantli que 'l sentiment del patriotisme es innat en la naturalesa humana, la deixá, sino satisfet gayre be convensut... Covensut del tot, no, perque adobat á la antigua y afertat á la seva, era difícil allissonarlo...

Al arrivar á Martorell, devallá del cotxe allatgantmos la má y oferintnos la seva casa. Mentres encaixavam vaig notat que sos ulls, enardits encara per la relació, guspirejavan com al fort de sa joventesa. No sé porquè allors se m' afigurá que na era del jayo, del menescal, de qui 'm despedía, sino d' en Ton ferrer, d' en Tan de la pipa, l' *escapsat*, un dels tants btaus del Arbós, d' aquells hétoes de nostra Independencia, quals noms, per cert, deurian esser encabits en las fullas de la historia patria!...

Com que ate, ja mort y enterrat fa temps, no puch esmentar al jayo de Martorell que no m' acudi á la memoria la feta del Arbós junt ab lo recort d' en Ton de la pipa!...

AIXECAMENT DEL SITI D' OLOT

Hotas feya que 'l senyor Blay, conegut mercet de Barcelona, s' ataleyava totulant y marcant uns paquets grisos, botarats, carrats de testa y sens etiquetas, estivats al peu del taulell aprés de desfardarlos d' una xatpalleta mitj arrebossada encara en las rejolas. Cinch vegadas l' havian desenfeynat ja altres taots entravinents, quan un feim Deu vos guart, etjegat desde 'l batent de la ventalla, vingue á sobtarlo de nou.

—¿Fa que no ha sam á temps?—aventurá 'l sobrevingut, llambregant la resteta de paquets apilats á flor de teta.

Un senyor Blay arreplegá la ploma, esquitllada d' entre sos dits al sorpéndrel, dablegá la carta factura que tenía extesa á tret d' ulls, dessobre una estiva de paquets, conjuminada á tall de fascistol, y, encatantse ah lo nou entrant, un homenás alt, de bon regeot, net de cara y d' ayres montanyesos, confegí ab tó de dubte:

—Y donchs, ¿qué vos porta?—

Lo desconegut, posant al cayre del taulell uo gros embalúm que duya sotaxella, contempla la tra-llonga de paquets grisos estesos artan de sos peus, esclafint enseot, meotat després d' aquella muda revista:

—¡Ja pot afigurarsho! Mitjas y mnjons de llana.

—¡Si qu' heu fet tart, donchs, mestre! ¡Ja ho veyeu! Ara acabo de rébrer aquest fardo.

—¿Del Oriol?

—No. D' en Senoyá. Aquell del Firal.

—¿Que ha ha estat á Olot vostè?

—¿A Olot?—reprengué 'l senyor Blay tot acoatantse un dels espellifats tamborets del escriptori.—No més una vegada. Ara fará trent' anys. Pero, mireu, encara 'n resseguitfa á ulls clucha totas las tasqueras de la vila.

—¿Fa treot' anys?—

—¡Sí, quan lo siti!...

—¿Vosté s' hi esqueya?

—¿Vos hi eran?

—¡Rebatua, sí hi era!—

Empentá l' embalum que duya fins al pla del taulell; s' arrimá 'l srdonet de mosquejada boga que 'l senyor Blay li nferí al assóutes, y pataquejant un de sos espatllers ab furra, esclafí

—¡Com qu' era dels *blausé*...

—¡Y jo dels de la *blusa*, vejeu!—esclatá 'l mercer, apuntolantse á terra per no perdre l' equilibri

Lo mitjayre no se 'n sabía avenir.

—¿De la *blusa*? ¿Vosté dels de la *blusa*?—psalmejava, en tant lo senyor Blay, tot adobantse las ulleras, que se li havían escorregut al etjegat la rialla, respondá ferm y resolt

—Sí, senyor, dels de la *blusa* Sino que va ésser una calaverada!—afegí reprenentse —Mes vos tindréu tart .

—¿Per *mí*? ¡Ah! no, no se 'n estiga Més tart del que ja som fet per aquest anyl.. Poch sab lo pler que 'm dona.—

Cremá un cigarro 'l senyor Blay, s' encreuhá de camas, y endressant un plascent somriure als bells jorns de sa joventat, afegí ab conmosa veu

—Sí, va ser una calaverada! ¡Si no teoín cap anyl ¿Quants? Just, disset ¡Afigurévos! Mes, ja ho veuréu com va ésser Nos trobavam . allá passada la crema dels convents Jo travallava á can Tort, en *Cera* que li deyam, perque tot l' any feya festa á Santa Clara Llavors teixíam uns salgats ab vronets vermells, dels que may nos ne veyam los drts de tanta demanadissa ¡Mes be que li *filara* al amol.. ¡Com que jo tocava de sis á set dutos cada dissapte!.. Empró, ver' aquí que, tot de cop, y sens un per qué conegut comensa á mimvat la feyna .. ¿Las máquinas? .. la guerra?— la moda? No ho sé Lo cas era que, pera nosaltres, los teixidors, algunas setmanas tenían dos ó tres *dilluns* (1).

¿Si eststessem lo salgat?...—tumiá l' amo, aduch ab lo bon intent de sostenirnos.

Y, dit y fet, Mes, pera arranjar un estirabat aixís, ¿de quín pa llescarém sopas? .. Ja podeu endevinarho Com la corda sempre 's trenca per la part més flaca, los que anavam á preu fet ne pagarem la patente Primer nos escatimá 'l jornal, estrafé 'l tint després, desnombtá 'l filat desseguida y . ¡Justa la fustal.. aprimantho y porquejantho tot, ¡esta clar!.. aná cundint la forrolla.. Las pessas que tenfam concertadas á vint canas, se 'ns allargaren fins á trentaduas Lo filat aná revenintse y aborronantse.. Y 'l vermell pe 'ls vrons que no deixava pétdua, se 'ns torná tant ximicat, entercb y apegalós, que á cada tom de llensadora se 'ns feya á mitas A mí 'm dava un cor agre allá d' encetarme 'ls *cranchs* (2) y gastarme 'ls *llambrachs* (3) pera resseguir una feyna tan putinera! ..

—Pero, senyor Pep,—deyam al amo—¡mirís que no arribém á *Igualada*!...

—¡Be ho veig ptoul.. Be ho veig be pton—nos responía,—s' ha de pendre tal com be, fillsl»

Un dia me 'n varg aburrir.—Encara t' hi penjarías tu d' aquestas fustas! —vaig exclamar, malehint los *recalchs* ab una ullada y plantofejant las *taulas* Y arreplegant la gorreta y 'l mocador vaig fer un salt desde la *seyedara*.

—¿Qué t' agrfa, noy?.. ¿Y ara? .—esclatá 'l del costat, adonantse de mon tampell

—¡Que passi fatma qui valga, vatbo-

(1) Día de vaga.
(2) Dits.
(3) Ulls.

aquíf N' estich tan enyt del salgat, que vaig á veure si 'm volen per.., carrabiner.

—¿Que va de bo?

—Si vols fer ambo, ¡apa!—

Cessejá las *calcas*, llensá las tisoras al covener de las birllas, despenjá la gorra del *bancal* y afegí ab resolució.

—¡Somhi! ¡Ja ho has dit! ¡Y que no recuin!—

Al cap d' uo quart, los quatre que féyam colla, havíam agafat la materra déria.

—Sí noy—nos déyam,—¡ens qu' estirá 'l nervi pel amo, cualsevol cosa!...—

Empró, lo qu' es escáures de pega. Lo primer «Deu vos guart», que 'ns etjegaren los del quartel, va ser que l' *auca* (1) ja estava llestal

—Anem al *Canari* (2) á fer *ribota?* (3) —'ns proposá 'l del *sach* (4), al qui anmenavam ab aquest motiu perque era 'l que 'ns bestreya las *missas* (5)

—¡Ben xerrat, noy!—afegí 'n Tituts, un que per manca de leyna s' havía quedar dos dias *sabaté* (6).

Ja m' estava escaodellant la *teca* com á *beco* que era de la colla, quan en Bnb, al que trillavan aixís perque al emparaularse ab algu aparentava com si bordés, nos feu cap-girar la truyta.

—¡Jo 'm vaig á fer voluntari!—barbotejá

—¡Voluntari!. —afegirem tots, fént-nosen escarnfalla

—Voluntari, no hi ha més. La *escombra* (7) abans que la llensadora. Vull veure si ab aquesta ráuxa dono un tom á la vida Mireu, fa tres setmanas varg quedarme pelat, *caputat* (8) del tot Varg tresear á la vinenta fins á arranarmhi las unglas, mes altra volta *ina* (9) ab l' amo. Com que, dissapte, un cop te ru y te tu, de sériol 'm posaré á fer la figuereta.

—¡No t' haguesses rellogat á la *sinia!* —exclamá 'l *del sach.*

(La *sinia* era una ravereota del rabal hont s' hi arxugavan las sermanadas dels travalladors jugant al «caus», al «ser y mirj» ó al «canet».)

—Bé, ja veurás,—reprengué 'n Bob,—rots ne teofm de raras. ¿Que veniu ó no? ¡Aquest es lo fet!

Tot gambejant y fent tercetillas arribarem al convent de Sant Francesch, hont s' hi allistavan los de la «blusa»

—¿Qu' hi entrem?—vaig dirlos

—Lo qu' es per mi—contestá 'o Bob—¡mira!...—Y atravessá la portella.

Tots seguirem derrera seu.

—Si veniu per allistarvos.—aventurá un voluntari. Y 'ns sigoá 'l fons de la porteria

Una quinzena de joves acanavan l'enrajolat, esperant tanda, com á la font.

—¡Sembla que hi ha pressa!—feu en Titus

—¡Cóm la guerra va prenent peu!—refermá 'l del *sach*

Al trobarme en aquell lloch no ho sé... sentía una mena de cosa!... Dos cabns gargotejavan paper, asseguts al peu d' una finestra, tot apuntalantse l cap ab la má y sens llevarse la pipa dels morros Amateots á la veu del sargento, posat d' espatllas als ormeigs d' amidar, rascavan la planma sens apenas alsar la vista Dominant lo «borinot» dels entaulats en conversa, s' obría de tant en quant:

(1) La bocatlá.
(2) La font del Canari
(3) Xafla
(4) Depositari.
(5) Pessetas
(6) Sens rumat
(7) La fuselt.
(8) Sens una malta
(9) Empenyat.

«Bueno... Bueno...» ensemps que la fressa dels que baixavan y pujavan del aparell ressonava per tots los recons del sostre

Tot contemplant los ninots de las parets, vaig sentir que m' anomenavan.

—¡Au!—me digué 'n Bob,—fes cua, que aviat nos toca. Oy tú, ¿qué ja hi arribarás?—afegí tot apamantme ab la mirada

Encara no se m' havía ocorregut que 'm poguessen rebutjar perque no 'ls fes pessa!

Al tocarme 'l torn me semblá com si 'm punxessen ab agullas

—¡Estírat be!—'m xiuxuejá 'n Bob tot pessigantme las calsas

M' havía estarrufat los cabells y m' alsava de puntetas fins á las mateixas unglas, empró, á pesar de mas precaucions lo que es del frech del travesser francament, no ma 'n adonava gota. Jo pensava: «¡Ay que 't deixan en terral.»

Lo sargentin m' enforcá per la barba ab sos dits, m' apretá 'l cap contra 'l bastiment de la mida, y aprés de maurármel ab sas grapas com qui concerta un meló, exclamá: «¡Buenol.» Jo creeh que en aquell examens tots treyam la mateixa nota ¡Com niogú hi era sobre!.

Al sendemá ja feyam l' exercici

Uns dias després, quan ja pahiam be 'l ranxo y manejavam tau tau la *filosa* (1), eo Titus, que era amich del furriel, nos digné que eixiríam de columna

—¡Me 'n alegro!—esclatá en Bob ja tip de perdre 'l *pius* al *tuti*

Poch més tart tot lo cuartel anava en doyos

L' endemá al dematí, un xich després del toch de adiana, a nos manaren formar al pati

(1) Lo fusell.

¡Allistarsel.. *¡Por compañiast*, —cridá una veu

Nos varem arrenglerar, nos passaren revista, cantsrem lo «¡presente!» y al cap d' un quart, equipats ab la jaqueta, gorra de cuartel, calsas de paoyo 'l qui n' havia pescat, manta y espardenyas novas, ab la canana á la trinxa, lo morral á la esquena y 'l fusell al coll, ja esperavam, amatents, l' ordre d' eixida. S' havía parlat molt de st'ns donarían «ahlusa», per qual motiu nos botejaren ab aquest renom, mes tal pessa no entrá pas en nostre vestuari.

Plantificats al entorno del pati tot era aventurá, 'l camí qu' empendriam.

—Dret á Olot—nos deya 'l furriel.

—¡St diu que ja crema!..—esclatá algú

. . . . . .

Lo mitjayre, que de tant que 's fonía pera péndrehi basa, ja li ballava la llengua per la boca, y adhuc saxava 1 cos fent escruixir y tot los travessers del sitial esclafi totdunat

—¡Be prou ho sé jo com s' esqueya la vila!—Mirts—afegí, en tant lo senyor Blay hi caragoleva un cigarro—¡Com que 'm pensava que no ho contarla pas! ¡Més vegadas ho soio dit! Repari.

A la matinada del 28 de Setembre, un propi arribat de Ridaura 'ns feu saber que una bubó de gent forastera 'ls havía sobtat á negra nit sens gota de rebombori ¡Digné que anavan armats, que vestían estranys, ab una mena de catxutxa ab penjoll, y que parlavan d' una lley tan travessa que ni Deu los entenía!

Jo m' estava de guardia al sortí del Roser quan m' arribá la nova ¡Mes, que 'm trigá á ventr l' hora del rellevo! Conto que avans que 'l sent y senys» vaig preguntar per lo que 's corría! Un dels anats d' exploració pel Montolivet nos

digué que 'ls navarros se 'n venían á sobre.

—Sí noys—contava—¡Tota la divisió d' en Gergué tenía en vistas! Escombrada de sas montanyas, ha rebassat l' Aragó á marxas dobles escarmentada arreu pels cristians y puja ab l' intent d' afavorir lo pas als de la frontera, organisant aprés fins á quaranta batallons, prenent á Olot pera cuartel de sas tropas!

¡Al pensar ab aquell cap de nubol de gernació, recordo que m' agafá una temensal... Batres ab la brivallada dels envoltants, als qui havíam escalfat las costellas més de quatre voltas, baldament fossen tres per hu, no era pas igual que tenírselas ab un fotmiguer dels navarros, ja avesat á la guerra com á veritable exército.

La presencia del Comandant d' armas y del Batlle, escoltats per un piquet de caballería, que anavan tesseguint las fortificacions, m' alentá bon atch.

Cap allá, á cosa d' onze horas, cundí la veu de que 'ls navarros passavan á tret d' escopeta del Rnser.

—¡Ja 'ls veuhen! ¡Ja s' acostan!—gatzarejava la quitxalla aprotant á corre dret al Firal. Jo vaig saltar ab quatre gambadas desde casa al fortí, esperonat pel só del tabal que ja redoblava pera reunirnos Tots mos companys s' agabellavan pet la muralla.

—¿Quánts son?—vaig preguntar enfilantme per una espitllera y abocantme en fora.

—¡Un eixam, noy!—me tespongué un d' ajasset cama assí camá allá de la tanca sens collgarse pet no pérdtels de vista.

Al sobtar aquella titallonga de gent, bellugosa y espessa, cuttus de la qual no s' en veya la fi, adhuch m' agafá basarda. ¡Com que may m' havía ensopegat ab tanta de gernació! Figuris que las vernedas dels envoltants, mogudas per art d' encantament, atravessessen apiegadas part cnllá del Montsacopa, sols aixís se 'n pot formar una idea.

Composava la vanguardia tota la brivallada del terreno Per l' ayre de son andar y lo aparreats del vestit no se 'ls podía pas confondre ¡Patuleya més espellifada y taujana que la dels montanyesos!...

Al passat la tetsa gropada, un que anava montat s' artiscá al indret dels del Fartí, fentlus gestos y babiatotas. ¡Poch s' hi haurfa exposat si hagués sabut que cada festa teníen duas horas d exercici! Un parell dels entesos h aplanaren la escopeta, y al petar la segona descárrega, ja tamborellava pels rostos. Si 'ls que duya d' escolta no s' aptessan á plegarla, es segur que tambe hi fan l' ánech! Seguían á la brivallada 'ls navarros, acondubits y uniformats á tall de tropa y avansant per companyías enteras, bellugós tench de gent que s' allargava y encongia á cada revol semblant á un immens cuch, y del que n' afiguravan los anells las grahonadas seccions de la caballería Tancavan la columna altras colladas dels de montanya, esgarriats gabells despresos de las partidas d' en Tristany, Muchacha, Samsó, Valls, Sorrilla, Miralles, Grau, Guitart, Llarch de Copons y l' Ecónomo, pujant aquest aplech á la ratlla de 8 000 homes Més tart saberem qué 'n testavan algunes encara, encabits pels pobiets dels encontorns.

Ja engolits per las giragonsas de las serras, tot era formar conjecturas respecte de sos intents Uns deyan si s empassavan al Amputdá Altres si formalisavan

lo sitl Alguns los enjegavan á la frontera (1).

Per sí ó per nó, las autoritats, que je de primer entubi 'ns manaren posar sobre las armas, redoblaren arreu las precaucions, destacant patrullas pels covoltants de la vila, y armant als veterans y als paysans de tota classe y estament capassos pera la resistencia, nombrant, més tart, una Junta de prohoms pera que basquejés en tot cas de perill, ja que la amenassa era segura.

Estant en aquestas—nos esqueyam al 29—se tebé un parte del Ecónomo, intimantnos la rendició dintre 'l terme més curt, baix pena de soterrarnos entre la runa. Empró, com en Fábregas lo comaodant, que era un valentás, re refiava més de nostre coratje que no pas del nombre dels defensers, á pesar de veure que no pujavan á 700, inclosos los 70 de América y 'ls 16 de caballeria del Infant, y de que 'ns escassejavan los quevitures y la pólvora, fins al punt de temen una á las primeras de cambi, rebujá 'l parte desseguida, deixantlo seose cooteste. Lo mateix feu ab en Serra, alire cabecilla, que se li dirigí dos dias després ab consemblants bravatas ¡Ya:zó que 'l sitt s' anava estrenyent de tal modo, que ja no podiam enténdres ab ningú! ¡Ja cnoto que 'ns retenían fins las alenades del Puig Veolós para privarnosde que respiréssem!

La sospita de que tornavan los navarros nos posá ab l' ay al cor altra vegada. ¡Y quin tragí 'l de las autoritats. Mare de Deu, alalayant enllá y resseguint tota la línea! ¡No sé com més de quatre no s' hi van quedar ab la capolament d' aquellas diadas!

Poch anavan errats los que aventuravan si encara estrenyirlan més lo sitl Com de fet A deu horas del matí—éram á 6 d' Octubre—ja 'l comandant del Mooisacopa s' havía adonat d' una guerrilla de llancers navarros que atravessava per l' indret de la Esperansa, tot explorant las tasqueras de la vila. «¡Ja hi som! » a¡Ara sí que hi som! »—tots nos deyam Y mireu si duyan pressa, 'ls reconsagrats, que á cosa de mitj dia ja 'ns enjegavan *confits* com si tornessim d' un casori Una grossa columna navarra s' havía apoderat de *Bótet*, avansant vers l' *Aruga* (1) es á dir, á tret de pistola de las fortificacions, altra columna d' infantería ab 40 caballs s' esgarrá dret á la *Creu* (2), també á cosa de cent passos, bona part del batalló de *guias* aconsegué 'l Montsacopa arengant als del fort pera que s' empassessen ¡Pera que s' empassessen los blaus! Encara sento la endraia dels que 'l garnifan! Van enjegar un «¡visca Isabel II!» que no semblava sino que s' atansés la tronada! Com que d' alashoras ensá, enmurriats, sens dubte, per aquells crits, ja 'ns varan atacar per tots indrets, esbotzant tancas, obrint fossos y gorintse per las casas y masías

(1) La divisió comsnada per en Gergué aonva á Roasa per ordre d' eu Zumalacárregui á fi y efecte de facilitar un desembarch d'armas Al escáures al Empordá, impasantse en Gergué de que a havia frustrat lo desembarch, se 'n tarná dret á Navarra; mes com li eixiren al pas los caballs catalans instantin pera que altés á Olot, atenent sns preche, en Gergué destacá una part de sas forsas, que posá á las ordres d un segon, l Odonell.

(1) La casa dita de l' *Aruga*, situada en aquell pas del Fluvià, conegud en tota la comarca per *La palanca de l' aruga*.

Una cansó popular dictada molts anys enrera, referent lo casarí d' un vell d' aquella casa ab una minyona molt jove, ha contribuhit á la celebritat de l' *Aruga* y de la *Palanca*.

(2) Masia conegada ab aquest nom

Digitized by Google

del rabal, desde quins llochs nos molestaren sens sossego

Vers á entrada de fosch, atuats per ane esglayadors *ays* que 'ns arribavan de per allá á Santa Agna, varem deixá 'l fortí, gambejant á corre-cuyta pel temor de lo que succehía ¡Quins planys, Verge del Roser! En Serra, que 'ns comanava, aduch fonía 'l greix per arribarhi. Protegits per en Freixas y en Calvó, que 'ns guardavan la esquena, nos arribárem ale indrets del portal, passantlo á la muda, y boy sobtant desseguida á un gabell de fascinerosoe, que havían eotrat á ca la Garbona, robant y assessinant á la pobre de la meetressa, qu' era la que llensava tan esborronadors gemechs Encarats ab la brivalla, los empaytarem á escopetadas fins al rabal de Santa Elisabeth, en quinas casas s' bavían fortificat, y en las que 's gorriren, amatents, despres d'aplegarhi un ferit. ¡També á nosaltres nos toca 'l rebre Sí. ¡Pobre Juiglar!. ¡No 'l puch esmentar que no plori! ¡Com bavíam estat, abdós tot una mateixa cosa!

L' eodemá pel mati, 'ls embestidam de non pera desencasuharlos de sas llodrigueras Varem adevaotarnos, decidits engaliada la escopeta y ferma la eama, clavant l' ull á tota bellugadissa, empró segurs en sos llochs, vinga ferse de pencas. Ja fregavam los portals, y encara 'ns escopetejavan desde las fioestras —¡Ah, sí!... —esclatá 'l comandaot —¡Donchs, apal . ¡A calarhi finch! —Encenguérem fexinas, lae etzivárem arrán de las portas y .. quía esqnrillarse per tots indrets! ¡Si 'ls llancars no cuytan á socórrels ne fem una bella escalivada!

Al retornar al fortí varem saber qne 'ls facciosos nos apretavan més y més de valeot S' havían entafurat pels carrers de Sant Miquel, de Sant Cristófol, de Sant Benet y de Sant Bernat, esbolzant portellas foradant embans y empassantse d' una casa á l' altra, á corregudas, com los conills, mes com los urbanos los treyan de sas llodrigueras ficantlos foch dins eos caus, reculavan desseguida, rebents, esporuoats, lo mateix que sargantanas.

Poch més tart ajudats per las patrullas que rondavso las fortificacians, tornaren á la seva, ardits y tossuts com may, assaltaot casas, biroesnt per barricadas y estorbs, y obrintee pas á escopetada seca; com qu' era tanta la espessor y tan fort l' espetegar dels trets, que tot sorollava y tremía

La escasseitat de municions y pólvora ja comeosava á fernos abatre, quan nos arribá la nava de que 'n fabricavan á corre-cuyta los del Hospici ¡Y quina joya 'm donà 'l saberho! Passavam fam .. ¿Que si 'n passavam?. . Mireu no havía fet altre ápat en dotz' horas que un roseçó de pá eeeb y una ganya de bacallá, de la que vaig empassármen fins las espinas, mes al inoovarme que ja no 'ns mancarían municions m' escalfehf de tal modo, que aduch l hora d' entrar en brega 'm tardanejava

Poch nos irigá en arribar

Feya un día rúfol. Lo vent regolfava arreu, aixecant munts de pols, com si fossen fogonassos . Jo guaytava enllá, resseguni lo rastre de la polsagnera, quan sentí qu' una bala m brunzía pel clatell!

—¡Cap als Caputxins! —¡Son ale Caputxins! —cridava l comaodant. Llavors vaig saber que la trepa eixida de la *Creu*, y que comanava 'l mateix Odonell, abarrnt lo fneb qne 'ls eljegavan los nosires de ca 'n *Esquirolet* y *Barrera*, havía trencat per la font de *Closells*

y *Morató* (1), esbotzant la tanca del hort dels Caputxins y enfilantse convent amunt, desde quinas golfas repartia plom fos arreu de la vila —¡Apa, minyons!... Y ¡á la bayoneta!—esclatá 'l tinent, després de presa l' unde

Jo anava á la reserva, ab en Ferrer... ¡Pim!... ¡Pom!... ¡Pim!... ¡Pom!... ¡Be tiravam dret, buttango! ¡peró cá!... Arrambats per las finestras, treyan lo cos un xich en fora, descarregavan amatents y... ¡está clar!... sols rebiam nosaltres.— Al assalt minyons!—cridá 'l tinent que ja no hi veya de cap ull, frisós per venjársen.

Escalárem los balcons los atupírem de feixinas; encenguérem lo *Sant Joan* per tots indrets, y ab menos d' un «Crech en un Deu» ja 'ls ofegava 'l fum, si no queyan á la brasassada. Com que 'ls dos que m' havian pres per «blancos» s' hi rostiren com uns capons. No cal pas afegir als 'ls que s' esqueyan pel pla a' escapulírsan depressa! ¡Ni cap terra de neu!

Un toch general de cornetas nos feu atalayar de sopte envers á ca la Vila. Ningú sabia 'l qu' era.—¡Y qu' es llarga una estona de dupte!

La gent eixía pels portals, balcons y finestras confusa y atarantada. Tot era bescambiar preguntas sobre l' enemich, posadas en soro las mans y decantant las orellas com per endevinar d' hont esdevindría 'l tret, ja que sols lo mal era de temer. Alguns del cor fort s' arriscavan pel voltant en cercament de queviures, que 's disputavan á l' estanya estira cabells, puig s' eran tornat tan escassos, que ja ni hi valían las doblas de quatre. En tant altres, com los esporuguits y 'ls conxorxas dels facciosos, arraulits desde 'ls primers espatechs entorn las escapatatas de sas cambras, sobtavan la «Salve» ó 'l rosari, aventurant suposicions ó empescantse trapacerías... ¡Ja se sab!... ¡Sempre n' hi ha que hi gosan!

Al ullar dret hont s' esqueya l' inimich per entre las fumerolas dels pallers, varem sospitar si unas espiguetas que s' oblían sá y enllá assenyalavan «alto». — Sí, minyons, alto—esclatá un que pujava de rebre ordes.—Alto—afegí—empró, per tornarhi dessegoida. S' ha rebut un plech d' en Gergué manant que si no ns rendím d' assí á duas horas passará la vila á sanch y á foch.—¿Y qué hi diu en Fábregas?—varem preguntar.—Donchs ha fet lo comandant, «que no li respondría res... Que si 's creya prou home pera donar l' assalt també ell se 'n creya prou pera resistirlo!...» ¡Y quíns valentás, n' hi ha, noys! No, lo qu' es si no li foradan lo cuyro!...—

Pochs minuts després ja s' oblían de nou los avalotats crits dels de las avansadas.

Per balcons y teulats, per plassas y carrers, per tots indrets s' aixecavan pendons amenassant ab la mort als que parlessen de rendirse. Un tinent dels navarros, que s' havía empassat ab nosaltres perque d' aquella «gentuza» no 'n volía ni la salut, anava resseguint las fortificacions, tot empunyant unas banderas negras, en mitx de las quals hi havía un cap de mort ab dos óssos en creu... «¡Viva la petita!...»—baladrejava, imitant á n' en Fuentes, lo brau coronel de Córdova... Mes, qui li havía de dir que poca estona després cauría gravement ferit per una bala.

(1) Closells y Morató son dos grans casals situats á tret de bala de la vila. Lo de Morató 's manté servat, lo de Closells, caruncl desde la guerra de la Independencia, conserve una caseta de mala mort, encomenada la horta dels Closells, junt ab la font de son nom, célebre per las condicions de l' aygua.

A l' hora de dinar un altre plech d' en Guergué 'ns intimá de nou la rendició sots pena de passar la vila á mata-degolla. Y com l' aixerit d' en Fábregas li contestá ab una de freda y una de calenta, enmurriat en Gergué al adonarse de la tramoya, maná estrényer més la siti, abordantnos aos gossos. De alashoras ensá no s ohía altra remor pel poblat que 'ls ressonants espatechs de las escapetadas. No semblava sinó que 's valguessen del esglay pera apoderarse de la vila ¡Com si no hi estessem avesats á tramontanadas y caps de nubol!

Pera més espahordirnos feyan jugar la caballería pels rabals, maniobrant ab furia, los caballs al galop lss llansas á sotaixella, arrossegants los sabres, y com si s' amanissen pera burxarnos al primer espinguet de sas corneias.

Emptó, vegi quin cabal ne feyan los nostres que, més endevant, quan ja 'ns embestíao arreu y la batussa anava eundint, més aferrats á l' arma que may, un de ben plantat, que 's deya Conill, subtinent de *lgueros*, y un tal Vinyas, sargento de la primera, atarantant á una colla de joves, los més triats entre 'ls de la flamarada, y fentse acompanyar al só del himne de Riego per la música del Batalló de Nacionals, recorregueren los llochs de més perill, entonant cansons patriótiques, y responent al xáfech de balas que 'ls queya al demunt ab tal baldreig de renoms y crits, que fins los sorts se 'n alsordavan. Las campanas de la parroquia, brandant á sometent ab més fermesa que may, acabavan d' estabellarnos ¡Y quíns esquellots, Verge Santíssima!

Poch s' equeyan tan de boyra á la matinada següent. Havíam passat la nit fressejant á las palpenias y escopeticjant nos d' esma, tot soterrant las fortificacions que bastía l' enimich al objecte de resistirnos fins á l' arribada de la columna; més, quina no fon nostra sorpresa quan al apuntá 'l jorn ans vegérem enrotllats y foguejats per tots todrets, tal com si emprenguessen una casseral

Van encendre 'l foch los del carrer de Sant Cristófol, arrambantse pels harts, seguiren los de *Closells*, cal *Iva* y la *Creu*, junt ab los de Santa Elisabeth, que s' encararen ab los nostres de ca 'l *Esquirolet* y *Barrera*, continuant los de la bandada dels *Caputxins*, arraserats per barricadas y sacbs de sorra, y tot avansant de temps en temps, ja desfets en guerrillas, empró, escarmentats y empesos desseguida per las escomesas dels nostres, hagueren de teclar fins á sas posicions.

Uns que s' havían cotafurat per ca 'n Vayreda, enllepnlits, sens dubte, per aquell be de Deu de fruyta de sos horts, varen pagar ben cara la lleminadura. Se 'n adoná un dels jayos del Hospici, y aplanámloshi un fusell, un d' aquells fusells inglesns, descarregá ab tal certesa contra 'ls golafres, que ab sols tres trets ne mal-feri á dos, deixant á l' altre boca terrosa.

Ab tot, com s' eran apoderats del Santuari de Sant Francesch, qu' es aquell puig de sobre la vila, alterós lloch abandonat pels nostres, impossibilitats ja pera rebátrels, doochs que s' amagavan en sas trinxeras y fortificacions, no cal afegir si 'n moutían de xibarri. Cofoys y saragateros com alashoras no 'ls hi havía pas vist en tot lo any. Empró, quan notaren que la ressistencia, enlloch de minvar, com ells aventuravan, engrexant á soa cauxorxas de dins anava fentse més estantissa, 's donavan als mateixos dimonis ¡Si n' efegaren d' escopetadas! ¡Si n' escupiren de llestomías! Eran dels que

's pegavan cops de puny al pit á l' iglesia, mes las paranlas y renechs que gitavan aquellas bocas esgarrifavan de sentir! Posant á proba sa fe, segurament, uns de ca'l Paradeda, plantificaren á la galería del bort un d' aquells personatjes dels sagrats misteris que 's veneran per la setmana santa, mes los acuarielats á ca 'n Vayreda 'l prengueren per blanch, y á pesar de son temor de Deu s' bi enconnaren de tal modo, que ab menos de cinch minuts me 'l tornaren una torradora

Allá envers á mitx dia 's rebé un' altra intimació d' en Gergué, aprimant las amenassas si en lo terme d' uu hora no s' entregava la població.

No 'ns restavan queviures: Mireu. Conto que 'ls caps de bestiar no pujavan á tres dotzenas! De municions, no 'n parlém. Los malalts y 'ls nafrats ja no cabían en las cambras... Y de tal ayre s' era estret lo siti, que d' embrancarnos pels revols de fora hi teníam pena de la vida! Poch tous estavan los que feyan *ah-oh* ab los facciosos. ¿Com que s' empatollavan cada meotida pera desanimarnos! Empró, en Fábregas, convensut de la fidelitat dels defeosors, y segur de sa fermesa, contestá á n' en Gergué, mitj hora després de la rebuda del oficil: «Lo magnífich ajuntament d aquesta vila y la guarnició que la defensa, han resolt morir tots pera sostenir los drets de sa reyna D.ª Isabel II.»—¿Qué tal!.. No. Lo qu' es en Fábregas. Sort ne varem tenir, á fe de Deu!

Encara 'l piquet del parte no havía girat las espatlles, que ja s' enleyrava de nou, tremolantlas y extenentlas per tots indrets, tota aquella traillonga de banderas negras gornidas ab caps y ossos de mart, en mitx de las quals s' hi confegía: *Morir ans que rendirse*, ensemps que la cridoria contra 'ls sitiadors anava eundint arreu ferma com may, barrejada ab l' espategar de las descárregas, los tochs de las cornetas, los *xim-xim* de la música y 'l *gananganang* del sometent, que repicava sens treva.

Probant son coratje, uns quants dels rematats s' arriscaren fins als Caputxins, desde ahont nos foguejavan los navarros, calant los pallers del bort, al arribarhi, y ficant foch al casal, obligantlas á tocá 1 dos, rebents com á ratolins. Per cert que abandonaren en sa fuyte las destrossas de nou caps de bestiar, morts de fresch, junt ab las marmitas del ranxo, posadas á la llar y ja á punt d' arrencá 'l bull; com qu' esbarglan una flayra tan delitosa, que diu que 'ls entoná 'l ventrell per quinze dias.

¡Y quina salivera 'ls devía fer als facciosos allá de cuyuar l' ápat pera que se l' endrapessen los *blaus*!

Per allá á mitja nit los guaytae del campenar assenyalaren columna. Uns fogonassos que 's distingían envers á Las Presas nos feren entrar en sospita. ¡Ah més ánsia de la que la esperavam! ¡Empró, com los facciosos nos havían enganyat mes de quatre voltas escampant guerrillas y estrafent tochs de cornetas! Poch tardá ab tot, á esbombarse que venía la columna d' en Béccar.

—¡Alto!—exclamá 'l senyor Blay con tradihent ab mans y boca al mitjayre.—No era pas la d' en Béccar, la que 's foguejava á Las Presas, bereu, sinó la del coronel Sebastián, ab la qual jo anava... Ja veuréu... Ara vos contare cóm succehí la feta. ¡Si 'n Bob vos hagues sentit!.. ¡Oh! ¡Y ell!.. ¡Ab aquell gent'.. ¡Com que per poch me li escotsonan l' olla!

Donchs, sí, cap á primers d' octubre deixárem á Barcelona, encaminantnos dret á Vich, abont devíam ajuntarnos ab

la columna del coronel Béccar. Comanava la nostra en Lana, també coronel, qu' era gobernador de Montjurch, bell subjecte per cert, un xich d' ayres encaraets, empró da fornits mostatxos y de enlluhernadora mirada. Composávanla duas companyías de voluntaris del segon batalló de Barcelona, y las duas nostras, milicianos del 12 de *Iqueras*, ó de la *brusa*, com arreu nos deyan.

A caball de Sant Francesch, ab los ormeigs á la esquena, la panza prima, prima y buyda com un violí, y 'l fusell al coll, emprenguerem la ruta, forsant lo pas y segurnr amunr, tot enganyant lo temps ab las acudits y la xerrameca dels felissos, que may se mancan de bullangueros y divosas quan un s' escau en campanya, incorporarnos ab la calomna d' en Béccar, don Juan de Béccar, com se deya bell punt arribárem á lloch.

Allí se 'ns acomboyá ab la colla un jovener gras, ros, fet un mató tot ell, de posats ensenyorits y pusturera llabia, anomenar Ribas, fill d' un molt conegut mestre d' estudi de Barcelona. Entavansar per las rdcas d' alasboras, abandoná, ab prou recansa de sos parcs, l' atemperat racés de la familia, allistarse ab los de la brusa desitjós de contribuhir ab soa serveys á la redempció de la llibertat y á la regeneració de la pátria! ¡Mes ayl ¡Prompte vejé esbargirse l' aixám de sas ilusions! Esllomar al pes de la *fi asa*, adalorits y sagnants sos peus per las macas y enceradures de la travessía, y acobardit de cor al véures sol y vera, á pesar de la repa que fressejava sá y enllá de las quadras boar nos allotjavan, s' havía arranlir en un recó, ajegur al peu de la paret com un pobre baldar, tot protestant á llágrima fera de las injurtas de la naturalesa humana, tan rigurosa en son despotisme, que fins condemnava als patrotas al esclavatje de sas mesquinesas. ¡Bon xicot, á fé, si no hagues estar axís, ran somiatruytas!

Condolgut de sa situació, en Titus li untá 'ls peus ab un miraculós ungüent, que sa dispesera ir havía entafurar dins del morral, envenántiosht desseguida sb un drap xopat ab ayguardent, y allargantli la botera que duya pera que s' animés ab un rajolí del aixat, generosa acció que 'l pobre llátzer satisfeu ab un rosarr de salamerías y tendresas tant ben enmotlladas y sentidas que per poch tots nos posém á fer catufols. No. Lo que era la parola...

Lo *del sach* que, embaucat per aquell fioreyo de llengua s' havía quedat fet un estaquirot, s' empenyá pera que l' admetessem á la colla interessantshi adbuc ab tossuneria, proposta que fnu acceptada després d' algunas salveras aduhidas per en Bob no gens fora de camí, per cert, ja que nostre pacte era solemne. Comprenentho atxís lo nou company, volgué demostrarnos son regonerxement alhora que sa fidelitat, d' una manera franca y rumbosa, com tallada al patró de sas esbojarradas ideas, y empenrantnos rorseguir en un dels recans de la cuadra hont nos allotjavam nos pianrificá en rodona, peudrets, enlayre 'l cap y ab una má desobre 'l cor mentres encaixavam amigablement ab l' altra, instantnos á jurar y perurar ab veu y trassas d' ópera, que no 'ns deixarfam may... ¡may!... en tant corrés una sola gota de sang per nostras venas. Per cert que á n' ell la feyan, mes enllá, sargento de la primera com á n' á mí, y cabo á n' el del *sach*, mes cap admeté 'ls galons per no esgarrarse de la colla.

Al endemá, demannet, deixarem á Vich enfilantlas amunt, montanyas amunt y sempre á marxas dobles, com

que tan sobtada pressa á tots nos feu allargar la cara. Formavan la expedició 'ls següents cossos: á la vanguarda, part de tropa, 'ls cassadors, y la segona de milicianos. Seguía 'l centre de la columna, compost d' infantería de Zamora, Saboya y América, ab un parell de pessas de montanya y sobres uns doscents caballs, anant á retsguarda altra companyía de tropa á més de las del batalló de la brusa, á la segona de las quals pertanyíam nosaltres. Comanava com á quefe de la expedició en Bóccar, seguint al cap de sas respectivas forsas los coronels Sebastián, Calvet y Churruca, descendent aquest del héroe de Trafalgar, braus tots, com ja fets á proba, y de títuls é imponents ayres. Teníam los de la brusa com á capitans, de la primera, á don Pere Mata conxorxa d' en Prim, fill com ell, de Reus, estudiant de medicina alashoras, afamat doctor más tart y hume polítich avuy, de reconeguda talla, y de la segona á don Ramón Ferrer y Garcés, natural de Lleyda, si no m' erro, aprenent de menje per aquells temps, com son company, diputat cap ensá, gobernador más endevant y persona sempre de molta influencia y significació. Per tinent de la nostra ó sia la de granaders, duyam á un italiá renunsiat dentista de Barcelona y aposentat, per más senyas en la materxa Rambla. Cantava algunas anys, y havía fet ja la *mota* arrencant caixals ó barras, perque hi era molt destre; mes á pesar de sa edat, de sa desfogada posició y son origen extranger, veyeu si podeu las dentas, ho abandoná tot, tot, per cixir á córrela, defensant, ab l' arma á la má, las llibertats de nostra aixafada patria.

Tot trescant per aquells camins aspres y feréstechs, en Titus csmentava als de la colla las xafarderías dels de la cuadra, mo tejant al un, bescantant al d' allá ó estrafent al amo, en *Cebas*, per cert que á n' aquest l' escarnia tant al viu y ab tal trassa, que adhuch lo del *sach*, lo más surrut dels conxorxas, s' hi trencava de riure. Per no esser menos, en Bob retreya 'l teler malebint lo salgat ab vions, y eojegant la llensadora costas amunt, acció que acompanyava ab la culata de la *filasa*, tot imitant lo va-y-ve d' aquella ab esgarrifosos gestos. Y com lo del *sach*, embafat ja y cuyt de sa xerradissa li estroncava 'l cuento ara retrayentli la tabernota del rabal hont li pelavan las setmanadas, ara 'l retiu del cuartel ahont se li fonían los *plus*, pronosticantli además, que may se veuría una *andola* rodona y d' una sola pessa en tant fes ballar las *busca rahons* ab aquell brillo, y ell, amagant la tibantó y rancunia que li produhían aquellas xanxas, esclatava ab ditas cada vegada más cahentas y crespas, creixentse y tot en sos acudits, de tal manera s' espessía la boyra ab las retrets del un y 'ls estirabots del altre, que fins los mateixos quefes se decantavan pera amonestarlos.

L' únich que s' esqueya ensopit y motxo era en Ribas. Tot l' amuhinava. Li fiblavan las encetaduras dels peus; se li esbornonava la pell poch adobada encara al sol de comas y cingleras descarst aquell matí com si fossem al bo del Juny, esllomával la *filasa*, y fins l' arrebolinada pols que aixecavan los bufaruchs del vent al regolfar per aquells rius d' águilas de Santa María del Carcó 'l feyan plorar si llágrima viva lo mateix que si l' empentessen al sacrifici. —¡Ja hi arribem!... ¡Ja hi arribem!...—jo li deya á cada nova colzada. Y, com al atényer aquella, ja s' enfilavan altres revols, ell esclafía contristat: «¿Encara no?... ¿De veras, no?... ¡Es que ja no puch!—

Aixís anarem seguint, guanyant marradas y giragonsas, fins que després de devallar una estoneta per esgarrats camins y trencadas vias, aconseguirem á cosa de dotze horas l' antich hostal de ca 'n Toni Gros, ahont ferem alto Allcuegrits á la veu de «rompen filas» del carregós fusell y embarrassosos ormeigs que 'ns baldavan las costellas nos escamparem pels entors del hostal, arxamantnos pels claps d' ombra com á mosquers, desitjosos de reposar y desasuarnos en tant esperavam l' afanyat àpat. Arrambats á la esquena del hostal los de la colla y tot encomenantnos la badallera per torn, esbargiam los rocorts del mal parat y fantasiós Ribas, que se 'ns tornava anyoradís, encongit per sos llatzeraments; arrencanth alguna que altra rialla ab la salabrós de nostras relacions, en Titus, en particular, que en materia d' entremaliaduras no sabía un' auca.

Lo toch de ranxo 'ns feu deixar aquell racés pera atansarnos al hostal, enduts per la flayra de las marmitas. Mentres tornavam á l' ombra, per amanir lo tech ab un xorrich del ayguardent que jo duya en la carmanyola, tres ó quatre escopetadas nos feren collgirar feixas amunt.

—¿Qué ja hi som?—preguntá 'l *del sach*.

—¡Si no hi som ancm á scrhi!—contestá 'l furriel, amich d' en Titus que ja havía llambregat la carmanyola y s' acostava al rotllo pera desseccarse 'l gargamelló.—Per ara no soo més que senyals—afegí, prenent tanda pel trago;—pero al devallar per aquells curriols crech que esbotzará la tronada—digué—Y enlayrá la carmanyola tot mirant al cel com si volgués assegurarse de la dita.

Al arreconar la expedició ja observarem que 'ls avisos s' anavan espessint lo mateix que per art d' encantament. Tots *chissavam* enllá, per una y altra banda de las serras, resseguint los grenys dels cingles, d' hont eixían las fumerolas dels treis, treis que no 'ns arribavan encara, mes que anavan acostantse pas á pas y enfilantnos mes y més de dret, com si 'ns embestissen á corregudas ¡Teníam unas ganas d' esquivarlos de sos amagatalls en que fosab la punta de las bayonetas! Las queñes com si sentissen nostre corstje, repetían de tant en quant—*¡Adelante!.. ¡Apretar el paso!.. ¡No entretenerse!..*

—¡No puch més' ¡Ara si que no puch més!—responía en Ribas com si ho diguessen per ell. ¡A mí m feya una llástima!

Allá, pels indrets de ca *la Rotllada*, 'ns adonarem de que arreu de las feixas hi esclatavan barretinas lo mateix que rovellons.—¡Sento un sacarrim de pólvora, noy grao!—deya en Bob á n' en Titus. Un parte, arribat per miracle, 'ns confidenciá que 'ls carlistas havían ocupat lo Grau apoderantse dels puots más estratégichs, tot extenent lo gruix de sas forsas desde 'l *pla d' en Bas* fins á Olot. Afegí que se 'ls veya engreseats y provocayres, tant y tant segura s creyan la victoria, y que 's disposavan per abrahonársens lo mateix que 'l gat al ensumar á la rata. ¡Ja ho crech que se 'ns hagueran empassat de viu en vin crusos y en fresch, com los gegants de las rondallas ho feyan ab las criaturas!

Al devallar al Grau, fonentse ja per escarmentarnos, se 'ns acostavan á tir de fusell arrupits alguns á la descoberta 'ls arriscats, tots etjegant tret darrera tret sobre la retaguarda, ahont anavam los de la blusa.—¡Sembla que xiulan!.. —esclamí en Bob sentint lo brunz d' una bala arrán d' orellas. Y com de fet no sols alsavan ja 'l polsim dels marges los confits de la trepa sino que atravessavan lo camí petaot y rebotent cootra 'ls es-

queys de las ribas lo mateix que pedregada seca.

Al esbombarse per las filas que ja n' havía tombat dels endarrerits, tots frissavan per encararshi. Lo *del sach* ab tot y sa ficuma, no 's podía aguantar —¡Jo las hi fosco! —esclafía atrecant lo gallet y mossegant lo cartutxo. Las veus de *adelante* y *apretar el paso*, llensadas pels qaefes ab tó de reny, nos llegavan de sobre las mans, y aixís, ab la rabia al eos, continuarem la marxa. Mes tant y tant nos buscaren las pessigollas, tant aná espessuntse la pluja, que, empipats y aburrits de sa impertinencia, las quefes, consentiren que estenguessem las paraygues. ¡Avans ho hagguessem fet! Encara no havíam arranjat la *filosa* que ja mimvava l xáfech. Tiratejantnos de tant en quant y maltraciantnos ab la llengua, anarem feat camí, aconseguint, alla á cinch horas de la tarde, la estesa del plá d' en Bas, ahont acampá la columna.

Los repetits tochs del cornetí, ns imposaren de que en Béccar ja amanía las fursas pera la batalla.

—Ara sí que hi som ¡y de debó!—vaig pensar, fent un bisbe ab en Titus, que deya lo mateix á n' en Rubas. ¡Be 's coneixía pnu ab la tragí de la tropa! ¡Mareig com aquell! Ara reculeu que venen los d' á caball,,. Ara avansèuvos que passa l' artillería. Titeu á la dreta que América forma. Arrambeus á l' esquerra que Zamora puja. Que *jen guerri llas!*. Que *jen pelotones!* Per dirho en un mot, que 'ls pobres xambons com nosaltres estranys eneara á n' aquellas maniobras, se 'ns capgirava 'l *senderi* darrera de tanta bellugadissa. ¡Ni la Rambla en dimenge de rua...

Per fí, de la retaguarda ahont havíam anat fins alashoras, vatem passar á la vanguarda, distribuhint lo batalló de la blusa en la següent forma: la companyía de cassadors ajuntantse ab lo cos d' exército, y la primera, ó de guerrillers que era la nostra, formant ab altra de miquelets l' avansada que s' havía de possessionar de las Presas, poble situat com prou sabreu, á eosa d un' hora del plá d en Bas.

A la veu del nou quefe, que era un tinent coronel de tropa, varem empendre la vía. Per cert que en Titus, sospitant si 'ns allunyavan del exército perque no 'ls estorbessem lo pas espolsántnosen com á cosa inservible ó de pochs reflos, com ell deya seguía de ben mala gana. ¡Havía agafat unas agallas desde l tiroteig de la costa!—¡Nó, lo qu' es si aquí se las pegan, me doldría no serlo!—repetía. Al revés de lo que 'm cantava 'l *del sach*, totalegríantsen —Ni més ni menos. Nos veurán venir. S' escapulirán després d' algun tret efegat de lluny. Hi entrem. Nos allotjan desseguda... y japat. ¡Cap á la llar falta gent! ¡A basquejar pel ventre! ¡Si erech que 'ls budells ja 'm ronsan!—

Eram ja á la boca de fosch quan enfilavam á las Presas.—Casi tenías tahó—jo deya á n' el *del sach*, vejent que no s' havían trencat altras *naus* pel camí que las de nostra xerradissa.—¡No faltava mes!—afegí ell, tot desviantnos de la travessera per emboscá 'l poble. Mes no arribá pas á assaborirme l' alabansa. Al trencar lo primer revol, una descárrega, ferma y propera, sorprengué als de la guerrilla, glassantnos á tots la sang y esbarriantnos sá y enllá del camí la mateix que remat en pastura.

Afectat lo coronel devant tant descarada venia, reculá de primer entubi, mitj esglayadat, tot collgrantse envers nosotte, com per signarnos que 'l seguissem, mes, á pesar del accionament de sa espa-

sa, com ja 'ns n' havían estés á dos, y 'ls fumuts, que pujavan á sis companyías, nos los apretavan més de ferm, ningu sabía móures del seti

La veu d' en Mata vingué á tréurens del esverament «¡Voluntarios! ¡Firmes! ¡Viva la libertad! ¡Viva Isabel III...» —esclafí, posantse al cap dels nostres Tenía una veu tan arrogant y una mirada tan espressiva y dominadora, que ja al segon crit á tots nos revingué l coratje. ¡Oh! ¡Lo qu' es ab uns quants com ell, pobres faccionsos! Observant que 'ns hi arriscavam esclafá de nou ab fermesa «¡Voluntarios! ¡No se puede morir más que una vez! ¡Viva la libertad! ¡Viva Isabel III! ¡A ellos!» Escalfchits á la xardor de sa veu y animats pet son exemple embestirem carret amunt sens acabalar lo pentll y no aturantnos sino fins ferlos girar las espatillas Mes se referen, nos empaytaren de nou, abrumantnos ab sas nombrosas forsas y ocasionantnos altras baixas y reculant ab ban ordre, enardits per la imperiosa veu d en Mata, que 'ns encenía la sang arribarem al poblet d' en Bas, hont nos incorpotarem ab las demés forsas (1)

Aquell va esser nostre baptisme de sanch, y es segur que fou alashoras quan vos adoaréu los d' Olot de que us venía la enlumna. Per cert que, com vas anava á dir, en Bob casi hi deixa 'ls ossos. No, lo qu' es si na 's deeanta á temps Com que la bala li fregá la orella sneerrimanth 'l *xava* que duya Eo Ribas va ser un dels sei ó vuyt que van caure Mes no pas ferit S' esglayá, se li encegaren las camas. y «¡Bnna nit, María Antoeia, que m' acotxol » rodolá 'l mateix que un saeh . Sort varem tenir de la carmanyola . Li omplo 'l got d' avguardent Hi earrego un pessieh de pólvora . y, ¡aps, cura fetal ¡Més envalentonat desde alashoral Nó, si l' avguardent Por jaixó ja 'n diuben los francesos *ayguo de vidal*

Pel demés, quan arribarem al Plá ja 'ns esqueyam á plena fosea

¡Quina nit aquellal Per más que 'ls espinguets de *silencia* 'ns convidessen á treocar lo son, poch estavam pera lerhal ¡Y no es pas que no se 'ns arronsessen los camas! Aprés del eop de má de las Presas, un catre ben atxarraneat, una márfega ben toba y 'l fressejat d' algú de la famtlia per' encomanarnos la son ¿qui bo dubta que 'ns hsguera sabut á gloria? Pero ollí al tas, encauhats com á llodrigonets, en un recolze del plá d' aquell plá buyt y arrodonit lo mateix que una marmita, enrotllats arrea pet l' enamieb, posat al aguayt y armat com un erissó, digués ume ¿quí pot entornathi las persianas?.

Tots los de la colla passarem la nit en veilla

Lo eel estava ennubulat. Una tatxada de veni atravessava 'l plá de taot en quant, refreseantnos los polsos y deixondintoos. Tot era quietut al entorn L' es elat d' un estossech, un llunyadá trepitj, lo eruiximent dels atreus, lo trontoll dels earros, tot nos esvetava.

Fins lo sobtat eofosquiment de la lluna, al toterposarshi la nubolada, 'ns feya eollgirar, deseonfiats y sorpresos.

Nos havían ecampat en una gran era, qne pujava cosa de tres pams del terrer, y que resguardavan duas parets Un dels extrems d' aquellas tapias, lo més arra-

(1) Un vell fill d Olot, que a escaygué al fel d armas de Las Presas, assegura que era tal lo enardiment dels carlins després d aquella acció, que ja no parlavan de res més amo del cops de la columna

cerat, nos havía caygut en sort als de la colla. Aplegats allí devat dels fusells en pabellons y dels companys de la brusa ajassats arreu si no acoblantse com en la pila del greix, nos allissonava en Ribas en sas cabotas de llibertat y de regeneració. En Bob, assentat dessobre 'ls talons, s' apuntalava las barras ab las duas mans á tall de mona, lo *del sach* s' arrambava á la paret, llensant enfora 'ls brassos á semblansa d' aquells gats de mar que 's ligan d' una entena, en Tomás era ajegut boca terrosa, tot enlayrant lo cap per escoltar lo sermó d' en Ribas, y jo seguía á pen dret, atent á la prédica y ullant alhora costas amunt, ahont las fogueradas dels carlistas s' anavan espessint lo mateix que si 'ns escayguessen per Sant Pere. Ja refet de sas xacras en Ribas, xarrava pels colzes, á truco d' enmartellarnos sas opinions entusiasmants hi tant á la valenta, que fins á nosaltres nos escalfebía. Darrera d' aquell envalum de mots atabalants, tots hi endevinavam alguna cosa que 'ns captivava y atreya. —Sí, ja ho entench—botzinava en Tittus, —vetaquí allò que hi passá al avi al retornar de Fransa després de la guerra dels set anys, que me 'l fieren á la inquisició, pel gros pecat de llegir un llibre d' un tal Volney. —Y lo que succehí al meu pare!—reprengué en Bob.—Mireu com que li escapsaren los bigotis devant per devant dels Caputxins. Sí, noys. Atravessava la Rambla. Un mosso de la escuadra me l' atura ab mals termes y li etjegá á crema dent: «¿Hont aneu, mestre, ab aquets mostatxos? ¿Qué sou lo general dels sapadors?». » Y aixollántlos hi d' una estisoreda, afegí:—«Si un altre dia vos ensopego tant enrunxolat, vos agarroto de grapas.. y á la Ciutadela.. » —¡Res, que diu que sols los militars se podían deixar los bigotis! .. ¡Oh! .. Y que ja l' havían engarjolat avans, no més perque duya una gorra verdal ¡Afiguresl—A mí lo que m' encadarna més —esclatá en Titus tot ressentit—es allò dels portals. ¿Mireu qu' es molt que no poguem entrar á Barcelona més enllá de l' hora de baquetas? Y si al menos no vos traetessin de borratxos! Pero, torneu sá y selarit de cap, atravessem las portas y.. ¡aut! no tenim altre remey que sofrir la *gencrala* d' aquell estaquirot de tambor que va dihentvos ab so de burla: «Eotreu *gats*.. En-treu *gats* .. En.. treu.. *gats*.. » Vos dich que 'm demna de tal modo que.. —

Una estranya remor vingué á distréurens de sobte. Comensá com á fressa d' arbres, seguí com una onada als pochs segons, y tant aná engrossintse d' estona en estona, que, alarmántsen lo campament en plé se disposá pera qualsevol sorpresa. Lo que 'ns feya estar ab més ansia es que no atrosavam d' hont provenía. ¡Cóm aoava extenentse lo mateix que un reguerò de pólvora!.. Ab la fusell entre mans, las orellas al lluny, los ulls pel entorn, badats com á llanternas y 'l cor batejant lo mateix que un calminet, així aguardavam que 'ns cayguessen á sobre. La veu del italiá vingué á tranquilisarnos —«*Calmarses, signores.. Non é nada.. Non é nada.. Un cabal lo.. Non é más que un cabal lo..* » Esclatá un renill, s' obrí 'l potejar d' uns cascos, uns obrirem en banda, al avis del tinent, y un pultro dels de la caballería, esverat, sens dubte, atravessá per darrera nostre, rebent y ab los ulls llampeguejants, igual que si l' empaytessen brutxas. «*Un cabal lo.. Nan é mas que un cabal lo*,» anava repetint lo dentista, persuadit de que encara no las tenían totas. Mes amaynà 'l trepitj, parà 'l bellugueig, se restabli 'l sossego, y tot garlant del des-

bocat animal, rematarem las pocas horas de fosca.

A punta de dia 'ls tabals y cornetas del enemich nos posaren de nou sobre las armas. —¡Van per feyna, noys!—esclatá en Ribas tot llambregant amunt. Enganyats per las tenebras, arreu hont giravam los ulls nos creyam topar ab l' enemich. Los reochs de sálzers y pollancres esterellerats á miltons per aquell plá, nos aparentavan escuadrons de cavalleria, 'ls camps de fajol batallons enters de navarros, las estesas de blat partidas y més partidas de voluntaris. Fins al tocar «diana,» quan ja s' escampava la celistia y s' esbargía la boyra, desarrebossantnos los claps d' ombra que tant nos havían fet pertenir ab sas espantadissas semblansas, no 'ns pogueren formar cabal idea de nostra situació.

Quatre horas deblao esser quan comensarem á veurens las caras. Arreu hont giravam los ulls, hi formiguejava l' enemich, confós entre 'ls claps de conreu y 'ls matolls de las costas. Posat á esporugarnos, atabalávans ab *generalas* y *retretas* refermantse més los esquellots ab los renechs y alarits de la xusma. ¡Jo creeh que de tan segurs que 'ns tenían, fins se 'ns jugavan la pell á la morra!

Pera tallarnos la retirada s' havían apoderat de las tasqueras que donavan al plá, ocupant y reforsant totas las rebavas d' aquella extensa marmita. ¡Ah!—, si haguessen pogut ensopegar una tapadora bsn á mesura pera ofegárnoshi, prou se 'ns empassan ab estofat aquell matí.

Un toch d' «atenció» de nostras cornetas nns feu girar full á la retradissa.

—¡Ja cal que 'ns apretem las esparadenyas, noys!—barbotejá 'l *del saeh*.

—¿Qué vols dir que crida alienyan 'l nanci?...—afegí 'n Titas.

Las veus de *marchen* traspassadas de quefe en quefe, nos estalviaren las respostas.

Ja en dansa la columna tots rebregavam lo mateix assumpto. Tots veyam que 'ns acostavam al ball y ningú volía deixarhi las camas. «Nó, lo que es lo qui se m' acosti á tret de fusell, ja cal que 'a senyil!—deyan alguns. Y es que, prou ensinistrats ab la de laa Presas, na 'ls quedava gens de por.

En quant als de la colla, no sols nas hi havíam envolentonat ab aquella batussa, sino que enardits per las prédicas d' en Ribas, que 'ns allissonava y enfortía més y més en sas opinions, capassos cram d' escometren alguna de la que se n' hagués de treure nuca.

Arribats al plá d' en Mallol (1) se deturá la columna, disposantnos totseguit en batalla. Y ¡quina patxoca feyam tanta restellera de gentí Nó lo qu' es la guerra! ¡Si no perque hi ha pena de la vida!

Altre cop nos tocá anar á l' avansada jnnt ab los miquelets. Havíam acampat en mitj del plá (2), dessobre una llarga esteva de fajol, ufanosa y tapida, com que aduch lo trepitjarla 'ns feya angunia. Formavan lo centre 'ls diferents cossos d' infanteria agregats á la columna se-

(1) Mallol, poblo situat so la vessant d' un puig que fera illa en temps remat y que dona nom á n aquella part del plá hont acamparen los de Béccan.

(2) Aquest plá, estany se remate temps que na circunferencia passava de tres horas y quat terreno vs comprés desds Sant Esteve de Bas, hont comenca la batalla, fins al Hostal de la carda, á tres kilometres d' Olot prop lo nom dels varis pobles que s' assentan en eos voltants, á saber: de Mallol, de Sant Privat, de las Preses, de llas Nosaltres l' anomenem ab aquest último per la sobredita rabó á haverhi comensat en ell l' acsió de guerra que 's relata.

Digitized by Google

guint las duas pessas d' artillería á darrera resguardadas á retaguarda per uns 300 caballs Don Joan de Béccar, aprés de formarnos en batalla, ajudat pels coronels Sebastián, tinents coronels Calvet y Churruca, y comandants Sanchez y Nat, al cap de sas respectivas forsas, passá revista al gruix del exércit, arengantons ab viscas á la llibertat y á la reyna Isabel, crits que 'ns encenfan la sanch fentnos gruar l' hora de la brega com si 'ns fos una lleminadora.

Ja era entrat lo matí, y 'ls carlistas que se 'ns menjavan á gurpadas desde sas posicions, encara no havían fet un pas pera embestirnos ¡Potser esperavan que 'ns hi fiquessem á la ratera!

Pujava la mota de son exércit més enllá de 8.000 homes (1). Manával com á general en quefe l' O'Donell, contribuinthi ab sas patuleyas en Zorrilla, mossen Benet y 'ls demes capitosts de montanya. Ocupavan lo centre dos batallons dels navarros, ab alguns gavells de voluntaris seguint més enllá tota la caballería. Mossen Benet s' havía possessionat de las serras de Santa Madalena, amanintse pera enrotllarnos, en tant altras forsas s' esgarriavan per la entrada del Grau. A no emportárseo en Gergué lo resto dels navarros per afavorir, junt ab en Brujó, lo pas als de la frontera, estich segur que de nostra columna no se 'n cesa gall ni gallina!

Vist que eram ja á las nou y que no haviam fet res encara, fart de contemplarnos, despacientat y cuyt en Béccar, maná que l' artillería 'ls hi digués alguna cosa.

Gemegaren las curenyas, se badá lo cos del exércit per meytats de companyías; assenyalá «foch» lo cornetí d' ordres, y, esclatant com un tró la primera de las duas pessas, sembrá l' esglay de cap á cap del plá. Los carlistas, que no contavan ab nostres canons y que al saber que eram quatre gats, tractavan d' encobrir lo número, acoblantse com una pinya sobtats al rebre 'l primer bolet, s' obriren tot al cop, lo mateix que una magrana.

Al etzivárloshi la segona sindria ja no s' entenfan de feyna. Alló era un bat-y-bull tan endiastrat, que no semblava sino que 'ns escayguessem á Carnestoltas. Uns reculavan, altres s' ajupían, tamborellejavan alguns, empentats per las esquenas, s' esbarriavan los més, guillántselas á corre-cuyta, y tots, esverats y sorpresos, trastejavan d' assí per allá, com alocats, cercant un clot de terra hont encabir lo bulto. Fos en rabia son desesper al retornar del esglay, tot era etjegarnos renechs y paraulotas! ¡Jo no sé cóm no s' esgargamellavan!

Encoratjats á la veu de n' Odonell, formáreuse de nou, extenguentse per companyías y encarántsens per tots indrets com si s' amanissen pera atacarnos.

Eram á plé dematí. Lo sol nos arribava de cara, fentnos pampallugar la vista. Per entre la boyra de la pólvora, las armas y arreus del enemich espurnavan lo mateix que llumenetas. Lo vent de la nit, que havía anat amaynant, s' era encalmat tant en sech, que dels arbres dels encontorns no se 'n movía ni una fulla. Sols al esclat de nostras pessas, que jugavan sens alenar, s' hi sabtava la bellugadissa. Adonantse dels moviments del enemich, en Béccar nos feu passar nou

(1) Segons testimonis de la banda carlista, son exércit muntava á 12.000: sis mil catalans formats per las partidas d' en Zorrilla, en Mallorca, en Marsal, l Ecónomo y altres, dirigits per en Zorrilla, y sis mil navarros de la divisió d' en Gergué, de qual exércit era l' Odonell segon quefe.

sant y senya.. *¡Signares milicianos!*— nos etjegá l tinent, quadrantshi com en parada.—*Non disparare un trro... Embestire a la bayoneta... E... á ellash...*

Un xáfech de sons, atxotdant barreja de cridoria y musica, que anava eogrosamtse moment pet moment, com si ja 'n disposessen á empaytarnos nos feu posar de sobte sobre avís No semblava sino que 'ns escayguessem á la ff del mon ó que s' haguessén desencadenat las brutxas— Botían los tabals á *generala*, espingavan á *mata-degolla* 'ls cornetas, tocava *marxas y passos dobles* la música s' esgargameliava ab «viscsso la trepa, y tant cundía y 's tefetmava 'l xtvarrt, que n' hi havía per esferehírsen Alarmada la xurma per semblant burgit bitocava y corría com esperttada, fressejant y tereserillejant del un al altre indret, lo mateix que 'ls animals (salva la comparació) al ensumar un terratrémol

De cop s' esquitllan sá y enllá, pet meytats de companyías, reculan uns passas, ja formats y *en* renglera, s' escampa atreu, más ressonant y form encara, aquell atabalament de música y sos cruchcents caballs, esperanats ab rabia y llensats á tota brida, se desbocan cum un llamp de Deu vera la columna— Sobtat en Bob al adorársen, fins m' empentá d' una colzada

No n' hi havía peta menos

Devant d' aquella mola que amenassava axafarnos, mánega d' esferehidora ttflor, arrossegantse per terra ans d' esclatar á micas, clap d' homes y caballs barrejats, entortolligats, fets un munyoch, llitscant amunt, fotteots, de cap á cap de plá, artebsssantho tot com una riuhada, escamant las caballs, amples sos nassos y las clns extensa, l' arma enlayre 'ls soldats, teganyant sos pits, clavats sos peus als esperons y 'ls ulls enfora las concas, devant d' aquell embull d' armas y gent, de banderetas y plomalls, de coloraynas y llnhentors, agegantat, creseut, bellugadís, entotnat de polsaguera com una glnria, esquerxat á biatx pel sol, foll y aturdit per tabals, cornetas, músicas y cridadissa, cas trapuntantse ab los espetechs dels canons, devant de tal garzata y rebombori, sols comparable al mateix juhí final, pndeu creure que, ab tot y nostra fiema, tenfam l' ánima ben be en un fil

Ja arribava en mitj del plá, ja 'ns queya á sobre 'l remalf, quan nos fereo posar en cuadro..,

—Y nostta caballería—deya 'n Titus— ¿quin paper hi juga?—

Las sotragadas d' una rodas nos daraven á compendre que l artillería manobrava

De sobte sonó un clarí, 's badan los del centre, tabals, cornetas y música rompen alhora la marxa real, esclatan arreu viscas á la llibertat y á Isabel II, n' estenuo crit de «¡Saboya y adelante!» y 'ls nostres de caball, sabre en má llnre 'l fré, soldat tot l' escundró com una sola pessa, volsn fets una ratxs dtet al enemich, tot feot traquetejar la terra al cop de sa brandzida

Totjust havían rebassat las filas de nastras tropas que ja assolían las dels facciosos Lo diastre de la polsagnera, revestint de brnsss á tota aquella gernació, 'ns empedía atalayar la batussa ¡Y quin' anssa la nostra en semblant moment!— Ab lo cor bategant, badats los ulls com á lluherts, aferrats á l' arma y de genolls en terra, ansavam resseguint la trastejat dels mutttoos y casens, sabres y banderas, que saravan per sobre 'ls núvols de pols, zig-zaguejant com á llampechs, adslerats y desficnsos pera descobrir pam á pam la ventatja que l'

Digitized by Google

escuadró prenla Ja 'ns los veyam apilo-
tats, fets un aixam, acullantse com remat
de bens al ensumar lo llap, embesuntse
com á furias y gitavoltant en remolí, ja
sentíam dios mateix del cor los cops dels
sabres y 'ls redrinqueigs de llansas y co
rassas, alhora que 'l recruixit d' aquell
munyoch de geot, mantantse y retor-
sentse sens sossego, quan la veu de «¡¡a
reculen!» nos retoroá la tranquilitat.

En efecte, imposats per la escomesa
dels nostres, que avansavan com una
maledicció, se 'ls refredá 'l coratje y, gi-
rant gropas desseguida, s' escapulíren
com á conills

Un «¡viscа Saboya!» saludá á nostres
saldats al atravessar entre filas

—¡Sembla que 'ns bascan los canons!
—esclaff en Titus.

—¡Lo qu es si 'n tenen desitj—con-
testá en Bob—ja planyo á la criatura —

Desesperat l' Odonell al veure que re-
culavan, mandá desseguida l' atach gene
ral, presentantnos batalla ab tota regla.
L' esclat dels tabals y carnetas tocant á
mata degolla y 'ls xims xims de la mus-
ca 'ns feten obtir los ulls.

—¡Tots se mouhen!—me deya 'n Bob
sobtat per la bellugadissa Una bala cay-
guda com del cel nos feu decantar la
testa

—¡Las guerrillas d' en Tristany!—es
clafirem.

Allavors esbtinarem pel clar tot son
plan de batalla Ben segur que 'l ayre
del terrer los havia encomanat l' idea.
Nos trobavem al fons d' un pou Donchs
bé; s' apoderavan del brancal ans que n'
eixissem y ¡per tot te dèixol ¡Ben mi-
rat, dominantnos com nos dominavan,
no 'n podía ramiar altra cosa!

Al cap de pochs minuts ja s' havía ge-
neralisat l' acció Devallá sa caballería de
las serras, pantejant encata de la batus-
sa, s' anó arriscant mosseo Benet, este-
nentse al llarch del plá, disposat á en-
rotllatoos, los batallons de navarros,
comanats pel mateix Odoocll, seguiren
endevant á pas doble y per companyías,
s' escampá en Zorrilla ab totas sas forsas
pera estrényes la má ab mosseo Benet, y
adhuch lo cordó esgatriat pel Grau, obe-
hint al general mohiment, se reforsava y
espessía á fi de tallarnos la retirada.

Ja s' esqueya á punt de rompte aque-
lla onada de gent que 'ns venia del plá,
més inflada á cada pss, ja 'ns xiulavan
arran d' orellas las balas dels de mossen
Benet, amenassantnos la caballería ab
una nova carga, quan nos manó en
Béccar que 'ls empaytessem arreu, tots
al cop, com un sol home; no mirvant l'
empenta de la embestida fins que 'la des-
allotjessem de sas posicions Un esclat
de música batent la marxa teal nos posá
en mohiment.

—¡Atacare a la bayoneta!.. ¡Non dis-
pararé un tiro!.. ¡E, a ellos!—esclaff 'l
dentista.

—¡¡Ar!!—recalcá en Mata ab aquella
veu de tró que ressonava dues horas
lluny

Quan deixavam lo plá, la brivallada
de mossen Benet ja se 'ns queya al des-
sobre.

—¡Apa, cobarts!—alarían mentres nos
foguejavan com á conills desde 'l cim de
las costas—¡Cobarts! ¡Lladres de la
p xical—afegían de nou, escopetejant-
nos sens treva.

Y en tant ells, arrasserantse pet feixas
y marjals s' arrescavan á corregudas,
aplanantnos la *fil*sa ab tota fleuma;
nosaitres los *cobarts*, á cos lliure, sens
disparar un tiro y ab la bayoneta calada,
trescavam amunt, serras amunt, arra-
pantnos pels matalls com á gats, botent
pels greoys, fets un escamot, suant á gota

plena d' angunia, y no desitjant sino aconseguirlos pera esbravárnoshi

«¡Cobarts! ¡Lladres de la p... xieal... ¡Morts de ganal ..» baladrejavan los llengueros á cada embranzida nostra. Alterat en Bob al sentirlos ja no cabía á la pell «¡Jo 'ls hi fosco! 'ns deya, terciant la *escambra* per eneararshi. Mes en Mata, enlayrant lo sabre y enardintnos ab sa figura, 'ns sobtava tota acció. ¡Quín home! .. Eneara 'm sembla que me 'l miro. Anava devant, sol, á cos descobert repartint sa mirada llampeguejadora entre l' aixám dels carlistas y 'ls de la brusa. A cada tom de camí, á cada revol, á cada nova tresquera, endevinant nostre rendiment, esclsifa arrogant per sulmarnos *«¡Arriba Barcelona! .. ¡Arriba Barcelona! .. ¡Viva la libertad!...—¡A ellos! ..* hi afegia 'l dentista, servint de tornaveu á n' en Mata.

Eram á meytat de la costa, y 'ls xerrayres de mossen Benet, que 'ns *xeringavan* ab més furia tant com més á prop nos tenían, no s' havían mogut gens ni gota de sas posicions —¡No 'n quedará un per arribar á dalt!—exclamava en Titus, adonantse dels que qocyan.—¿Qu' ho dius per mí?—hi preguntá 'l *del sach*, al qui en aquell moment una bala li llevá la gorra —¡Si vols fer testament?—recalcá en Bob, oferintseli com á notari. ¡Sembla estrany que al bo del perill nos gastessem encara aquellas bromas!...

«¡Arriba, Barcelona! .. ¡Arriba, Barcelona! .. ¡Viva la libertad!» prosseguía en Mata, observant que ja 'ns trobávam á punt d'ajóurenshi. Y la veritat era que, masegats los peus per aquellas aspras tasqueras, adormits los brassos de carretejá 'l fusell y reventats de correpetjans amunt, casi ja no podíam ab nostres ossos.

Ferma los carlistas en sas posicions, desearregavan dessobre nostre ab una furia de cent mil dimonis —¡Alxó de no poderlos contestar!—afegía en Bob, vejent qu' entre 'l xáfech de balas hi quéyan «tepas» y fins llambordas.

Al embestir la carena jo 'm pensava que tota nos quedaríam pel camí. Haviam arribat tan endalt, que ja poch se 'n faltava pera encaixar ab los faccioso... «¡Cobarts! .. ¡Lladres de la p... xieal .. ¡Morts de fam!...» baladrejavan ab més rabia. Un brugit airordant y creixent, com de tempesta, s' esbargía del fons del pla remontant amunt fins á confondres ab sa endiastrada cridadissa.

Al assolir la costa, en Mata se 'ns encará de nou: *«¡Milicianos!»* nos digué, signantnas ab la punta de la espasa 'l plá qu' eneara no veyam. *«¿Oís?... ¡Nuestros hermanos se baten como á héroes! .. ¡Ha llegado la hora decisiva! .. ¡De vosotros pende la victoria!... ¡Viva la libertad! .. ¡A ellos! ¡A la bayoneta! ..»*

Ja 'ns menjavam ab los ulls, ja 'ns esqueyam á morro, y eneara no havían reculat un sol pas. Peró mireu; al veure qu' embestíam sens disparar un tiro, al sentir lo crit de «¡á la bayoneta!.. » d' en Mata, y al adonarse dels Mtquelets (uns bomes sapats, barbuts, torrats pel sol, absos nou pams d' alsada y aquell ayre ferrenyo qu' esporuguía), que ab lo retaco ó 'l trabuch amanit y 'l ganivet á la boca (uns *escurodents* de tres pams) s' apsrian pera empaytarlos, van esbarrarse abtal foga, que no semblava sino qu' haguessen sobtat un vol de perdius! ¡Y quína escampadissa, mestre! *«¡Fuego!...»* cridá llavors en Mata. Nosaltres prou vollam escalfa'ls les costellas prou vollam atunyinarne algun pera desfogárnosen al menos, mes á la segona descárrega ja se 'ns havían fet fonedissos ¡Ni que la terra se 'ls hagués engolit! ¡Jo crech que al

véurens ab aquella sanch freda 's varen esporuguir lo mateix que ratas!

Ja esquivat l' aixám, nos abalansarem al indret del plá per imposarnos de com seguía la brega. No podíam arribarhi més á punt. Ab tot y que la nubolada de la pólvora no 'ns ne deixava fer espassos, aviat comprenguérem que no eran pas nostres companys los quins més ferms se sostenían. Despitats los facciosos per las escombradas de nostras pessas, avansavan ardits, coratjosos, resolts, com un sol home, carregant y descarregant ab atolondradora fuga, tal com si valguessen collestir d' hora y 's donguessen ansia pera rematar la feyna. La massa dels navarros sobretot, qu' es la qu' embestía al centre de la tropa, al mando del mateix O Donell, atrgava tan endiastradament qu' esferehía de véurela. Segurs de la jornada, l' ala de son exércit, que maniobrava en combinació ab la de massen Benet, anava escorrentse vers á la boca del plá ahont hi campavan sas guerrillas, ab l' intent d' enclóurens, estrenyentse com un nú, en tant la caballeria esbarrantse per las costas del indret d' Olot, se disposava á empaytar á quants s' escapulissen de la ratera, llensantshi al galop dels caballs y aturantlos á cops de sabre.

Apurats los nostres per aquell infernal remolí que se 'ls atansava, á pesar de las tremendas escupinadas de l' artillería, no cal afegir si las tindrían totas. Era tan estreta sa situació, que sens nostra amatent ajuda haguerem ben perdut la batalla. ¡Y que no hi havia més! ¡Prou nos ho digué 'l quele al arengarnos! ¡Voluntarios! ... —va fer —¡Adelante!... ¡Por mitad de compañías! ... ¡Fuego! ... ¡Ar! » ...

No sé com esplicarvos lo desgavell dels facciosos al sobtarlos nostras descárregas. ¡Escampall com aquell! ... Ni que á mitj curs d' una professó 's desencadenés una tempestat! ¡Adelante! ... ¡Fuego! ... 'ns repetian. Y pim ... pom ... pim... pum ... Duas meytats de companyías descarregavan alhora sobre aquella nuhada de gent, delmantlos com á moscas. ¡Oh! es que ni 'ls deixavam alenar. S' obría un clap á la massa, escarmentada per nostres xeringassos, y ... ¡aul ... ja s' esllanegava per altre indret ... Poch hi valía que l' O Donell s' esgargamellés pera enardir á la trepa. ¡Y es natural! ¿Quí es lo sant que s' aguanta, devant d' aquell encarn d' escopetas, etjegadas á la seguida, per rigurós torn, ab tot aplanament y sossego, y sens confiar ab la revenja, per més xena? La veritat es que no ho resisteix ningú. La rabia que devían sentir al trobarse entre dos fochs, ells, que ja s' amanían pera copարnos, no cal aponderarla. O Donell diu que s' arrancava 'ls bigotis tot somicant com una criatura. No, lo qu' es si m' atrepiega á mossen Benet, qu' es lo qui afluixá 'l nú, me l' afusella desseguida. ¡Y que no li hauría pas valgut ni la butlla del Papa!

Adonat de nostra presencia en Bécar, tant pel brugit qu' aixecavam, gelosos de nostras posicions, com pel desgavell dels facciosos, apariats ja pera la fugida, avansá, decidit, extenent y esgrahonant sas forsas del un á l' altre indret del Plá, á fi de sobtarlos la retirada. Un esclat de tabals, cornetas y música, batent á mata-degolla y tocant l' himne de Riego, fou la senyal de la embestida. L' arruixada infantería, calada la bayoneta y 'l crit á la boca, apretá 'l pas envant, encarantse ab lo cos dels navarros, qu' eran los més ferms, valenta la caballería, formada á retaguarda fins alashoras pera custodiar las pessas, se destacava serras amunt, ó s' escorría pels flanchs, disposada á carregar contra 'ls fugitius, en tant

l' artilleria, desconcertaat ab sos espectechs als corelosos, endressava tir darrera tir envers los trencats de las costas, hont s' hi arredossava 'l gruix dels montanyesos

¡Fuego!... 'ns recalcava en Meta, apoyant lo mohiment de las tropas Y, ala, ala... Se partionavan las companyies per meytats Nos arrimavem á la singlera amatents Nos cuxaltavam la *escombra*, ollí, arrán mateix del cayre, y desseguida... ¡piml... ¡pom!... ¡pum!... ¡Com qui dona benedicciones! ¡Ne capgirellarem de navarros! ¡Si 'ls queyan las balas lo mateix que pluja menuda!

Poch tardá en esbarriarse l' atxám de vermellosas boyanas que formiguejava á nostres pens, «Ja 's donan!... ¡Ja reculan!... a—deyan alguns, ofegant lo crit de *fuego* del dentista —«¡Apa, valientes!» afegia en Bob á mitja-veu tm ecomenani aon comuje á la tropa Y ho deya eb noe passió 'l xicot... Res, tal com si l' haguessen de sentir

L' esvalotada cridoria dels de la vanguarda al arrebassá 'l camp dels feccioso nos feu atalayar al plá «Ja 'ns nostresle espingava en Titus, observant la escampadissa dels navarros ¡Quín bat-y-bull! ¡Ja no he vist may una dispersió com aquella! ¡Ah lo que tots anavan alouna era en escórre 'l bulto! Pel demés ningú s' aturava

La veu d' «alto 'l foch» nos permeté fixarnos en la brega.

Los navarros, empaytats pels cussadors reculavan en guerrillas seguint lo rastre dels montanyesos que trescavan costas amunt, esvarats, y al crit de «¡campi qui pugui...» Escapant del perill, abandonnaven sos ferits blacsat pel demunt dels morts exieses d' assi d' allá, y rebatent armas y arreus á truco de guillárselas ab més prassa Si no que fuglan dels casadors pera raure ab los coracers, que ja 'ls havían tallat lo retiradal Part del batalló de gulas s' entregá á discreció dias mateix del Plá, breument acorralats per las forsas d' en Béccar Bon remat dela de la paiuleya caygué en poder de la caballería al bell punt d' esbarriarse per las costas Empés pels d' en Sebastián, la meytat d' un batalló navarro rendí armas y banderas després d' una resistencia empenyadíssima Foa tant séria lo aumanta que, á pesar de la rancuosa que 'ls tenían, cap dels que 'ns enqueyam dali d' aquell mirador gosava á confegir ajdalile (1).

Pels trencats y revols de las serras anavan apareixent tot devallant dret al plá y acumboyats per la tropa, grupos de navarros, colladas de voluntaris, escamots de montanyesos, tiros d' animals ab arreus y municions, carros y més carros ab queviares ¡qué se jo!... un trasbals de gent y de bestiar tal com si per aquells entorns hi hagués alguna fira, ó com si fossem á Nadal y baixessen per l' admració tots los vivents de la rodalla

La veu de «¡formenta cantarellada pel deatlala, vingué totdnaa á sorprendrens

—Dret á Olot, *¡frayst!*— esclafi en Titus

—¡Ja hi fossem!...—respongué l del *sach*, que 's ressentía del dolor de cor feya rato

(1) Un vell de la Punya, que presenciá l' acció, atribuheix la derrota dels carlins á la desavinensa entre 'ls catalens y 'ls navarros, que cada hu llansrave pel seu camí Diu que á l' arribada d' en Béccar, originanse certs dissentimbis entre 'ls queses sobre competencia de mendo, e' accentuá més te discordie encara. Corroborá son acert le inesplicable inacció dels carlins despréde de las primeras cerenadas de la columna, y le retirada de una part dels feccionos, que e replegaren vers l' hostal de la Cerde, célebre aquest durant le derrera guerra civil, per haverhi tingut lloch la entrevista d' en Merdnez Campos ab en Sevells

En tant nos arrenglerávam, vaig apurar l' últim glopet de la carmanyola. ¡Be me 'l mereixía!... Estava tan tip de mastegar cartuixos, que fins me sentía un embus al ganyot com si m' hi haguessen abocat una paletada de sorral.

Tot desembrassaíme 'l gargamelló, varem empandre la marxa. ¡Teníam unes ganas d' arribarhi!... Espellifats de mans á copia d' estirá 'l gatillo, masegats de peus de trescar per las cosias, reveotats y cruixits de cos pe 'l trajf de la batussa, no desitjavam pas res més sinó un jas ben plá pera refermas.

Pel camí varem sapiguer la rendició de l' Odonell (1). ¡Per cert que vaig tenir un gros sentiment! ¡Si diu qu' al entregar la espasa 'l plor li cegava 'ls ulls! No, que mossen Benet va comprométrel, no bi ha pas dubte. Ab lo que no passo es ab lo que 's xerrava sobres si debíam la victoria á que á l' Odonell li agafá un desmay en lo més fort de la brega. Aixó, francament, que no m' ho conta. ¡Ja m' he fet de vellut, pero mireu, encara m' hi agafaría! ¡La veritat es que l' éxit de la batalla, en sa bona part al menos fou degut als caps-verts de la brusa! ¡Com que si no desallotjém á mossen Benet de sas posicions, nos pagan tal llisada 'ls facciosos, que 'ls baldan per tota la vida!

—¡Y qu' hauría estat aixís! .—afegí lo bo del mercer.

. . . . . .

—Be ¿y que tal Oloté?—esclamá 'l mitjayre, tot desfent la baga del embalúm de las mustras.

—¿Olat? .—respongué 'l mercer.—¡Ah!..¡Molt be. Molt be. Bona tarral

A cosa d' entrada de fosch vam arribarbi. ¡Oy, que 'ns varen fer una acullida, que ni que fossem magestats! ¡N' hi va haver de «viscas» y de músicas! ¡Xaranga com aquella! ¡Si tremulavan los fonaments! Per cert, qu' al entrarhi, vos las mesuráva encara, ¿veritat?..

—¿Que si 'us las mesuravam?..—recalcá l' olotí, tot enardintshi.—Mireu, duas vegadas vam passá 'l riu sols per escométrels més de dret. No; lo qu' es per entrar portavan pressa, peró, per eixirme cregueu que més que pressa duyan desfici. ¡Y que 'n varem estomacar dels grossos! Ja vos ho deblan dir.

—Sí, be. Peró, com la trasteig de la batalla 'na omplía 'l cervell. ¡Mireu qu' aná de veras! ¡Ne vam ajaure de facciosos!.. A centenars. De presoners ne van ferl.. Un sens fí ni compte. De bagatges y queviures n' arrepiegarem! ¡Batua 'l mool Si 'ls arrussegavan á eurma feta.

Mes ¡lo que son las coses! Amanyagats per la tahula vida de guarnició, al sendemá ja no 'n resavam gaire! ¡Qu'ina vidassa 'us feyam! Vam allotjarnos á ca 'n Blanca. Bona gent, ¡á fé! Un xich reparosa 'ls primers días.

Pero be, com eram cinch á la colla *nada menos!*... Per altra part, na 'ns podían fer gayre bona cara. 'N tenían dos ab la paruleya, figureuvos! Mes, ab tot, bona gent. Bona gent. Tips de rondar de porta en porta, com una colla de cegos, vam anar á parar á n' aquella casa. ¿Tuts cinchi?—va esclafir la dona al ensenyar la boleta. ¿Y ahoot vos ficaré, sants cristians! ¿Que vos heu pensat qu' aixó es un quartel?—Rudá 'l cap una bona estona y está clar! «turro no» cam per totas las bandes. La llabia d' en Ribas nos tragué del apuro.—¡Patrona! Penséushi be

(1) Odonell tiu fet presoner en la *Pla de la Punya*, anant al devant de son esquadró, y al tentar la derrera carga. Era germá del general Odonell (D. Leopoldo) y oncle del actual duch de Tetuán. Morí á Barcelona, arrossegat quan los célebres successos de la Ciutadela, que molts recordan encara.

Val més un bon grat qu' un ai us plan per forsa ¡Ja ho veyém que som cinch, tants com los dits d' una má; pero, com hi ha molta avinensa, es com si 'n fessem un de sol, y donchs que per la llocsda sempre 's troba un reqnartó, enteneu?— Entre cinch en pau y un parell en guerra, la patrona 's decantá per la pau, y acompanyantnos á las golfas, tot prenentnos la fesomla, nos hi extengué una marfegada, que ni per la festa major. Al endemá, jo crech que fins nos dona la pubilla si li demanám per casori ¡Com que fora d' un xiquet airalabrats, no n' hi havía cap de mal sangre!...

Pel demés, en quant á la teca, rebatual ¡Quinas tres setmanas! ¡Ni quan éram á dida! Jo 'm cuydava de la minestra. Bon aparlats de ventrell ab la ració de carn y la *llonza* (1) de plus que 'ns repartiren á l' arribada, tots nos posavam fets uns autssas. Cada mati ja se sabia, nos redressavam, nos vestíam ab tres punts, sens empolaynamentas, com pel «¡ircienta»; nos espolsavam la nyonya ab quatre grepadets d' aygua acabada de pnusr y... ¡apa!... Vinga 'l roquillo de llet ¡Quina llet, filli Me 'n haguera begut una búrnia tota plena, sense tornar l' alé! Jo conto qne si 'ls d' Olot se moren, es perque ja 'ls hi malvesan de criaturas. Si, perque si 'ls reservessen la llet com á cordia', tots se retornerían ¡Y pensar que d' un roquillo no més nos en feyam dos quartos!...

Al rematar las «pudosas», ¡apa, companys que ja fumal... ¡Quinas ollas d' escudella 'ls cohia! Aquell ullet de col... La llesca de cansaladona... San tascó de carn, de la mitjana... La bolcta de sagi... Lo grapadet de ciurons... Quatre trumfas senccretas... ¡y ánsia!... ¡Bull que bull! ¡Treya una escumal... Fins lo llamench d' en Ribas hi pusava panxa!... No, lo qu' es caldo com aquell... ¡Si al principi ádhuc nos reprenía!

Pel demés, quan se 'ns enfurrunyá la gent, fou alashoras de lo del Ecónomo. ¿Vos en recordeu? ¡Quina barra la d' aquell payo! Que li portessen la contribució allí, á mitj' hora de la vila ¡Oh, y ab quinas agallas! Res... ¡Ni que fos un Deu!

Cayt de bravatas lo comandant, home brau y cavaller, com no n' entran gayres en lliura, perque, ¡vaja!... lo qu' es en Fábregas...

—¡Obl ¡Si qu' ho era! De bó, de bó— reprengué l' elotí.

—Donchs, bc, li contestá que no manqués á la cita, qu' ell matcix aniría á portárloshi...

Quan la patrona sapigué qu' eixíam de columna posá una cara mes séria! ¡Es clar! ¡Com tenía 'ls dos fills ab la brivalla del mossen!...

Al endemá, ab pron recansa per part nostra, carregárem ab la escopeta y... ¡alal cap al quartel. En Fábregas ja hi venia. Per cert que, posat á caball, ¡feya una patxoca! Ab son barret de gayrell, la mirada al lluny, guaytant de fit á fit, desabrigat lo capot, atravessat dessobre las cuixas lo bastó de mando, qu' esirenyía ab una má, y tibant ab l' altra las rendas del poltro, semblava la matcixa figura de Napoleón! Com que cada cop que 'n veig la estampa, de veras, me 'n recordo. ¡Hi retirava tant!...

Al arribar al lloch convingut, ja 'ns topavam ab l' Ecónomo. No, lo qu' es per paraula... Y que aviat hi vam ésser. Nos desfém en guerrillas, embestim al dret, al crit de «¡Visca Isabel II!» y després de extendren un quants, á las pri-

(1) Una pesseta.

meras de cambi, recularen, sobtats, tot esgarrientsens per las costas

«¡A ellos!..» repetía en Fábregas Y, ale, fuch y amunt.. foch y emunt

Ja refeta del primer encaro, anavan sostenintse, foguejantnos de veient tot aprofitant lo terreno Per cert qu' en Ribas, estrenyat de que reculessen ab aquella móanta, esclatava tot arrufantlu 'l nas «¿Sabeu quina me 'n penso, noys? que 'ns paran una retera..» Y mitteu si ho casumave 'l tuno, que el giret lo primer recolze ja 'ns va escametre un dels confidents, avisantnos qu' en Zorrilla, ab t5o homes, nos agueytava pnch mes enllá disposat á coparnos

«¡Fuego!» cridá 'l comandant, despitat per la fellonía Y després d' arriárselas una estona nos eotornerem á Olot

Al arribar á ca 'n Blancas, ja podeu contar si 'ns ne farían de preguntas «¿Cóm he enet?.. ¿Quánts n' han mort?.. ¿Qué ha rebut! Com la murrieda dels nostres s' havía empenjoyat la bayoneta ab la froyt de se rampinya, afigureu si 'n tindrían de desassosségo Per més ansia, l' esbnjarrat d' en Titus, ensenyantlos una gorre que havía desentafurat per dalt, los preguntá tot fent l' otra «¿Qué coneixeriau l' ama d' aqaesta ptenda?»

Al murársela la patrone no 'n pogué pas contenir

—Tú—somicá esverada tot mostrantla al seu home!—¿No es la del Tuo?..

Y en tant ell la visureva, afegí en Titus «Ja podría set, ja, perque l' he trabada per las golfas ¡Si an s' esquitlla, me l' apuneyegan »

Pel demés, en quant á Olot, de bona gana hi tornarías!

—¡Es á dir que no hi he estat desde alashoras!—digué 'l mitjayre, desfent l' embalum y tot escampant las mostras pel taulell

—¿Qué vol dir que ja na le coneixería? —afegí 'l mercer

Y reparant la parada que anava extenent l' olatí continuá enrallat

—Ja coaech que de tate manera voleu endúrvosen una notal

—En que no més sía per estrenye la relació, si li apar be, entenemnos..—

Regirá les mostras lo senyor Bley, e' enterá dels preus, campará las classes, feu certs reperos á las condicions de venda, y en tant la mitjayre li anava fent l' ericle, temptantlo ab que 'l tractava com un vell amich, ell ecoblava mostra sobre mostre ab menifesta significació d' encatregetnhi.

—¡No més que per testarvos! ..—exclamá dictantli las partidas.—Pero ab uoe condició, que si no 'm feu la remese dintre de tres setmanas, vos ha deixn de compte —

Al eap de dos mesos, uo dels dependents del senyor Bley, cossejave 'l fardn del olotí «¡A bonhora!.. » 's deya

En equell moment entrá 'l senyor Bley

—¿D' hant ve aquest bulto, noy?

—D' Olot, mitjes y mitjana de llana. Per cert que jo 'l deixaría de compte Si gayte be ja som al estiu ¿Perque se 'ns arnii?

—¡Nn hi he pas dubte!

—¡Donchs que 'l tarmin á l' egencia, cbl..

—Be, ja veurás.. No .. Quí sab cnm e' ho pendría.. ¡Pobre hamel .. ¡Com era dels *blausf* —

Quí 's quedá del tot «blau» en aquelle ocasió fau la bo del dependent ¿Qué sabía ell d' Olot, ni del airecament del siti, ni del batalló de la bruse?.. No pas res.. ¡Si encata hevía de netxer!

L' AGAFADA DE MOSSEN BENET

Al hostal del Miracle 'ns hi esqueyam cert mitjdia ais ó vuyt hostes de ben lluny as terras. Un matrimant éxit de Sanahuja pera ofenr una presentalla á la Mare de Deu, tres firetans vinguts de la Tarregassa, amarats encara de suor per lo pes del fato trasbalsat en sas costellas, un traginer que retorna á Artesa de Segre ab cárrega de sal, ja llest d' escandellar lo blat y l' oli de pagesia, mon dihat, arribat de Salsona pera visurar la somera que duya á mitjas ab l' Iscle de la Font, y jo, que, pera ferma cabal del Santuari, m' havía lligat en sa companya.

Asseguts entorn la taula, fregada ab terra y llumnna de molt fresch basquejavam neguitosos perque l' hostalera amanís á cada hu lo bossí ó la teca que li teníem encarregat, quina delitosa fiayre, esbargintse á tongadetas de la cuyna, nos feya obrir á tots la boca com per encomanadissa badallera.

A truco d' enganyar lo temps, tothom s' entretenia ab sa viciosa deria. Un dels firetans esgratinyava 'l fogó de la pipa ab l' afinadura del ganivet, un altra 's pasgava 'ls enmuchs de las unglas, estiragarsantlos ab las dents, se gronxava en son seti la vella de la primetensa á tall de péndol de rellotje, rascava mun dihat la terra encastada en los claus de la taula, quals cabotas sobreixían despres com bolvas de sutje, y 'l traginer, ab sa nuosa vara sotaxella, esblanava y esclarfa la frisel-la das xurricas, tot ullant de reull sos animals.

Fora 'l garrach d' aquets esmicolant garrofas y 'l so dels picarols retentint á sas sovintusas batzelladas, cap més remor terbava la quietut del hostal. De per tots aquells collets y serras, que s' esteofan esglahonantse devant nostres ulls, panorama rameos llumenat per un esplendent sol, que jo resseguía desde 'l fons del menjador cum si l' artodonit portal fos l' objectiu d' una grossa ullera, sols l' alé d' un reviscolant ayret arribava á toms fins á nosaltres.

De sobte, un surull de terrissa provinent de la cuyna, 'ns feu decantar á tots lo cap.

—¡Apa!... ¡Apa!...—cridá l' hostalera aparexent ab un parell de plats á cada má.

Las fumeroias de la vianda, incensant son rostre al estendres, sols nos deixava veure son cos ferxuch.

—¡Y bona gana, gent de Deu!—afegí, repartint ayrosa y riolera á cadascú son plat.

De sobte esguardá al de Sanahuja, s' hi ataosá, y encaranthi tot picantse ab una má 'l front, esclafi curiosa —¿Volathi jugar que no esmenteu la feta d' avuy?... ¡Sant Isidre!... ¡15 de Maig!...

—¿L' agafada de mossen Benet?...

—Justa la fusta.

—¡Contéunosla!... —esclamá mun dihat.

—¡Viagal... ¡Viagal...—afegiren los firetans.

La de Sanahuja, que teofa tant delit com bon devallant, eoforquillá una rossa truytassa que mal-partí ab sa muller, sa 'n entatxoá un grés bossí á la gorja ab desficiosa golafrería, y signaotnns ab son untós ganivet á la hostalera.—¡Ella... se 'n recorda be prauu...—barbatejá

—Vos nos ha contatéu donchs ¿eh? ¿mesttessa? —digué l traginet.

Posá un peu en la petge del banch, re calcá son feixuch cos en lo cantell de la taula, ullá de resquitllentas á la cuyna, y sens ferse pregar gens ni mica, atxís nos ho vengué la boca dona

—Eram á tal dia com avuy, sino que Sant Isidro s' ensopegava en diumenge Jo m' estava de minyona á cal Roig de la gambada ¡Llavors era una falugá ¿Ja parlo d' uns quaranta anys!

A punta de dia, si clareja no clareja, vaig saltar del llit, obrint de hat á bat la finestra del quarto.

L' amo devallava l' escala pet anat á engegar los animals Tot engipanantme 'la quatre pellingots de roba, m' aparegué sentir uoa remot estranya al indret de la serra «¡Ja hi som!» vaig esclamat esferehtda tal y com si m vegés los voluntatis á dnas passas h' havfao semblat trets de fusell. Per ata ayatho mellor vaig abocarme á la finestra Com de fet, los espatechs no eran sino deserregas de fusellería. ¡M' agafá una basarda! Cada tret ressonava duas, tres ó més voltas com cantellut roch rebotent pel fons d' una tumba Presa del temor, nt sisqueta sabía mourem del seti ¡Lo mateix que si m' hi haguessen enfatiflet!

L' amo alsava allavors lo berrat de la porta «¡Eyl ¡Vosl» vaig cridarli, encoratjada per sa presencia «ja sé qué menjarém avuy pera postres! ¡Atmet llas! ¿No sentiu cam las trencan per la banda d Ardévol?»

Patá l' orella l amo, sachsá 'l cap, y tot dihentme, «¡Tens rahó! ¡Tens rahó, mossa!» s' encaminá fora del barri.

A cosa de vuyt horas, lo guarda-bosch de Sant Just nos esplicá la feta.

Sembla que, pet la vigilia, ja entrada de fosch, arribá á la masía de las Vilas, de Sant Cerní, hont s' hi hostatjava Mossen Benet un corren d' esparderya, tot esverat regalant suot com si l' hagués arteplegat la pluja, qui feu á mans de son quefe un plech enmatxucadot y llatdissós. ttet del fons de sa pitreta després de forfillejar una galan estona

Li arrebassá mossen Benet la lletra, la desclogué en un obrir y tancar d' ulls, convidá al cotrener á fet beguda ans de passarhi la vista, y després de llegirla, tat tarotlejant «porra porra porra» y escatniat cusemps un toch de corneta ab lo xiulet, com era sa costum, tombá las espatllas pnjantsen dret á dalt creuhadas las mans al capdevall de la espinada

Un' hora més tatt mentres sopavar, rebía un altre plech d' un traginer, vingut al galop de sa mula

—¡Sembla que s' estalanan, avuy! —digué un dels seus signant al porta-plechs

—¡Dtu que 'ns buscan las pessigollas! —cantestá mossen Benet dohlegant la lletra

Al cap d' una estona afegí durgintse al segon

—¡Per lo que puga ser, maneu doblar las cantunellas y encomanculas bé que no s' hi ageguin. Si he que no hi veig perill de cap mena ¡Estich segur de que á sia lleguas á la radona no s' hi ensopega una mala colomna ni pet catitat!—

Lleváren taula, assenyalá mossen Benet l' oració de gtacias s' aixecá desseguida, y encaminantse á fora, entotllat pels seus, no tetorná ja sino fins passada una bona estona.

Quan pujava l escala, deya als de son apropi

—¡A menos que 'ns trahissen!... Porra... porra porra ¡Pero jo me 'n dubto!, Tre tri, tte ttt tti tre tta. ¡Pera jo me 'n dubto, vaja! —Y,

rafiats en sos espías y centinellas, se 'n anateu á joch.—

Al atribar aquí, l' hostalera s' esmunyí de sobte eovers á la cuyna, ahoot una escumejant mermita la cridava Lo romeu reprengué sa relació Teofa 'ls llabis lluhents, entelats sos arrodonits ulls y encesas las galtas, efecta del gabadal de teca que s' havía anat empassant, ben regada á tandas ab los xerriebs de la porrona.

—Donchs bé,—esclaff 'l romeu—á cosa de mitja nit, si fa ó no fa, hi aparegué á un dels centinellas qua per l' indret de las garrigas a' nbía una remor estranya... Decantá 'l cap, hi fixá la vista y, res... Com feya nit de lluna y no s' ovitava atteu ombra sospitosa, judicá si fora una esllavissamenia... y reposá 'l fusell que ja tenía engolat

Al temps de dir un credo 's refé de non la fressa.

Allavors lo soroll ja no s' ohí pet las garrigas, sino més ensá, molt més ensá, envers Ayguas-juntas per la cloiada qua forman los ires torrents al entroncarse. Esvetat lo centinella, recalá duas passos tot posant lo gatillo de la escopeta á punt de dalt

De sobte, l' espatech d' un tret retruoyí esferehidot per Ayguas-juntas Lo centinella sentí arran da sas orellas un esgarrifós xiulet com bufaruch da vent engolhotse per lo civella d' una porta.

«¡Tropal... ¡Tropal... ¡La columna!...» cridá gambejant envers á las Vilas. Al oure 'l segon tret se posá á correá tota cama. Semblava l' ánima d' un condemnat

Lo desori que hi bagué á las Vilas, allavors, no te fi ni compte Astorats, tremolenchs, esteordits, trescavan sos hasies per tot arteu, empaytantse, assolintse, empenyentse, topantse, atarentsts com si 's calés foch al casal ó amenassés esfondratlo una terrabastada. Desde l' amo de la masía á la potquera, hi aardaneqava tothom Mosaen Benet, senyaladament no tenía gota de sossego. Com si estés possehit del dimoni—Deu nos en guart—tot era correr del un al altte cantó, de baix á dalt, de dalt á baix, del celler á l' era de l' era al estable, aempre baladrejant, amenassant, atlaot... Allá era una trifulga de cent mil diables.

«¡Será una guerrilla!... ¡Una patrulla!...» deya á n' als seus lo capithost, oguayiant al desconegut enemich per las escletxaa de las finestras L' enemich en taet pujava la costa, arrasserantse pet entra las verdissas y 'ls marges Mossen Benet ho conetxía per lo flam de las fogonadas

Primer resplandían per lo fons d' Ayguas juntas com senyals de malfactor; després esclatavan pet l' ombra de las pinedas igual que fochs follets, més tart a' estenían per la costa consemblaot á llamps Los espatechs de aos trets, avans sechs y cruixidors com cops de destlal en esberladissa seca, s' ohían allavors tessonants lo matelx que una tronada. Per la tanca de la masía las balas hi petavan com pedra seca pet las teulas d' un casal.

«¡Es una guerrilla!... ¡Una patrulla!...» reprenían los sots-qoefes de mossen Benet per coardir als de la colla

Aquests se defeofan com á braus. Foguejats y ups de tosegar pólvora, no a' entenían de feyna. Mossegada al cattutxo— molinet ab la baqueta... encato da fusell— cop da gatillo á la padra y... ¡pum!— Si 'ls vagava d' aplanarlo, evitant alguo murrió á la ja dubtosa claror de lo cehsua, la bala d unsa, brunzint com gitanesca maledicció, moría esbadellada entre cap y coll del atrevit soldat.

Vos dich que donava feresa. Fins las pobres orenetas, sbandonant los nius del caual, fuglan esveradas, xiscléjant par l' ayre.

Al bn de la batussa s' obl un crit esgarrifós, provinent del barri. Una bala de la tropa havia encertat la testa d' un minyó de la partida.

—¡Que l' entren! ¡Que 'l dugan! — asclafiren las donas desde l' sscó, llensant alarits y embullantse 'ls cabells desesperadas.

Dos de sos conxorxas lo conduhiren á pes de brassos. Era un minyonás de mes de nou pams.

—¡Vejám, noy!—li digué mossen Benet, visutantlo.—¡No es res! ¡Una encetadura! . ¡Porra... porra... porra... Tre... tri... tre... tri... tri... tre... tra... Quatre desfilas. Un parell de glops d' ayguardent .. y á la revenja, bordegás! —

Lo bordegás enfonzá sa esgroguehida cara en lo tou del coixí que li dugueren, gotellant de aanch una de saa vorsa.

—¿Y dos dits d' ayguardent, eh? — repetl mossen Benet, allunyantsen, tot apressat.

Un cop dalt, resseguí de nou las posicions dels combatents. Los de sa partida seguían foguejant com uns endemoniats. Desde la portalada á las golfas no bi havía escletxa ni forat del que no n' eixís la canó d' una escopeta. No cal dir com las bi encarrarian los de darrera la tanca y 'la escampats pel barri.

—¡Apa, valents!—¡Fuch y foral—anava cridant mossen Benet per alentarloa. Lo fum de la pólvora, que s' extenia arrau fet é xichs núvols, acabava d' enardirlos ab la fortalesa de son tuf.

De snbte s' atmrá, pará l' orella envers la costa, digué un mot, que 'l retruny d' una descárrega ofegá desseguida, y arebassant de la finestra al ardit fuseller, s' hi abocá tot repenjantsbi.

Las avanaadas de la tropa 'a distingían á cosa d' un tret de basetja. Per los caminals, emblanquehits per la pols, las ombras llargarudas de sos cossos a' bi estenían lo mateix que negras tacas.

Mossen Benet allargá la vista pels cacontorns d' Ayguas-juntas. Sos marges y ribas, aclarintse per moments, deixavsn endevinar ja 'l colar ros de la terra. Atret per una enafisa remar, barreja de cops, crits y corredisaus, qu' anava engroixintse poch á poquet com una aviaguda de riu ó un tro quan s' atansa mosca Benet a' bi atalcyá una estona desficiós. Una llarga ombra beliugosa sobtá tenduna sos ulls esgarriats. a¿La columna?...» s' digué.

Los renills d' una caballs subrepujant la remor ab sos espinguets, esclarí albora sos dubtes. «¡La columna!...» repetl irat, mossegantse 'ls llabis.

Son segon, apareguéntseh de sobte, cagroguehit com una cera y ab los ulls enfora lo mateix qu' un orat, li signá qua fugía á corre-cuyta.

Mossen Benet mandá ensellar lo caball.

La fsch dels de aa partida, que ja minvava feya estona, pará en sech, com si haguessen tocat á replegarse. Lns tabals y carnetas de las guerrillas ressonaren allavors dins lo mateix casal ab esglayadora feresa. Vegentse la columna á snbre, recularen lna de mossen Benet á la esgarriada.

Uns s' agavellavan fora 'l batrl. aguaytaat dret hant pujarla la tropa, alttes, llensant la escopeta de revés, saltavan la tanca, apretant á cnire tot seguit per aquellas tasqueras, alguna, cam si esperessen ordres, passejavan per l' era, esveirats...

Digitized by Google

—¡Fugiu!—exclamá mossen Benet, ab la má al llom de son caball.

Á la veu de ¡campi qui puga! desaparegué tota la patuleya.

Quan mossen Benet ab la ajuda de son assistent posava 'l peu á l' estrep, la cridaria de la guerrilla se obla com á vint passas.

—¡Ja 'ls tenim!... ¡Hem arreplegat en son llit á la llebre!—cridavan.

Pegá embranzida mossen Benet.

Mes estava de Deu que aquella nit l' havían de agafar. Guarnintli 'l caball á tota pressa, li havía deixat son assistent la singla fluixa, y esmunyíntseli á mossen Benet al embestir la selle, se li escorregué 'l peu sota 'l ventre del animal, cayent á terra de memoria.

—Que no 'ns escapi!... Que no 'ns fugi!...—baladrejavan los de la guerrilla.

Apreta á corre mossen Benet, á correr fet una furta, mes gros y petitó com era, l' aconseguiren dessegunda. Entre les Vilas y 'ls Carbanells la van agafar. ¡Y com s' hi agarbonaren los de la avansada!... Lo mateix qu' una camilla de llebrers sobre una pessa grossa!...

La columna qu' al enfilar la masía s' havía desplegat per sos encontorns enrotllant als de mossen Benet, aná refentse poch á poch, compareixent á xicas collas. En mitj d' ellas, alguns dels fugitius, fets presoners al corre ó al ésser cassats en sos amagatalls, hi eran conduhits entre bayonetas.

Entr' altres de coneguts, hi havía 'l xich de la Tona, un que li deyan lo Sant, de Torre de Nagó, lo trist de Cal Alegre y 'ls nevots dels bestantats Garsas; la Garsa de la dextral, aquell que ab ayres de lleoyater feya d' espía als carlins, que bedá 'l cap á un quefe de tropa ab un cop de la seva eyna, morint afusellat en l' acte, y 'l que anomenavan «Animet», segons veus, perque ho pagava tot ab xavos y quartos de hú bestrets del captador de las ánimas de Sant Jaume.

Espellifets, esllanguits, cara brute, amarats de suor, una suor espessa y llorda com aygualit sutge, manxns, coixejant algun, altres ab las mans á la testa covenadas ab un mocador llantiós y descolorit com si l' haguessen rebregat pels terrossos, calsant molts un pellingós bassí d' espardenya, si no anavan á nu peu, deixavan lligarse colze per colze ohiot los mal termes de la soldatada resigorts, sens esma ó mossegantse 'ls llabis, reprimint axís la maror de son coratge.

Lligat de peus y mans com un Crist, y ab sa manta vermella duta á la valentona, mossen Benet tretzejava ab los quefes de la columna sobre l' estat y etzars de la guerra.

—Semble que vos ha picat be l' espía, aquest cop, capitá!...

—No ho sabeu pas tot, encara. A n' aquestas horas en Rus d' Erules haurá ja caygut á la ratera.

—Voleu dir?... Porra... Porra... Porra... tre... tri... tre... tri... tri... tre... G yre he me 'n dubto, capitá!... Fora una trahició tremenda.

—No trigaréu molt á toparvos.—

Doná un toch la corneta d' ordes, abandoneren á corre cuyta las Vilas alguns dels més eixerits guerrillers, s' arrenglerá la columna, estenentse com un riu per la carretera, y emprenent á só de cornetas y tabals la marxa, aconvoyá 'ls presos dret á Solsona.

En lo Cementiri d' Ardévol s' aturá.

Ajassat mossen Benet sobre l' herba que cubría las despullas de sa nissaga, li serviren per tot desdejuni xacolate ab pa torrat y aygua fresca. Al aixecarse dirigi

Digitized by Google

la vista als Tristanys, sa casa payral, la mellor del terme, allavors buyda com uoa tomba.

—Mireu!.. —digué á n' al quefe de soo costat, sigoantli la masía —Vos semhla qua morint jo tot ho teoiu llest.. y aneu beo errats. Veyca aquell casalot?.. Es la soca dels Tristanys. Set nevots allí m' hi restan.. Set generals que sols esperae l' hora de rellevarme, capitál.. —

La colnmoa 's posá de nou en marxa, atravessant la pnble de Sant Just, y venint, silenciosa, envers aquest terme. Semblava un cotorro dels grossos, vista de lluoy. L' acompassat trcpitx de sas passos s' nhía com si uoa grossa mola esbocioés escloiollas d' ou ó escarrotxas secas. Al arribar aquí al Miracle.. —

L' hostalera que feya estooa 's fonía pera ficarhi la pata. treocá la relació del de Saoahuja, empreocotla aixís per soo compte.

—A mi m' ho cootarco, eh? hon home!

Jo m' estava á la cuyna aixugant los plats. Eran per' allí las duas quarts de tres de la tarde. Guaytant per la fiestra te 'm veig de sobte 'ls baylets de més amuot escapant dret al camí, reheots com una ira de Deu no m' aturis.. Venían de la font del Mas, de pescar granotas grapejant la hoga y 'la bímechs dels tolls. Emmascarats coccsos com unas brasas, regalimaot llot per mans y peus, arrehossadas las calsas fins á genolls, regonyaot la pitrera y ah las espardeoyas lligadas á la trinxa, van atravessar com uns mals esperits fregant lo barri.—Eyl .. bayletsl . vaig cridarlos. Qoé vos passa?. —Ara 'l dubeo.. Ara 'l dubeo.. —A mossen Benet?.. —Uo de la colla sacsá 'l csp sens ni tombarse.

Vaig deixá 'ls plats, vaig avisar á la mestressa, que s' esqueya á dalt .. y... ala.. ala.. camas ajudeume cap á darrera 'ls xicots. Quan arribava al camí, la colomna va fer altn. La maota roja de mosseo Benet va ésser lo primer qae vaig llambregar. Mentres tots se dessecavan la gola ab l' nygua y l' aygnardent que 'ls vehins los duyao, l' amo que tat lo matí havía sigut fora de la masía s' acostá nequitós á mossen Benet —Ja sabeu lo del Eroles?.. fi va dir, tot motxa —Voleu dir qu' es cert? . —va fer ell, asverantsa —Vos han trahit,—afegf l' amo. A la matexa hora, quart ensá quart enllá, que vos queyao sobre las Vilas, sobtavan á o' eo Ros d' Eroles eo lo mas dels Socarrats. Ni temps per vestirse ba tingut.. Tot lligantse las betas dels calsotets s' ha escapulit per darrera.. mes l' han aconseguit desseguida, á quatra passas del barri —

Acatá 'l cap mossen Benet, se pasá una má á la orella com si no volgués sentir lo que lt deya l' amo, y aixccant los ulls al cel, negais del tot per aspurnosas llágrimas «Som perdutsl.. Ara sí que som mortsl.. » exclamá

«Y tac hoo caball com teofal... Y tan coratjós com era!...» deya la gent contemplátotsel. «Lo mataránl... ¡Nos lo mataránl...» afegían algus, mcotres reprcnía 'l camí la columna.

Al cap de pochs días sapiguerem que l' havían fusellat á Salsana junt ab son amich y companyó en Ros d' Eroles, de qui ell tant se refiava ..—

Callá l' hostalera, suprá 'l de Saoahuja, alguns dels entaulats s' estiraren de brassns tot hadallant y atxecatoos tot d' una de la taula, eixirem á gambejar uoa estona.

— Ara lu tornessem!.. —digué 'l carreter, ameoassaot l' espay ah la vara —Lo qu' es ab lu Rafelet Tristany me n' hi tornaría desseguida.

—Y jo ab lo Francisco!...—afegí un dels fireteyras —Ptou tan la rahó mossen Benet tots venen de bona soca

—Si tinch de dirho,—tespongué un tarcer—may m' ha anat tan ba 'l negoci com pet la dartata guerra D' esparde-nyas, harretiosa, mocadors y mitjona-ira de Deu!... més nn 'n vulguis Tot m' ho esgarrapavan de las mens Ah, no-avuy fas y damá festa!—

En tant ho deya, li esputnavan los ulls, sa ll allargava 'l nas, se li amorronian los llabis, y sas grullerotas mans, obtintsell y cinhéntsell desficiosas, semblavao com si grapegessen moneda Un cop, sentint la fetor d' un cadavre, deu pendre á ben segut aquells posats

Tamatós da qua allargassen la conversa, fatint de plé mas opinions com gent aferrada á las sevas, vaig estirar á mon didnt del gach, stgoantli ab un gesto qu' amptanguassem la marxa

—En aquest tecó del mon, fill, son aixíc,—ma va dir, ja gambejant per la carretera,

—Tant y tant

—No hi ha raésl... Lo qua hem de ptegar, as qua si una altra volta hi tornac, de fetas de guerras civils no ta 'n hejan de contar aap de fresca, m' entens?...

—Aixis sia,—vaig dir

Pero mentres hi hajan recons de mon com aquell, á la veritat, molt ne dubto

LA FETA DEL GUERXO

A quina hora del Miracle, ttant amunt, antre Solsona y Cardona, hi ha un turó alt y anasprat, conegut per Ine del pals ab lo sobrenom de *Puig de Sant Gabriel*

En lo replá da son cim, una pedra grossa y arrodonida, bayda an son centre com per l' acció de l' aygua, asmenta ala segarrachs lo devallamant de la miraculosa Varge, llavors que, anunciada per l' Arcógel y surmontant lo feixuch pilar, se digná aparexar an aquall alterós lloch, arrebassada d' esplendenta llum y tot punyint la filnsa

La gent da la rodalía, afecta da migranyas ó propensa á rodaments da cap, fiada en sa senzillés y respectent uoa valla tradició, acut, davota, á la venerable cndina, y diu que ficant la testa dins lo sot, prest sa guaraix d' aquells mals..

Cap al any 36, quan los faccinsos dominavan la Segarra, campántsalas á la bona de Dan, tot amanassant les punta fortificats y mantenint la alerma pels pobles, los isabelins, després de sumantejat les en algunas accions, á trueo d nbrirsht pas s' apodaratco dal Puig guarnintlo ab un destacament é instalanthi un telégrafo

Cnm e' esqueya en vistas de Solsnna y 'e comunicava ab soo fort, los cepdills dals facciosos, desde 'l baró d' Erolas á mossen Benet, y d' en Miralles al Bacu, li havían agalat tal quimeta, que, á conéixers la d'namita y á podarshi arrimar, que no era pas la més fácil, l' haurian sbert cem una magrana ¿No havian d' enquimerarshi si d' ensá que 'l Puig ata convertit an guayta, no sols los esguitarrava 'ls plans, observant y descobrint

los moviments, sioo que 'ls soviotejsvan tant las sorpresas, que ja nt aabían hant encabirsel. Lo *Guerxo*, que era un dels espías més endiastrats y 'l correuher d' espardenya de més cama, tan trapeer y murri que, adhuc y sabentil 'ls partes, may los hi trobavan á sobre, nn s' ho podía pahir. ¡Ay del fortiet, si á llambregadas hagués pogut esiendrarlo! Tal dèria li agafá, que llevat que s' allunyes per sos compromisos, sempte rondava per aquells vols, esperant la fusca pera posarshi al aguayt y girar lo cervell del primer desprevingut de la dotació qua 'a posés á tret de sa escopeta.

Gayrebé sitiats los del Puig no cal pas dir si s' hi aburrirío. ¡Ni las guardias, ni 'ls ranxos ni las «busca rahnns» eran suficieots per omplirlos las horas! Sols quan los arribava un convoy s' hi coneixía la gatzara. Mes era tant de tart en tart, qua ja n' hi havía prou pera corsecarshi.

***

Un tal Roch, un de sapat, moreno, ferreny, fill del camp, un valentás que, de rerera 'ls faccions, s' havía guanyat una creu y 'ls galons de sargento en lo curt espay de vintiun mes que era á las filas, fastiguejat d' aquella vidassa, que ell ne deya de monjo, y anyoradís pera córrela, s escapá un dia del *convent*, trescant pels envols del fortí, aixeribit y lleuger com poltro dels de sanch al deixar l' establo. Rodant á la ventura, s escaygué de sobte enfront d' un grao casal, colrat y enrevellit, aquell mateix que algunss voltas havía atalayat desde 'l portell d' una tronera. Atravessá 'l porxo, s' endiosá per l' hort, s' arribá á la entrada, cerceant algú del casal al qui dirigirse, mes com ánima viventa li sortís al pas, recular dret al barri. Ja la dava per tornarsen, quan una veu de dona va sobtarlo. Era dalt del balcó, dessota 'ls enfilays de panotxas, rossas pel soley, que l' artedossavan com un tálem.

—¡Eyl. ¡Vosl. ¿A qui cercau per assí? —preguntá la dona esvarantlo.

En Rocb aixecá 'l cap, y més sorprés pels ayres d' ella que no per lo sobtat de sa aparició, s' hi embadocá fet una estátua.

—¿Hont érau, mestressa? ¡Com no bi he vist á ningú, ni sisquera als gossos! —esclatá somrihentsen.—¡Be 'm donareu un glop del aixut, pagant lo que sia!—afegí, tot acostantse á la entrada.

Devallá la mestressa, 'l fem passar endevant, acostantli una cadira, y després de fresseiar una estona per dins, li oferí la beguda. En Roch no la deixava d' ull «¡Booa patronal» 's deys, recordaot la vida de campanya. Al presentarh 'l porronet, y tot cuadrantshi com entre filas, li etjeçá sens cerimunial:

—¿Ssbeu mestressa que de guapassas com vos no n corran gayres?

—¡Dimonxi da soldets, tots m' engallan la materia! .—exclamá la dona, enrojintsen.

Era ja un xich madura, pero 'ls rasgos de sa fesomía, la vivor de sos ulls atmetllats y negrea, sa soperba alsada y sos garbo sns accioosts, coofirmavan ab escreix la dits d' en Roch.

Y bé prou que s' ho sabía. ¡Si á deu lleugas á la rodona no se n' hi esqueya un' altra que se li pasés al devant. Més de la que s' hi enquimeraren los fadrins dels envols en tant fou mmyonal. ¡Com que per aquell trosset de bé de Deu, de prim li aná com no engarjolan al Guerxol.

Alsá 'l petrieó en Roch, tot garlant ab la de casa sobre 'ls etzats de sa rondalleta vida, á traco de fersbi ben vist; mes

sorprés totduna pels del servey, que eixíne dels dintres, tots alhora, com avinguts per secreta senyal, esclatá entre rialles

—¿Hont éraus? ¡Y jo que 'm creya que no hi havía ningú refotxara! Volsthi jugar que 'm prenían per un escamot d' avansada y us atrafegávau en amagar y trasbolsar las cosas!

—¡Com que bem deixat curulla la sitja, mircul—afegí l' amo sornejantshi

—No diría que no ¡La cova y tot pot ser ne va plena! ¿Qué hi dirá un? ¡Si temeu més als soldats que no pas als matxos diables!—

Apurá 'l porronet, s' allargá la conversa, desfogantse en Roch de las privacions del castell, y tant los plegué son tracte y garleria, que no 'l deixaren eixir del casal fins que prometté tornarhi.

.˙.

D' aquella tarde en avant, lo sargento Roch anava cada dia á fer un xich de berena á Casasblancas. Al caure 'l sol, deixava 'l forti, a' escorta pels curriolets, clapats de pins y matolls, que devallavan als prats, y atravessent los conreus de secá y 'ls horts de regadiu tatxonats de verduras com al plé de la primería assolía 'l porxo en cuatre bots.

Obert de cor aixerit y enrahonayre de mena, poch tardá en ferse ben vist de la gent. Sas relacions de campanya, las descripcions de costums de llunyas terras y 'ls fets de sa volendera vida, que narrava ab ingénua verbositat interessavan en tal grau als de la casa, que quan deixava d' anarhi per mor de la revista ó sobtas obligacions, no se 'n sabían aventir. Los amos, corresponent á sa franquesa, s' espontanejaren tant ab ell, que més que com á soldat ó sobrevingut se 'l consideravan com á propi. La mestressa, sobretot se l' estimava lo mateix que á un fill. Ella era á la qui confiava sos secrets, fins los més íntims; las esplays de son cor, sos enamoraments de herdegás, las ilusions de son pervindre, y á la qui llegía las cartas de sa dertera xicota, una de Valls, molt agraciada, que tinava per mestra, y ab la qual se easaría á no haverhi estorb, bell punt enllegués lo sabre.

Aquella mateixa intimitat doná peu á que algu dels encontorns, infist pels imbehiments del Guerxo, roig, venjatiu y mentider, consemblant á Judas, malpensés dels de Casasblancas. ¡Més qué se li ne donava als amos de lluts sospitas, si la confiansa que entre sí 's duyan basada en sa virtut y en lo més pur afecte, era sobradament forta pera espuntar la burxa de la més insidiosa suposteió! ¡Com que quan en Menna, 'l pubill de la Jana, tot gratantse 'l clatell y ullantlo de reull, sondejava á un dels mossos per esclarir los beseantaments del Guerxo, tant s' alterá 'l de Casasblancas, que si 'l guarda bosch no a' hi posa—era al eixir de missa,—s hi agarbonan com á llensol. ¡Y que pobret del pubill si arriban al tom del jaco, que no se 'n alsa pas de quinze días!.

.˙.

La nova de que baixava un convoy pera abastir als del Puig, estorbá á n' en Roch de sas habituals sortides per espay d' una setmana. La vigilancia del fortí, l' incessant aguaytament de la columna, lo trasbals de previsions y, sobretot, la amenasse dels facciosos quinas esgarradas collas s' havían aplegat de nabta, amatentas pera torbá 'l pas á la columna, foren los greus entrebanchs que motivaren sa privació,

Per distréures la migransa, havía ocupat las estonas vagativas escrtvint á sa xicota, la rossa de Valls; mes aquellas planes de remenuda lletra que ell repassava y carretgía el desllunratse d' enqueferaments en lloch de calmarh 'l neguit, que era 'l vertitable mottu de gergotejarlas, encara 'l posavao més frisós ¿Cóm no, st taot com pera correspondre á la rossa, las escrtvía per l' tgnocent egnisme de gosar ab las llohansas qne 'ls del proper easal prodigavan á sa fermesa?

Per sort d' en Roch, los cirlins, que no s' econtentevan en molestar á la tropa de tan eovalentonats cam se sentían, sino que ja 's feyan paga de eoper lo convoy, apoderantse y repartintse 'ls efectes, variaren d' opinió als primers espatechs de las guerrillas y entornantsen á sos amagatells, després de foguejrlss de bon tros lluny, deixeren lliure 'l pas á la columna

S' acondubireo los quevitares, se rellevá á una part de la guarnició; etxí de nou la tropá, escarmentsnt als facciosos que 'ls encaravan l' arma desde 'ls cims dels serrats, y en Roch, que havía rebut recado dels de Casasblancas, convidantlo pera festejar l' etjegament de las ovellas, s' embotxacá l' etapehit memorial, tot amaniotse per arribarhi

Js deixava 't *cuerpa*, quan l' assistent, que jugave al *tutti* ab un dels ranxeros, ajessats ahdós al terraplé del baluart, acobhá las cartas per embestirlo

—¡Roch—h digué —si la volteu per ayall, alertal Pas eixirfa encara! ..

—¿Y donchs que has vist alguns cosa?

—Be m' ho ha semblat , algu que 'ns lluca ¡bensho aquíl. . ¡Cam van tan á la daleradal

—Sí na passa d' un —afegí en Roch, retornant al *cuerpa*, tal com si s' hi oblidés algun encátrech

S' esquitllá l' assistent á corredissas, y al pujar lo terraplé, son company, que mentres confidenciave ab en Roch havía trampejat las cartas, h fallá uo as tot eamtanth las de trumfo.

***

Eram esp al Juny, deu ó quinze días abans de Sant Pere Lns de Casasblancas que ja hevían venut los xays y acabavan d' sixngar los bragners á las ovellas, etjegades á montaoya de hoc matf, mnplfan la taula ab los formatgets y matons, fets la nit abaos ab las escurriallas del bestiar, expremudas al desencorralarlo Las matnoetss y burnias escampadas arreu, la enrestellersda pisa de la taula, perads com en festa grossa, y l' anar y venir ab presses minyonas y mussos, del menjedor á la cuyna y de la cuyna al menjador donavan sobrer compte del tresbals d' aquells días Se sentá l' amo á cap de teula, invitant als convidats, que rensejavan per l' era, com per mirament als del tráfech, y tut parlant de las ovellas y ls moltons, dels alegroys de las unas al sentir las esquellas y de la embestida dels altres al frenquejerlos la tanca, alegroys y empaytaments que no minvaren fins á la meteixa crene, s' anà tothom entaulant, assahoriot hen prest la matonada

En acabat lo tast, com la mestressa esmentés á n' en Roch, estranyantse de que no vingués á punt, son marit llesetá un dels matons, quina partió pesá en un plat net, reservantlu al altre cap de taula per si compareixia á deshora

—¡Cam sempre estan ab l' ay al cor!. —aventurá un dels convidats, aludint á la guerra

—¡Ja la tenen ben feixuga, ja! —afegí l' amo

La bover, qu' era uo babau, pregá á la jaya Sirosa que 'n comés alguna d' aquells temps, tal com solie ferho á cada diada, y la bona de la vella, per respecte á la consuetut, mes recalcant empró que ja la memaria li fugía, 's disposá pera complásurel.

—¡La del any de la fam! —esclatá una de las mossas—¡La del any de la fam! Llavors que feyan pá de pinyols d' oliva y rosegavan lo cuyrn de morrallas y sellas, després de posarlo en remull!

—¡Nó, la del any de la neu! La del any de la neu! —exclaff un' altra —¡Quín gris! Se 'ls glassava la moqueta sobre mateix dels llabis!.

—¡Y que no podían anar al bort ni al pou si avans los homes no 'ls obrían pas á destralada seca!

—¡Quín temps refumat! —reprengué 'l bover preparant á la jaya

—Y ¿ahont servíam? —afegí la mestressa com obligantla

La jaya s' acomodá al banch, se creuhá la boca per conjurarse la badallera, y després de guaytar una estona 'l trespol, com evocsnt los records de sa joventut comensá la tasca:

—Servía al Plá de Llovera. ¡Be 'm cal recordarho!... Allí 'm posaren de pastora. Per cap d' any me donavan deu pams de burell pera fermen un devantal, duas canas de pare y mare (lli y estopa) per una camisa, una llura de llana pel fer anar las agullas mentres deyam lo rosari y unas espardenyas novas. Pel sant dels amos rebía 'l present d' un mocador pera 'l cap, ó un de gran pera las espatllas, que compravan á cal sastre Negre de Manresa, no vejeotme un sol diner de la soldada, perque las vuyt pessetas del guany la mare se las volía. ¡Jo n' estava més contenta!... ¡Ni que m' escaygués á la glorial... ¡Tot era hú aquell estar ó 'l de ma casal... ¡Com de la nit al dial... A casa era un patir tot l' any... Ab prou feyoss me tenía dret que ja m' encarranquinaren la filosa... ¡Se 'm posavan unas dissi... Mes la mare no se 'n condolía... —¡Té—'m deya aplantme la tasca.—Y si no l' acabas, t' estobo!... —Jo reuliava 'l cánem y al véurem aquells manats grossos y feixuchs que, ab prou de pena podia embrassarlos, m' agafava un ensoptment... Mes com los sochs de la mare se 'm feyan tan dusos quan m' arribavan á las ancas, pas m' hi emperesía... Per l' hivern hi agafava una sina... una mena de son que se m' enduya... —¡Mira quín aucell!... ¡Mira quín gaigl!.. —me deya la mare—Jo obría 'ls ulls, y desvetllantme á sos crits hi recargolava un xich mes de cánem... Al fart del ensu se 'm posava una boca més seca!... Perque me 'n distregués y no se 'n ressentís la tasca, me penjava un rahim al costat encoratjantme ab la llepolía.—¡De gra en gra, ey!... Si 'n pellucas dos al cop, te l' dso!...—me deya la mare. Y tant com durava 'l rahim dutavan mas pressas... ¡Pobra mare! ¡Ja ho veigl... ¡Ab vuyt de familia y ab tan bell tros de terra que 'l pare, dels dotze mesos del any, n' anava sis á jornal pels altres!... Y un jornal de tres sous, escarrassantshi del matí al vespre!... ¡Ja eran be de plányer, ja, 'ls pobres!...—

Tan entendrida ho deya, que als més ensentimentats fins los espuinavan las llágrimas.

Estossegá un xiquet, y reprenent sa relació, afegí commosa:

—Del Plá de Llovera vaig saltar á Brichs bont me llogaren per minyona. Allí guanyava vint pessetas al any, bon xich més que al Plá, y ab las materxas gianjas, ¡pero dels diners tampoch me 'n veya goigl... ¡Com pujava 'l pare per Na-

dal y se me 'ls enduya!... ¡A no esser per la mestressa, pla hi hauría envelltt, tira!... ¡Si 'ns anava tan be la boca, que, ab tot y haverhi gossots, fins arribavan pels garrins los deixos!... Pero en quant á la mestressa, 'ns ne veyam un bull... Era com espertada... Diu que ja de minyona li havían dat un mal que la tornava feta un' ensa... ¿Qué sé jo?... ¡Cabotas de festeigs!... ¡Per que havía estat de las aixeridas, vaja!... Pel demés, nos agafava unas rauxas de tant en quant, que jo no se pas com n' eixía... ¡Y quin desori, mare de Deu... al sombrejarli la dena!... Jo li endevinava ab l' ayre del mirar... Se li posavan d' una lley las ninas, d' una lley tan feréstega, que adhoch feya basarda... Aixis... atravessadas, com un llop... Com si li fugissen dels ulls...

¡Y que tot seguit hi éram!... Vinga saltar, vinga corre, vinga esquirolejar per la cuyna, com si portés argent-viu á la sanch ó se l' emportessen los diables... Després pujava amunt cap al recambró del devant, hont hi havía una escaparata ab una Puríssima y... alol... ja la teníam armada...—¡Ets tu!... tú que m' has abuvida! —deya á la pobra imatge, caragolsantshi de brassos.—¡Tú... que 'm fas patir!... ¡Que 'm punxas!... ¡Que 'm pessigas!... ¡Que 'm rosegas las entranyas!... ¿Que m' arrebassas los fills!... (Se li morían tots al neixer.) Mes se t' acabará... ¡Se t' acabará, y aviat!... ¡Deixa que torni!... ¡Deixa que torni!... ¡Ah, quan ell vinga!... ¿Ja tremolas, eh?... ¿Ja la tems?... ¡Alo, donchs, amaneixte!... ¡Pas t' hi han de caldre pastorerías!...

La moixavam, la teníam pels brassos, l' ajeyam á terra feta un cristo, mes ella 'ns batía, y revenxinantshi com una serp, enjegava per aquella boca tals disbarats, que fins fins homes se 'n esgarrifavan... Sols las renys de son marit la contenían una miqueta... S' assossegava més tart ja desfeta en plor, y llensantse de sobte als peus de la escaparata, ab lo res als llabis, oferia á la Verge un ciri dels més alts per si li treya la marfuga... ¡Y fins que tornavam á serhi!...

Per mor d' aquellas trifulgas me 'n vaig anar á Cardona, á cal Moreno, lo cafeter de la Plassa... Li deyam l' home del vent...

—¿L' home del vent?...—recalcá la colla, sornejantshi.

—¡Llamp que 'l bufi!... afegí 'l baver.

—Y que 'l motiu li esqueya com tret aposta... Mireu... quan era rabadá de la Conrería, baylet encare, ensumava 'l torb á trenta lleguas.—Cap al tart tindrem vent...—deya als de casa. Y, com de fet, s' amagava 'l sol, s' enfosquía 'l cel, remorejavan los arbres, s' alsava la pulsagnera, y al anar á la posta lo torb, ferm y endiastrat, s' esvenía de part de munt udolant com un estol de bruixas... Si s' esqueya ab lo ramat, alashoras l' acoflava totiegult, l' embarrava á la cleda, y... ¡sin!... cap á la cova més fonda. S' ajassava á terra com endormiscantshi, y escoltant lo soroll dels bufaruchs refolgant per las brufaganyas y retentint per la bauma, hi agafava un ensopiment tan suau, que no se 'n hauría mogut ni per cent lliuras... Diu que 'l vent li pessigolava las orellas ab un randinar dols, tot dols, com lo so d' una flauta... Llavors dels *matiners*, deixá 'l ramat pera proveir als cristinos. S' havía entés ab un de Suria, qu' era flequer, y traficant ab queviures y vestuari... tot volan dejant arreu ab l' animal... s' hi guanyá las primeras doblas... ¡Un futregal de diner!... com ell deya... Y com al esmentar aquells temps sempre 'ns ne contava alguna, ja 'ns eixía ab sa manta... —Ara fa vuyt anys, tal dia com avuy, sino que

'l torb se 'ns enduya...—O be,—Tal dia com avuy, sino que no corría un alé d' ayre...—Jo saltava Dixós vent... ¿Qué no teoen sants los dias per anomenarlos com es propi?... Y ja hi bronquinejavan... Mireu al pany del menjador hi tenían lo pronóstich, obert, badat de fullas... Jo 'l mirava per las mitjas creus y 'ls sants com es del cas... Danchs ell, ¿per qué dirfau?... ¿Pels dejunis?... Sí, pels dejunis... ¡Per si portava vents, veusho aquí!... Y com ja patía de migranyas, ja hi éram...

—¡Tresona!—'m deya tot fregantshi las mans—d' assí á vuyt dias nos treurem las armas...

—¡Mal com no se 'n pert la mena!...—jo reprenía dolentmen.

—¡No sé pas com ets ataísl... Si no hi ha res més sál... ¡Y, sobre tot, aquells xuclets aquell brugit, aquella músical...

Venían los veots y... lalal... lo de sempre... cap á las golfas... á gosar ah l' ayre...¡Fins pelantshi de fret hi petava nit y dis!...

Si no hagués sigut tan jayo poder m' hi hauría casat... Va tractarmen, á fe... ¡Mes com jo era joveocial... Uo any després se 'ns va morir... Eram cap al Mars, al ho de las ventadas. Per cert que uo dia avaos, tot reparaot lo veot, encara 'm deya.—Si m' adobo y dura, tinch de pujar á pendre 'l sol al mateix replá de las campanas!... ¡Cóm hi deu batre 'l torb per aquellas escletxas!... ¿Oy, Tresona?... —Mes, ¡pobret!... al endemá ja se l' eoduyan...—

Ja parlava d' un senyor de Manresa la bona de la vella, quan l' amo de Casas-blancas, adonantse d' en Roch desgavellá la colla.

—¡Are 'l tenim assí 'l tocatardá!... ¡La travessa l' hort... ¡Miréusel!...

—Y doncbs, ¿qué n' ha esdevingut algunas?—esclamá la mestressa desde 'l llindar de la entrada.

Passá en Roch, se llevá 'l casquet, se torcá la sunr ah lo pa mell de la má, y endevinant pels ayres del servey que 'ls cootrariava sa vinguda, las digué en broma...

—Si passavan lo rosari, no 'l trenqueseu pas per mí, m'entornaría si ha feyau...

—¡Anem Roch, anem, acostéuvos!...—reprengué l' amo signantli 'l cap de tsula—¿Que no ho coneixeu que trencavan nous?... L' avia Sirosa que 'ls en retreya d' antigas, ¡veusho aquí!...

—¡Pas haurem de bufarlo, Ruch!...—li digué la mestressa destapaotli 'l plat.—¿Vos agrada 'l maió?... A quí no agrada, es cert, si es tan bona llepolla! Y doochs, ¿quína a ha estat?... ¿Cóm heu viogut tan á deshora?... ¡Alguna altra de cresp al... Vos havem esperat un xich, empró vegent que no veofau...

—¡No faltava més!...—reprengué en Roch empassantse la cullerada—¡Y gracias per la intenció!... *Pues*, sí... L' assistent que m' ha alarmat... Ja sortía, quan, empaytantma de frenle y després de malis preámbuls, m' ha fet avinent que ni espiavan lo fortí alguos escabullits de las partidas... Que havia entrellusoat al lluoy uns quaots bultos sospitosos, y eren lo pas del canvay era fresch, que hi anés alerta... He retornat al *cuerpo* per acabalarmeo, mes, ni 'l guayia de las senyals ni 'ls centinellas de punt n' haviandonat *parte*... ¡Cál... Com jugava al *tutte* ab lo ranxero, y li devía pelar los quartos, los ulls li feyan pampellugas, ¡veusho aquí!...

—Llevat que sía 'l Guerao—aventurá l' amo tot llescantli més pá—no erech pas que ningú hi rondi...

—¡Lo Guerxo, arrayl...—afegí en Roch com despreciantlo.

—¿Lo Guerxo, array?—repreguné la jaya, que ja s' amanía para bescantar al senyor de Manresa —¡Pas lo coneixeu! ¡Ve de mal sangre! ¡Tota su missage han estat une murrie! Miteu á son besavi va anar de prim com no 'l penjan! . A con avi, la mare 'l vejé aferrat pel coll al llindar de l' iglesia, hont hi penjava un llibant de ferro, coodemnat al cep per lladre — Al eixir de misse, lo baladrer l' amostrava als parroquians bescantant son delicte, y aquets, encoratjats pel pregó, l' avergonyían á habarmes — Per acabar . y aixó vos ho dich jo, que bo he vist á su mare, per allevar á la noya del Esqueys, sobres si estava ó no estava . quan lo que tenía la pobre era una tofló— de ben altra lley, per ceri, lo hatlie la feu estar al pan desde missa mattnal perque 'a desdés de la malposensa á la materxa cara de tothom ¡Ja veyen ei ve de mal caugrol —digué, y co tant en Roch, seos atalayarsen, escurava 'l mató, que assahotía fins á llepar shi 'ls bigotis, la vella Sirosa, envoltada pel servey, reprenía 'l cuento del senyor de Manresa...

—Donchs, sí ¡Ja feya oou vitas ab avuy que no m' havíao vistl...

—¡Y cóm vos hi devíau fondrel . — reprenguć l' amo

—¡Cá!... Pes bo cregas! No veus que 'ls retos de vaga ja 's disireuía ah la rossa! .

—Y es que hi toqueu, mestressa—esclamá en Roch, tot cobtantsen —¡Vaja ei es aixís! Com que vaig rebre carta pel convoy y he passat las horas escribintla... ¡Mireu! . Ella 'm guerdt de mentir —digué, y deshotoncntse la xaqueta 'ls hi allargá 'l memorial

—¡Sí qu' heu aprofitat la estona!... — esclamá l' amo esquitllántselas á la entrada com esverat per aquella negror.

—¡Carau Roch n' hi ha per tornarchi cego ab tanta lletta menuda! ¡Be n' hi dirau de coseias!... ¡Lo qu' es et totes son dolsas cam me malcio, la rossa de Valls hi agafará un enfit!

—¡Psel. . quan hú s' hi pot descalsar comjo ara nefa no va y-tot dele requiebros ¡Ja ho veureu! ¡Ja ho veureu! . ¡Mes com ella m' escriu d un ayre que sas lletras, com si fossen pussac, totes me pican, poch li ha de venir de non .

—¡Recullerasl —esclatá la mestressa, —¡Es que si m' heu d' encomenar la ricansa, tenl ce val que no comenseml — Somrigué en Roch y aplenant la carta ab lo colze, tot repapnotse en lo señ, se la posá á llegir ab pausa— La mestressa, escoltánsel ab atenció, semblava que a' bi rejovenfa ¡Está clarl ¿Qui no 's pocava cufoya. ohint aquell rosari d' amaretas, inspiradas al calor dele vinticioch anys, y quan la menys atrevida ja enrofía las galtas sena acostarhi 'l lluquet?...

—¡Mira la babau! ..—It deya l' amo bromejantshi —¡Ja que hi forem, eh, pubrilla?

—¡Es que las hi caragola tan hen encadradasl . ¡Pac ne sabías tant tú!... ¡Lo qu' es de trassut peta aixó, á fe que poch ho éretsl . —

Li girá las espatllas, y encarantse ab en Roch, que ja finía 'l memorial, li digué eb tendresa

—¡Vaja, Roch, que si ja desd' ara no vos estima fins al cel, podeu ben dir qu' es una heretje! —

Plegá la carta l' enamorat, se la desá á la xaqueta, eixí del banch, y acostantse als del rotllo, que reyan á desdir ab los estirabots de la jaya, baladrejá tot de sobte:

—¿Y donchs, avia, que 'ls busqueu las

pessigollas, que tant rtuhen? ... Veyam. . Veyam ... ¡Que també bt vull serhtl ..

—¡Es que 'ns ne contal ...

—¡Quín senyor més estranyl

—¡Diu que esp minyona hi feya vuyt dtas! .

—¡Jo no n' hi hauría estat dos! .. ¡Figureuvos!. .

Li argensa la xacolata ... Li serveix los plats ab escalfeta ... Li trinxa be la carn, que no se li entatxoni pal dentat! ... Li desconna la cansalada que no hi vol pels ... «¡Ja no 'm deixa 'ls bigotis per no mastegarne! ... » Li tirabuqueja l' arrós .. «¡Ni un sol gra més de mitja unsa, ¿eh? . ¡sino 'l rebato pel sostrel ..» «¡Quínas préssechs m' heu portat . ¿No hu sabeu que 'ls vull del pinyol dols y sens esp mena de maca ... »

—¡Mireu! —reprengué la vella.— Vestía llana tot l' any .. Com la llana se 'n torna bogadejantla, s' havía fet uns motllos de cartró per enformar las pessas ... Las hi posava jo .. «¡No vos ho dich que no hi enteneu fotitla ... » Las hi posava eil ... Feyan més arrugas que una tripa de crestat, y esclatava: «¿Qué tal? .. ¿Ho veyeu? .. ¡Enguantadas! ... ¡Ni la panxa d' un tuxinet es més llisa! ... » Lo matata passava ab lo rellotje ... «¡No me 'l toquesseu pas ... Pera res ... ¡Ja me 'n cuydo! ... ¿No totas las mans son bonas pera portarlo! ... » Se 'n descuydava so vint, perque era molt distret y ja la te nlam .. «¡Ditxosa casa!. . ¡Ab prou bon rellotja y no saber l' hora qu' es! ... ¿Per qué hi sou aquí, per casa? ..» ¡Jo ni me l' escoltava!. . ¡Es que n' hi havía un tip, cregueu! .

—Si jo hi hagués estat—esclatá una da las convidadas—d' una morrada 'l capgiro ...

—¡Cá, cá! .—feu la mestressa,—d' un tocat val més allunyarsen! ..

—¡Me l haguesseu dut á la companyía á n' aquest poltró gutt, jo li haguera ben tret la vici! .—esclamá en Roch, cloguent lo puny tal com si manejés una tralla —

Aquella amenassa disciplinaria recordá á n' en Roch lo cuartel, del cuartel esmentá 'l fortí, y observant que comensava á enfosquirse 's previngué pera entornatsen.

—¿Ja us en aneu? .—li digué la mestressa. Y com s' adonés de que venía 'l remat, afegí —¡Roch pujeu! ... Un moment ... fins á las golfas ... Veuren ab quina tossa arriban ... —

Obehía en Roch, y després de contemplar lo llanut exércit, que s' avansava dret á Casasblancas, tresca nt pels curtiols y rostos, apressat pels drinchs de las esconrras, devallá la escala, emprenent la vía del Puig.

* * *

No era pas que fest tart. Lo sol anava á la posta, mes com los núvols s' extenían arreu, empentats per un ventet frescal ja semblava que fossem al vespre ... Al deixar los horts, un sens fi de tacas bellugadissas que sombrejavan lo color de la terra, lo mogueren á enlayrar lo cap. Eran los aucells que anavan á joch ... Venian de part de munt, acollats, xiscle jant á toms, tot fendint l' espay als lleugers batechs de sas alas. En Roch s' hi pará una estona ... ¡N' hi havían! .. A dotzenas, á cents, á mils, una allargassada corrua de vals, aixamats com abellas que may acabava de finar .. Tiravan dret als boscos ... Al arribarhi, s' hi llensarían com á pluja menuda y després de festejar lo niu ab la més sentida de sas pessadas, acotxarían sos caparrons entre 'l plomall de sas aletas .. ¡Y quína cantadissa entorn dels boscos una

vegeda desfet aquell bellugadís núvol! ¡Ni la remor d' un xáfech espategant per la fullaraca! En Roch, que no se 'n havía atalayat may, sentí una impressió tan íntima d' havar corprés al valander poble, que, desitjant partinarla ab algú que li fos afecte, 's callgrá envers al casal.

Los amos de Casasblancas, abocats encara á las golfas, pam seguirh 'l passos, adonantse dels movimeots d' en Rach, que prengueren cam accionats de despido, regraciaren la cortesía ab los batements de sas mans S' hi grá altra volta al embestir lo torrent mes, observant que ja no hi eran, refermá sa devallada.

Era un torrentnt estret enfondit, tortuós, forrat d' herbey, que s' escolía per aquells trencats, al arrossegar la pluja ab remorejadora fresse. Lo terrer de sos marges era tan ingrat, que sols los escardots y la morella hi llevavan S' hi esgrahonavan unas feixas dret amunt que s' extenlen fins al rempeu del taró, arrán mateix del replá hont s' hi encalsava una pedrera; y després d' uos claps de pins que s' aferravan pels rostos remoguts per las ventadas, se descobría 'l Puig, coronat pel fortí vers hont en Roch las emprenía.

Ja guanyava 'l torrent, quan s' atnrá tot sobte. Un estrany brugit l' havía sorprés al arribar á la devellade, ancaparnsle una estona ..—¡Pas son conills! —se digue, acabalant la cotredissa. La confidencia de son assistent li embargá la imaginació, y sospitós d' algun parany, assolí las feixas á cotrecuyta. Al arribar al replá, la ramor lo aclotá de nou.

—¡Ah tal qu' arribi als boscos! .—se digué, girant arreu la vista.. En aquell aant moment ressoná 'l brugit per las pr-

nedas —¡Alxó es que 'm voltan! .— afegí, allargant sas ulls pera descobrir lo aguayt y deixent la curriol per la dressera, las emprengué á dret fil pels rostos. Ja deixava la clapissa, quan lo trepitx d' uns passos va sobtarlo, S' aturá; rumiá uns moments, y al coll giratse de sobte vejé que 'l Guerxo l' embestía.

—¿Vés! —li digué aquest engaltantse la escopeta al arreplegarlo

—¡Vés torna 'ls «adeus» á la de Casasblancas! y afinyatlat, que son los últims! —

Se mofá del acudit, regirá 'l pany del arma, alsá 'l gallet, y, bell punt dressava la puntería asgleyant á n' en Roch, que ja 'a veya al altre mon, reculá un pas, tamborellejá xtch després, y cayent á terra, tot amerat de sench condensá son despit an un renech de mil diables

—¡Si 'm descuydo, Roch! —esclatá tatduna l' assistent punyint encara la escopeta y saltantli á sobre.

—¿Tu has sigut?.

—¡Tinch bon ull lel ¿Y alxó que 'l *blanco* 'a movía! —

Atrets per l' espatech, uns quants del fortí y alguns dels envols entre 'ls que s' hi veyan als de Casasblancas, acudiren al set! Lo Guerxo s' hi rebregava encara. Tenle 'l tret al front, á un través de dit de las ceyas, cap al ull dret, ja roig y embotornat com uo tomátech. Al enrotllarlo la gent, se decantá, remogué 'ls brassos, obrí la boca, aquella boca plena de verí, y allargantshi de camas totduna s' hi estirá per sempre

—¿Y donchs, qué ha sigut? .¿Cóm ha estat? —preguntava la gent, encurtonada.

En Roch, esglayat encara, é ignorant cóm explicarho, 'ls atrassava al assistent. No 's feu pas pregar lo sorge. Exposá 'ls motius de sas sospitas, sa confidencia ab

lo sargento al deixar la foril, l' espiament del mort al possrse al aguayt, tot acotaotse per las feixas, afegiot, ab coralje:

—¡Aixís que 'l fiuco, rebstus!... Plego 'l joch... agarro 'l *fus*... salto pel terraplé... m' esquillo avall, tot agafaotme pels rebolls, y vejent que 'l murri, avansant á la traydura, s' aferrava al atma pera embestir al sargento, m' hi llenso d' una branzida, y apuntantli al cervell, l' amorro d' un tret á terra...

—¡Li deveu la vida Roch!... ¡Avuy heu nascut!... — digue l' amo de Casasblancas

En Roch no contestá. Emocionat y agrabit albota, gemegava com una criatura.

—¡No us nep eneihu may d' aquesta feta!—esclamá un del rotllo, encarantse ab l' assistent.—¡Y si algú vos la retreu no mal —continuá recalcantshi,—responeulos qua heu mort un pillo! ¡Un valent pillo!... ¡Y no hi abairxeu pas la cara!...

Heus aquí la feta del Guerxo.

LA MORT D' EN TITUS

BARRICADAS DEL 56

Dalt d' un quint pis de la travessía de Sant Ramón proper al carrer Nou de la Rambla, allí vivía nostre home. Era sabater. Al casarse ab la Pona, que estava de cambrera á una casa de marquesos, parroquians de son amo, s' armá un vetllador, s' abastí d' eynas, comprá formas y materials ab los estalvis de la «pubilla», y encolornantse en son cau, travallá per la coocixensa... Pel mal temps no 's movia del niu... Allí, en un quarto gran, esbarjós, fet sala y arcoba pels de l' altra centuria, segons ho acusavan los escrotonaments de las parets, y quina amplia fioestra donava al pati, hi estirava 'l oyinyol y picava sola en Titus. Sa fal lera per la llibertat havia convertit sa cambra en estamperia. Tres juras de Constitucions, sis batudas als carlins, dos retratos d' Espartero, los d' en Lacy, Porlier, Vidal y l' Empecinado, l afsament de Riego en las *Cabeças* de Sant Joan, un busto de Torrijos, altre d' Isabel, dos baixos relleus ab lo de la reyna goberoadora, tot aquest garbuix enganxat ab pastetas per vidres y envans, entatxoaat pels recons, tapissant las patets desde la socalada de blau fins al blanquinat del sostre, compasava l' ornament de la cambra. Lo fuseli penjant d' un clau, lo trajo de milicians, ab son morrió ab plomero, dos ptestatjes plens de formas, entestelladas per midas, y un verdúm cego, recolós dins d una gabia de jonch que esquerdava 'l pati ab sas passadas completavan la fescésia.

Quan feya bo arrepiegava 'ls trastets, la Pona li obria 'l pis, se 'n pujava amunt dret al terrat tiotmejant com un equilibrista, al salvar la escala, y allí, en plo sol, als quatre vents, al redós d una carbassera, envoltat pels testos que resseguian la barana, més gran y eoter lo de la mata del don Diego, per recordarli al «conde de Belascoáin», hi establía sas reyals en Titus.

Pessigava l' arengada, s cruspía 'l guimbarro, beo amunit ab un allet, tragu[illegible]ava

Google

'l porró, y un cop esmorsat ja, dali á la feyna. Ni las donas al estendre la roba, ni 'ls vols dels coloms sombrejant l' enrajolat, ni ls crits de la gent quan ne tenian alguns, res l' aturava. Fins que queyan las pinlosas no s movía del seti. S' aixecava, allavors, tot desant lo tirapeu y ja desfentse 'l devantal, passava al terrat vehí, praper al d' en Jacas cabo de la tercera, que s' esqueya al colomar, ensinestrant als novells per la batussa, y després d arreglar una estona la Espanya, «la pobre y desgraciada Espanya», se 'n tornava al pis Sempre hi arribava á punt al trencar lo bull la escudella, com si al acostarse al cabo sabés destriar d' entre las fumerolas del cel obert, la que s' esbargía de sa casa, ó hu endevinés pel refregar de la pisa

Se 'n tornava amunt, en havent dinat, amanyagant un xich á la Pona, resseguía 'ls testos, mentres durava 'l cigarret s' hi assentava tot seguit llossant d' esma la falsilla ó acostantse 'l coco de las pastas, y tot repassant l' aplech de las patriòticas, que entonava ab sa corresponent musica, xiulant á sota veu ó gorgorejantshi, segons la feta del dia, s' hi escarrassava fins á bella nit Trasbalsava 'l vetllador, al ésser vespre, trontollant pels grahons, com los gegants al aturarse, obría la porta ab un peu, ajustada abans per la Poneta, 's ficava al recambró de correguda, y tot endressant sas andróminas, hi esperava 'l sopar L' aucell, al encendre 'l llum, com si 'l calor del flam li fes anyorar lo sol, hi estarrufava las alas refilantli unas passadetas Be, molt be,—li deya 'n Titus —pro fins que aprengas la de Riego no serém amichs. ¿Ho entens, maco?. — Y anfilantse al tamburet, li xiulava y rexiulava la marxa De vegadas, encaboriat ab la política, las emprenía ab las parets, amonestant á la gent de pro que la trepitjavan

—¿Ab qui las heus, noy? —esclafia la Pona,—¿Que t' has tocat, Titus? .

—¡Ab Espartero!.. ¡Reium! ¡Ah! Si 'ls meus precs hi valguessen! .

Y se 'n passava al menjador, ab la d' en Prim á flor de boca.

—Apa!. Apa! Prou burinot,—afegí sa muller, eixint de la cuyna ab una platada de *secas*

S' hi entaulavan abdós, bromejant un xiquet, sino s' esqueya de guardia en Titus, y aixís enganyavan la vida .

Per lo demés, bona gent Fora algun dia de maror, maror que aixecava la Pona, que aburría las saragatas, contaminada pels marquesos ressellats y madurs fins al moll dels ossos, y per lo justificat perill de quedarse viuda, segons la experiencia li dictava, tots los demés del any eran felissos Ah! Si hagués pogut distréurel de sa déria, quin cirí més alt pera la Bonanova!. Pero en Titus era aixís . Tot per la llibertat! Tot per la llibertat!.. Ja hu deya mentres clavetejava

«Llibertad! .. Libertad sacrosanta,
nuestro númen tu siempre serás! ..»

Quan la Pona 's feu embrassada hi eran molt sovint . Tot just ohía 'ls picbs, aquells cinch picbs ferms, ressonants sinistres que atravessavan lo badiu de la escala, regirantli 'l cervell y esquerdantli 'l cor, acompanyats del crit. «Titus, arriba!.. » ja 's conjurava la tempesta.

—No t' alarmis, Pona, no será res Ja m' hu ha dit en Jacas desde 'l terrat, en Jacas, sabs? . Lo cabo Cal . Arribo al quartel y «Presenten! . Ar! . Media vuelta! . Ar! Rompan filas! . Ar! .»

Giro cua, m' esmunyo, y ala... cap á da 'l tom... ¿Qué 't creus que oo me 'n recordo de las observacions de la senyora Rosa?... «Que passeji, Titus... Que camini, que es de poca osser!... » Si dona. Si hem de roodar fios al sortidor de Gracia...

Mes, poch se 'l creya... ¡L' havía escarmentada tants cops!... Mentres se mudava, la Pona repetía, somicanthi: «Titus, hi peodrás mall... T' enviarán lluny!... ¡No 't mogas!... Per Deu!... Per aquest ignocentó!... ¡Per aquest ignocentó, Titus!... Y 's signava 'l veatre... L' amotxava en Titus ab quatre posturas y despeajant la filosa, li estroncava 'ls reoys á petons.

Y en tant en Titus, vestit de nacional armat ab lo fusell y botant á trams la escala, xtulava aquella:

«A la lid, á la lid, nacionales valientes, á la lid! A la lid!... A vencer ó á morir!...

La pobre de la Pona, aixugantse 'l plor ab lo devantal y ab la precb als llabis, aquells llabis amorosits de fresch pels petons d' en Titus, s' encamtoava á la saleta, hont hi encenía á corre-cuyta la brunyida llantia del Sant Antoni.

Passat l' esglay lo mateix recart d' en Titus, que no se li movía d' entre ulls la resignava y distreya Opnsava á sas cuitadas sa voluntat pel travall, aquell escarrás per la tasca, que ni respectava 'ls diluns, dia venerat pels maymoos del gremi, á sa dèria militar, á seo rampell per l' arma, la parroquia que d' entre 'ls seus los duya, á sos perills y fadigas, la sal y 'l garbo del bao mossa, al formar eo las paradas, sal y garbo que ella assaboría, u l-prenentlo desde 'l passeig ó sobtaotlo eo lo *desfile, y* desvariant aixís, y exteneot lo vol de sa faotasia fins ala bells jorns de son prometatje, apaygabava l' aoyorameot tot esbargint alhora sa tristesa.

Be prau ho coneeixia en Titus quan tornava dal rellevol..

***

Un vespre no hi aná á dormir... Las malas novas que de la Cort venlao l' entretiogueren á la Principal, y olorant aquí y furgant allá y ventant arreu las orellas, s'en sonyá en un recó del *Cuerpo*. A primera hora del matí, seglient s' esmunyí de la Principal para veure á la Poca... Truca, alsá l cap «Jol... Soch jol...»—respongué rellscantit 'l picaport al ohir que l' anomenavan—y tomant la clau, embolicada ab un aixugamá, dins lo vell morrió que duya, pujá 'ls cent vint grahoos d' una embestida.

La Pona no s' havia adormit. Lassa, ullerosa, esgroguehida, conmoguda per las esgarrifaosas de la serena, corogallada pels ayrets de la oit, tal la sobtá en Titus...

—Pro, dona, cóm ets aixís?... Cóm no 't cuydas?... A qué va l' ansia!... Filla!... ¡Fesho al menys pel menut!... ¡Per l' ignocentó, que no hi tecap culpa!... Vaja... Ves... Ves... Tirat al llit... Mira!... Rosega alguna cosa avans... Alguna friolera, eh?... Que no 't reprenga...

La Pona, que plorava á regalim fet, ni 's movía del acti...

—Ah, tu,—prossegui 'n Titus, empanyant lo fusell, que s' havía deixat al menjador,—si 's gira gresca ao 't descuydis!... Córreten abaix, á la reveodería, al forn, al adrogoer,... que no lalti res á casa... Sents?...

—¿Te 'n vas?... ¿Encara te 'n vas?...—esclafi la Pona, sanglotejant, alarmat desespetaotse...

Llensá un patern en Titus, s' acostá á sa muller, ab ayre amenassador, la subjectá ab sos panys, mes retrayent al infant que ja 's bellugava feya dias, la oprimí enterrit, tot besantli la boca regalat abeuradnr de sar rentidar llágrimas

—¡Y no t' apurisl —afegí tombant la erquena.

Al arribar al partal ja s' adoná de la trifulga «Ara sí que hi sam! » se digué, carregantse l fuseil á la espatlla.

—¿Hunt vas, Titus? —Sembla que la cosa bull, eh? —Nny gran que m'enjaré m tunyina aquest vespre?. —los vehins li deyan.

En Titus serio, cap alt, á paso regalat, pessigantse 'ls escapulons del bigotí, que s' escapsava cada tres dias, per aportarse un x eh ab Erpartero, 'ls responía: «no hn rel ..» expressat ab encongiments d' espatllas, y continuava sa ruta. Al girar pel carrer Nnu era ja tot ulls. ¡N' hi fermiguejasa de gentl . Com un teixit Com un aixám esgarrtat, Com si amenassés un xáfech.

Uns ab cerrilla ó cantir, altres ab pans, ab cirtells ó cabassets alguns, ja prosahita de minestra; molts ab paperinas las bortelanas de Sant Beltrán embarassadas ab sos cávens; los carreters tornant de buyt, y tnts, decidits, ersérats, solant, com si temerseo no arribar á cara Acellats pels cantnur, los més curiosos llegían lo bando d' Espartero, encara humit, enriquintlo ab sas aguderas, los amas de las botigas, instats pels mossos de la esquadra, que ja hi feyan los tatos, despenjavan lar mostras amanint'se pera tancar, pasrejavan pelr balcons los vehins dels pisos, fentse signos y preguntas, y en tant s' oblan pels carreinor los repiquetergs dels milicianos redoblant á ageneralas, atravessava 'l carrer, Rambla amunt, batent sos tambors y á marxas dobles, lo piquet d' infantería qoe pubticava la lley marcial Lo remoreig delr sidres y 'l sinroll de sas botas, ferm y acompassat, acusavan son tránsit.

—¿Ja hi aném, Titus?. —Ir cridá 'l cabo, estalooantlo.

—Bé, y á quin Sant hem de fer llum? . Que jo no he virt *la pernóstirh*, Jacas! .

—¿A quin Sant? ¿A quin Sant? —reprengué 'l cabo detenintse. Y acostántseli á la orella, tot pleant de peusr—¡A Sant Pastitxa, no 'n dubtisl.

En Titur hi enjegá un renech, que fins trontollaren lar pedras Una frerra de corredissas lor aturá de sobte Eran al carrer de Trentaclaus, á la girada .—¿Qué hi ha?—¿Ja hi som? —¿Los mossos que hao apuntat als rotllosl . —responían alguns, tot arrambats á las parets y erpiant á la Rambla S' hi abneaven los atresits, s' esmunyiren los poruchs cundí la nosa arreu y'l batement de las portas, retrunyint com á cannonadar, sembrá l' esglay per tot lo barri.

Al embocar lo carrer de Montserrat, se toparen ab en Toll y 'l furriel, que retornasan de Santa Mónica junt ab altres individuns .

—No s' enteneu, noysl .—erelamá 'l Toll, encarentsbi.—Viuhen á las foscasl. .

—Y donchs? —reprengué en Titus

—Ningu sab res Ningú rab rer Y lo que hi ha es que l' Odonell ha desbancat á Espartero, y que Espartero, per salvar compromisos y disfressar sa cayguda, s' ha despedit del gobern ab un *Cumplase la voluntad narional*, que será la que Odonell mant. Veusho aquí.

—¡No hi ha més! Y á desar la filosa, riau volém que ns la prenguin! —afegí un dels companys

—Lo que es la mésa—reprengué en Titus, encarantshi—ningú me la trea de

Digitized by Google

las grapas. He d'ésser molt maco 'l que ha prohibit.. Y que ja cal que 's persiguin, que lo que es per la culata, ma la entrego á ningú! Be, y ahont la duheu? ¿á pendre vistas?

—*Corriente*. Veurém que 'ns diuhen! Ja 'ns trobarém si per cas!.

Y apretaren á corre.

Al arribar al Pes de la Palla, que era la Principal del Batalló ja comprengueren que no s' cotenfao. En Joanizti, un dels quefes, los feu passar al Cuerpo manifestantlos que no sabían ahont darla.—Ja ho veyeu—las digué ensentimentat.—No ve ningú. Nos deixan solsi ¡Un no sab qué fer! ¡Es clar que ab lo desarme á sobre haurfam de defensarnos! ¡Natural!.. Lo que es per mfja hi foral.. Pero, jo no maco 'l batalló, fills! Espereuvos!. Espereu un xich!.. ¡Potser que vingan! Ja n' hi he enviat alguns als quatre cantons, esperant ordes. Veurém.

En Titus guinyá l' all á n' en Toll, y dibuixant una «media vuelta» se 'o tornaren al barri.

Tot enfilant la Rambla pel carreró de Sta Mónica observaren que la tropa ja prenía 'ls punts. Los carrers restavan sols, deserts. Sos passos bi ressonavan fondos y vibrants, com si truquessen al envá d' un minxm. Al deixar la carrer de Montserrat s' ensopegaren ab lo resta de la *guarda* que retornava á la Principal.

—No 'n dinan mays!—esclamá en Titus, rihentsen.—N' hi ha que no ls convé 'l dols!

—Vols dir los confits, ¿eh?..

—Pró 's menjan las truytas!..

—Be, que venu?—esclatá en Pep dels Sants, impacientantse.

Y s' hi encaminaren tots plegats.

—No vos han dit que us reunisseu?—'ls baladrejá un sargento desde la reixeta.

—Just, y que esperessim ordres!—¿Y ahont son las ordres?—A Madrid?—Es que si arriban tart fins hi posarém herba.

—Obehiu y calleu!—reprengué un altre dels engalonats, mitj badant la partella.

Mentres s' avistavan ab en Joanizti, que ja no sabía quin ressort moure, abandonat com se veya pels demés quefes, ni com manegarse per eixir del conflicte, 's generalisá l fach per la barriada.

Algú etjegá un tret als mossos, mussos y civils descarregaren al buitx sas carrabines, y com si fos aquella la senyal, s' entaulá la brega.

—¿Qué fem?—Tornémsen á casa?—digué en Titus á sos companys, vejent que res ne treurfam.

—¡Ja ho has dit!—respongué en Pep.

—Just!—Ja 'ns entendrán, si volen!..—

Y 's dispersaren pels carrerons.

En Toll, en Titus, en Company, lo forriel, que era un xocolater del carrer Nou, y en Jacas, lo cabo, seguiren amunt fins á la volta d' en Cirés. Los espatecbs de las balas los deturaren los passos.

—Sembla que va de sériol—esclamá un dels arredossats per la volta.

—Ja fa estona que dural—reprengué un carreter, entafurat allí ab son carro.

Negultós per l' animal, que batzegava, impacient, feot redrinçar los picarols de sas morrallas, s abocá al cayre del cantó, espiant de reull als de la trapa.

—No 's veuben pas!—afegí.

Sonà un tret, en tant ho deya, y la bala, rebotent pel xanfrá, 'l ferí en un dels brassos.

Mentres l' entravan á una botiga, l' es

pinguet d' an clarí va soptar als de la colla

—*Alto el fuego!* ¡noys!. .—esclatá 'l cabo.

—Be y qué fem?

—Lo dit. Per ara al cau ..

—Just. Y que avisin, si volen!. Tampoch hi adobarían res! ..

—Doncha, alsnial ..—afegí en Titus, embestint per la dreta

Algun vehios refiats en lo toch d' «alto» badareu un xich las portas, llambreganl amunt, ab precaució, y aventurantshi á corregudas. Uns no passavan del costat. presegiant sobre la casa, ben asseguts sl taulell, altres, més atrevits, s' esquitllavan fins al cantó curiosos pera llegir la nau bando, que de xavan al «Ordenó», si algun brugit los sorprenía; mollts atravessavan la carrer, moguts per descuyta ó repentinas diligencias, y ls més arriscats, després d' enrahonar ab los «grossos», si 'n coneixían, ó ab lo centinella de punt, quan menos, s' entornavan dret á casa.

«Qué hi ha?» «¿Qué corre? .» «'ls preguntavan sos coneguts, trayent la nas pels balcons ó entre-obrint las portellas. «¿Qué volen que hi haja? .. ¡Lo de sempre, ja se sab!. Qui te más farsa guanya; veusho aquí!. » «Y 'l bando?» «Qué diu la bando? .» «Que si 't manus, un tiro. Que si no 't mous, també. » «Bueno, bueno, ja sé que 'ns toca, doochs! .»

Era al caure la tarde. La raig de sol que émporprava 'ls núvuls, espurnant pels vidres dels balcons y esbiaixant de llum los terrats, s' anava fonent d' estona en estona. Los baixos dels carrers, ja en completa soletat, comensavso á enfosquirse com aumentaot se tristesa. Lo pas dels fanalers, ancenent ab pressa 'ls fanals, y 'ls crits d' «alerta» dels centinellas, que venían de lluoy, ressonavan arreu ab esglayadora pausa.

Un toch de «llamada» retentí de sabte, fent bategar lo cor als vehins. Eran los milicianos, que 's disposavan á la defensa, cuyta d' esperar las ordres que no venían.

***

En Titus, ab lo fusell al coll, atravessá 'l carrer, tot renegant dels poruchs, de las capritxadas d' Espartero, y de la pocavergonya dels Unionistas, embestint de dret la escala. Al arribar al quart pis exí la Pona á rébrel. Esverada en sa solitut per sos propis pensaments, se n' ere baixada ab los vehins de sota,—sastres d' ofici, y gent molt com cal,—acombo yantse en sa companyía.

—Ja s' acabat?.—li preguntá su muller en coratjantshi

—Som als llums, filla. No sabém res. Pero que 'ns han girat la truyta, Pona, na 'n dubto.

—Es á dir que ja estás llest per avuy?

—Veurás. si no 'ns cridan!. Patser hi adabin alguna cosa que 't diré devegadas, quao un menos s' bo creu. se troba cinch duros. No passa gayre, pero. Mira no 't moguts. Dóna m la clau. Com que 'm sento cruixit y 'ls budells no manan res me calaré á jeure .. Ah, tú, si sents lo toch de *llamada*, avísam!. Totseguit, eyl. Veyám. Es que no estich per músicas Pona! .—

Pujá amuot, obrí 'l pis, deixá 'l fusell en uo recó, tol descordantse la livita, y se 'n entrá á la sala.

Al fiarse á l' arcova, variant de pensament totduna, s' entafurá pels draps. S' bavía adonat d' aquell llit, tou, net, allisat sens una arruga á la gira nt se-

ayal de jeya, y li dulía rebregarla. Lo catre era més dur, pero capolat cam estava també s' hi adormiría.

Ja hi treneava l' primer son quan se despertá de sobte. Obrí 'ls ulls, s' esbarrá 'ls cabells, com esbargint un somni; la somni freseb encara, d' un piquet de tropa que pujava á dalt per arrebasarli 'l fusell amenassantlo ab la bayoneta si 's resistía, mes adooantse dels picbs, d' aquells fatídicbs cioch picbs que retenían pel cel-obert ab metálicas vibraeions y ressanavas en son cor ab eglayadora fressa, s' alsá, 's vestí, empunyá l' arma, y obrint la porta, frisós, apretá á corre.

—No te 'o vajas, Titus, no te 'n vajas! Pendrás mal, créume! No sents que diuhan?

—Que digan lo que vulgan! Primer as l' honor que tart. En Titus podrá ser pobre que no es cap mal, pero en quant á la paraula, ¿sbs? no recula per ningú! Y sul Ficat dins, que no estich per fleumerías. Ha sents?—

Estossegá un xich fort, com estalviantse un reneeh y plantant á sa dona entre singlots, guanyá 'ls grahons á tota cama.

—Arriba. Arriba, Titus, que no fem tart!—ohí que li deyan al atravessar lo portal.

Era 'l furriel, lo dels truchs, que ja venía de cridar als altres.

En tant se reunían los milicianos, un grapat de paisans, amichs dels espatechs y entussisstas per la ll bertat, quina sola paraula ja 'ls omplia, comeosaren las barricadas. Uns ab escarpras ó parpals, altres ab barrots ó ferros, los apramavan lss llambordas del carrer, furgsot y descalsantlas fins á fersbi ab las ungias. Desjuntada la primera, 's balandrejavan las dels costats, anaot seguint la filada com las pessas d' una bnca. S' hi aferravan á corre-cuyta ls vagatius, passántselas de má en má, ó trasbalsantlas á corregadas, y apilantlas á plom, bi murallavan sa defensa. Alguns vehins afiliats á la causa 'ls deixavao taulnos, bancals, caballets, estacas y un sens fi d' audróminas para servir d' estorb á la caballería en tant altres se desfeyan de trastos y nusas que ni atinavan bent entatxnnar, desembrassantsen ab aquella escusa. Mes, tnt se feya lloch, tot trobava un niu, un buyt, un esvoraoch abont anesbirse. Atimats pels bullanguers dels pisos, los barricayres, s' hi atralegavan com á dimonis.

Se 'n feyan duas, una á mayfat del carrer Nou, á la travessía de Sant Ramón, á la asbinxads, l' altra al cap d' svall, gayre bé al cantó, la devant de fábrica de cervesa.

Al bó da sa tasca, y quan los de Sant Ramón ja la tenían á mitj fer, un crit de «tropa!» va sobtarlos. «Fuglu! Fugfu, minyons, que venen!» baladrejavan desde 'ls ptsos.

Los enfeynats s asmunyiren com á ratolins y en meoos d' un «Jesus» la barricada 's quedá sola.

«Are sí que bi som! Are sí que bi som!» deya la geot ohint pels vals lo tabal dels milicianos Petaquejeren algunas portas, espingá una coroeta redoblá 'l tabal, y pochs segnns després ja se las eyan.

—Viva Esparterol—

—Viva Odonell!—

La tropa, eixida del quartel de Sant Pau, formada en calumna y ab lo fusell enlayre entrava al carrer Nou per la de Sant Olaguer, en tant los milicianos, escampantse pel barri y apuderantse dels punts, hi ambocavan pel de Fontseca.

—Viva Espartero!—

—Viva Odonell!—repetiren.

Ressonaren abdos crits de sobte, s'ohí 'l xerich eracb dels gallets y la fressa dels fusells acompanyats d' una fregadissa de pastos, y reteotiren las fuselladas. Los vidres dels balcons sorollavan y tremfan enm los cascabells d' un pandero. Crits y espatechs renechs y corredisse anareo succebintse arren, en tant abdues forsas, dispersas per l' encaro, s' arrambavan pels llindars, cortent y fogueiaot á la esverada.

Un quart despée, la tropa, embestida pels milicianas, se n' entramava á correcuyta.

«Anmm mroyoos!...»—esclamá l' oficial apressantlos pera renoirse. Se possessionaren dels punts, reforsaot los cantons ab dobles centinellas y s' escamparen per las barricadas. La nierada dels ratohnets, escorreguts al ensumar lo foch vers á son cau, ja tornava á serhi. «Apa!. Enllestim!...»—los deyan los mirrersoos, guardantlos las espatillas Y aquell estol de geot, moguts uns quants per la curiositat, per desfogar sas escopetas alguns ó per no fundre 'l greix, enaubats al pis, molts per afició á la bregu, á la farúm de la pólvora, ale etzars de la bullanga; mes, entussiastas tots per la llibertat per l' lovicte Espartero, con patró sant simbol, lo més lleal dels patriotas y l' unieb potser eo qut confiavao, s' ht abocaren fios á treocarsbt 'ls brassos. Pares de familia, boorats menestrals, experts trevalladors, alguns d' elle, molte ab eon relatm seomodo, tot bo sacrificavan per la llrberadora cenes.

En tant los milicianas apugnvao los fanals á cops de culata emo ab la punta de la bayoneta, eo Laban, uo oficial d' búsare, que tornava del quartel, los anrmá ab sas noves. Venía mootat, ab ton trajo llampant, aquell trajn rumbós llubit, encordonat, ple de botons, que mée de quatre curras envejavan per sas escayentas betzuras.

—No as espaoteu!...—los va dir.—Animo y fora!... Mireu si n' ettáo d'apocats que ab doscents dels decidits m'apodero de la plassa!...—digué, amanyagá 'l caball esclarissantli la crin y prussegut la via. Las pedras del carrer al refregar dels cascos, espurnejavan entre la fusca lo matérx que llumenetas.

Era ja plena nit. Un raig de lluna esbatzava 'l carrer estroncant la llumroosa estela 'ls grops de las barricadas. Lo trepitj dels pronuocians, rellevant y cumplint las guardias, pujava amunt com regolf de vent ó remoreig de pluja. Uo tret, estegat de sobte per algun paruch, esclatava pels carrerons sobtaot als milicianoos, mee se cambiavan las veus, y apagat lo ressó 's restablia la calma. Los crits d' «alerta» y l' «quieo vivel...» de la tropa propera al carrer Nou, s' oblan de temps en temps vius al primer esclat, com un alarit, suaus y acompassats després, semblant ayres d' una cansó, fondos y vibrants més tart, com gemech exit de una cova. Aprofitaot l' bora 'la barricayres, e' ajassavan arreu, arrán del mur, al pia de las pedras; lo gecb ó la brusa per coixí, sens temer el reuma ó al cólera, que ja cundia, en tant ins milicianos, rellevantse á collas, bimcavan pel campament per aquell campament confiós y abrgarrat com una caravana d' húngars; allargaotse envers á sas casas, á fi de reposarhi una estona.

En Titus ab lo fusell al coll y ab la tmarje d' Espartero entre ulls, pujá 'ls ecot vint grahons de sa escaleta.

Ja era á puota de dia, quan en Titus, derrant ab las dulors á la Pona, allotjada ab los sastres encara, retornave al seti de la brega. No hi havia novetat; tot restava arxis matetx, mut, quiet, en

constant espectació, com á la casa d' un malalt avans d' arribarhi 'l metje... Los barricayres, ensopits alguns, ensonyats los més, matavan lo cuch ab un crostó de pá, remullat ab ayguardent que anaren á cercar á la taberna vehina, trucant á la porta á cops de culata, en tant lo cabo, 'l furriel, en Toll, en Nido, son germá petit y altres de la companyía, peu-drets en mitj del vivac, exposavan sas opinions sobre la brega. Tots se las veyan bonas. Uns parlavan de si la reyna aplassaría 'l conflicte en combinació ab Espartero, altres, confirmant la versió, retreyan la passivitat de las tropas, que no s' explicavan prou en clar, alguns, los més exaltats, suposavan si Madrid, Valencia, Sevilla, Saragossa, secundantlos, empitjoraría la truyta, engrossint lo moviment, y tots enganyats sos cors per l' entussiasme, auguravan un desenllás, fet y pastat á sa conveniencia... Aixís, comunicantse la escalfor patriótica, animadets y acollats com las perdius per las glassadas, los ensopegá lo valentó d' en Titus.

Ja s' hi veya. Un soroll estrany, esdevingut de la Rambla, los desbaudá de sobte... Era un soroll, aixís, sech, aspre, ressonant, com una mena de ratas que rosseguessen pedres...

—¡Una garita, noys!—baladrejá en Titus...

—¡Just!... ¡Y ab rodas!... ¡Volen avansar!...—reprengué l' oficial dirigintse al cabo...

—¡Donchs, á parerlos las camas!...—esclamá en Toll engaltantse l' eyna...

L' oficial recorregué 'ls punts, desvetllá als ensonyats, cambiá las ordres, prevenint als de l' altra barricada, y un cop la gent en sos llochs y atesas sas disposicions, inicià la lluyta...

La garita, una grossa garita, reinflada com un minyaeh, avansava pel carrer, magestuosa com una reyna, empentada poch á poch pels escassos *números* amagats en sas espatllas... De temps en temps, com si 'ls que l' atriavan repenguessen ale, trontollava un xich, ab ayres de gegantessa, assentantshi una bona estona... Ja era al mitj de la vía y á pocas passas del carrer, quan l' oficial, triant als tiradors més destres, la senyalá per *blanco*...

—¡Dálil... ¡Y fins que recullu!—afegí, amenassant la baluerna ab lo sabre...

Sonaren las descárregas, esparverant als vehins, y la garita, escomesa pels trets, s' aturá tot de sobte...

—¡Es la meva!—deya en Titus, un dels escullits, veyent estellarse la capsana...

—¡La meva!—afegí en Toll...

S' hi apostaren l' amor propi al segon tret, aplancatshi una estoneta, mes abdós guanyaren l' aposta, sos daus havían tebutut pel mateix ventre de la garita...

La geganta doná un pas, s' hi repapá ab catxassa, com escau á una coqueta, llensá un estornut, un estornut de foch, que retrunyí per l' entorn ab esglayadora furia, y escupint per sa torsuda boca bala darrera bala, s' encará ab los atrevits...

—¡Animo, minyons!... ¡Y que duri!...—esclamaren aquets, en tant la matrona, complavent sa vanitat, s' incensava arreu ab lo fum de sas descárregas...

—¿Empaytemla?...—digué en Titus.

—¡Ja ho has dit!...—reprengué en Toll enfilat al mur de las llembordes.—¡Au!... ¡A segrestá la reyna encantada!

Un crit del oficial los detingué la branzida...

—¿Y 'l retén?... ¿Y 'ls del cantó?... Y aquellas ombras que 's mouhen?...

Mentres ho deya, uns brassos nervuts

cixíot pels lloms dels xanfrás, llensavan aachs plens d' arena entorn de la garita, que arreplegavan los de dins, encastellantlos ab fuga...

—¡S' atrinxeran, minyons!...—cridá 'l cabo sobtat per la barricada...

—¡Foch á n' ells!...—afarí l' oficial apuntant al reducte.

Espetegaren vint trets alhora, y després de retentir com un tró, s generalisá totseguit la lluyta.

—¡Viva Odonnell!...

—¡Viva Espartero!...

—*¡Ladrones!*...

—¡Pillus!... ¡Murris!...

Rodolá la garita, ja engirbada la trinxera y s' extengué la escopetada.

Las balas entrecreuhantse com un teixit, esquerxavan l' espay, brunzint amunt lo mateix que un vol de falsias. Arreu petavan y rebotían batent ab furia, com si caygués una calamarsada... Pels testos dels balcons, pels brassos dels fanals pels rótuls de las botigas, per finestras y portas. Dels fanals, colltorts y desllorigats, lliscavan de temps en temps trossos de vidre, que s' esmicolavan contra l' acera ab enteroidora música, escrostonadas pels trets, algunas casas, cambiavan de fesomia com ravadidas per una verola, y 'l llibre de las lleys, aquella célebre Constitució, esgrafiada en son frontis, als crits de ¡llibertat! y al so del himne de Riego, en algun jorn de bulla, anava perdent sos fulls, sos fulls blanchs, quadrats, extesos com las taulas de Moisés, guardadors d' aquells articles regeneratius conquerits d' un en un á copia de sanch y de cohentas llágrimas...

Una veu coneguda sobtá á n en Titus á lo més fort de la brega... Era l sastre, son vehí, que 'l cridava desde 'l cantó tot fentli signes...

—¡Veniu!... afanyeuvos!

—¿Y pues?...

—La Pona, que d' alló!...

—Vinch!... Ja vinch!...

Y en Titus, caminant de quatre grapas, s' esquitllá á la travessía.

—¿Qué hi ha Jaume?

—Ja ho podeu maliciar... Que avisen á la llevadora, Titus!... Com los dolors no la deixan!... No us torbesseu pas, que 's morirfa d' angunia!...

—Bueno... Bueno, Jaume... Me n' hi corro... Consoleula, eh?... ¡Es molt espantadissa la Pona!... Y gracias, Jaume!... ¡Ja m' hi arribaré!... ¡Ja m hi arribaré!

A la meytat del camí un xiulet de bala li ventejá l' orella.—No m' heu de fumá, —exclamá, arrambantse per las aceras... Y trayentse 'l mocador ac'l lligá al fusell, estés com una banderola...

Ja tombava 'l carrer quan va sobtarlo un *¿Quién vive?*

—¡Espanya!...—respongué en Titus.

—*¿Qué gente?*.

—La llevadora, qu' está al 17, al costat del estanch, digueu que la demana la Poneta de la travessía de Sant Ramón, que no trigui... Més cap aquí... Més cap aquí... Just... al 17... *Ahora!*... Tres pichs y repicó... Fort!... Fort!... *Fuerte!*... *Mas fuerte!*

Grinyolá una finestra, 's badá un porticó, eixí un caparronet escabellat y una veu trémola y esllanguida esclafí desde dins:

—¿A quí demanan?

—A vosté, senyora Rosa!... Sóch jo!... ¡En Titus!... ¿No 'm coneix?... Es per la Puneta, que diu que suytí!...

—Tant mateix!... ¡Y ab aquestas cosas!

—¿Qué vol ferhi?... Si una pogués triar!... ¡Be prou ho sab vosté aixó!... Aném, corri!... No s' hi entretingui...— repetí, vejent que ronsejava.

Mitj quart després s' obría la porta.

—Y be, Titus no hi ha perill? ¿Ja vatg segura? —aventurá la llevadora desde la escalsta.

—Si va segura?... ¿Ab en Titus?... ¿Qué s' ha pensat?... ¿No veu lo salvo-conducte? —afegí signantli la bandera.

Atravessá 'l carrer la senyora Rosa, y reunintse ab en Titus emprengué la vía ab tota fuga. En Titus anava pel mitj rumbsjant lo fuseli qu' enlayrava com un Cristo, en tant la llevadora, poch confiada en lo mocador, trescava pels costats ben arrimadsta á las casas.

—¡Ho veu, senyora Rosa! —esclatá en Titus al embestir la travessía...— ¡Com que si val donar un tom per Barcelona, una vegada lliestat!...

—Nu Nu call... Gracias... Truqusut... Truqueu!... Y esperenme, eh!... Que vull tornarmas!...

Tot just era á mitja escala que ja en Titus, fonentse per la bragá, s' abocava pels cantons!...

Tot seguía aixis mateix, tot continuava igual, foguejantse sens sossegn milicianes y tropa... Una veu, eixida d un balcó, alarmá de subte als milicianos: «Fugit!... Vos vultan!... Son pels terrats!...» los deya. Ja s' hi llansava en Titus quan lo cridá la llevadora.

—¿Un noy?... ¿Un Baldomero?...

—¿Si n' hi ha encara per tres dias, fumal

—¡Vatualistol... ¡Si que 'm sab greu!... Be, que te por, digui?...

—¡Y ara Titus!... ¿Qué 'm voleu dexar?...

—¡No 'ls fan pas res á las dones!... ¡Es que son pels terrats y... Apa!, cayteminl ¡Cuytemin!... Ja reposará! Ja reposará en sent al pis...

Pochs minuts després en Titus, reunit ab en Tulf, en Pep dels Sants, un que 'n deya Font y altres de la companyía, ja se las eyan per las tauladas...

Los crits dels d' abaix y 'ls xiscletsdels de dalt, confosos ab las descárregas, s' esbargían enllá aixordants y ferms, com brugit de colomistas al atjegar los vols á la barreja...

—Animo, minyons!.

—¡A ellos! —cridavan.

Y, amagats en la barricada 'ls del carrer, conteoint als de la garita, arrupits per las baranas los dels terrats, sino al racó de las torratxas y xameneyas, escopetsjavan sens treva.

—Toca, tú!... —deya en Font á n' en Titus allargantli la escopeta pera que vejés com cremava.

—¡Ensalfvala, tontol... ¿No ve pas d' aquí!

—Y si reventa?...

Un ayl... esglayadur esverá á la colla tutduna... Era un ferit... Un quefe de tropa que, al saltar una barana, li havían atravessat lo cos d' un fusellasso...

En Titus s' estirá; llucá de cua d' ull desde un cayre de xameneya, y vejent que 'l pobret, encaballat al llom de la barana, s' hi decantava de cap, com amenassant ajsures, esclamá condolgut:

—¡Ancanhi, minyons, avants que morí?—Y socorratjats per sa branzida, sens temor al perill y enduts per la compassió, 'l seguiren ab tota pressa...

Lo pobre militar, ab sas mans dessobre de la ferida, mitj badava 'ls ulls, carcant als seus, ja desbandats com á ratas, mes observant que no hi acudían, s' entregá á n' als milicianos.

—No s espanti! No s' espanti!—li deya en Titus mentres lu portavan á cal apotecari.

—¡Aquí!... ¡Aquí!...—repetía ell, signant un de sos costats y afegint—¡Dé-

¡enme! ¡Déjenme! ¡Por Dios!... ¡Me muero! . No me martiricen!... No me martiricen!..

Al arribar á cal apoteeari 'ls demaná l' oficial pera ferli un encárrech. ¡Pabret! Era l' *habitado* de la companyía y s' eocaparrava per sa bonra. —*Tome*—li digué aixís que 's presentá—*es la llave de la Caja. Mandenla luego á mi señora y diganle . que me muero!..*

Digué y després de donadas las entresenyss, s' estirá per no aixecarse!...

Ja eran cap á mitj dia. La tropa, escarmentada pels ratlicianos, abandanava 'ls terrats, arreplegantse per las caotonadas. Ferma la garita en mitj del carrer, cilvellsada arreu pels barricayree, contestava á sos fochs, mes ho feya tant d' estona en estona, que 'ls pronunciats, enardits per sa feblesa, ja s' adjudicavan lo triomf. En Titus era un dels més optimistas. Exaltada ea imaginació per las conjecturas de sos companys, com si no li sobressim las propias pera trasincarlo, totas inspiredee en le eeguritat del éxit, fins anyorava l jarn de la victoria. Be se li coneixís prou. Sols calía véurel... Sos brassos s' estiravan com si s' emprnbés lo levitó de gala, relluhían sos ulls tel com si ullprenguésá la Poba, plantat y en formació devant los rengles de plátanas, repicava á terra ab las pens, com ensejant l eana, dosl de fondo « y en tant se resseguía 'l mostatxo, estufantsel ab las ungles y allisantse 'ls repelons repassava entre llabis tot la repertort de las patriótucas..

En mitj de las conversas los sobtá 'l toch d' un clarí. ¿Alto? ..—'e preguntá l' oficial.

Los maviments de la garita y 'l fresseig de la trinxera 'ls feu veure que s' equivocavan. Ja comeneava la baluerna altre cap á maures, quan un crit estrany loe sarprengué totduna.

—¡Vings!...—esclatá un home arrebassant lo fusell al cabo. Era un barne alt, sapat, pelut, vestit de dril y tot entortolhgst ab vermellosa faixa.

—¡Ja veureu com la deturn!...—afegí, engalfantse l' eyos...

Fixá 'l *blanco*, etjegá 'l tret, y la gegants, després de trontollar uoa mica, s' ht aplaoá de camas ..

—¿Qué tal? . ¿Qué va que se 'n emportan un?

—¡Nn hi ha pas dubte!—exclamá en Titus llucant desde 'l cantó cam se l' enduyan..

En Pep dels Sants que sospitava del sobrevingut pels ayres de *mossa* que tenía entasiasmat per son aceit, li carregá l' arma á tota presea..

—¿Tornemhi?

—Tornemhi!... ¡Y aneu carregant, que ja veureu com cauben!...

Tothom se 'n feya creus...

S' ht aplanava un xich, etjegava 'l gallet, y la bala, atravessant per la espitllera de la garita 'ls tmmbava d' un á un .. ¡Ni que fos cosa de bruixas!...

Ja n' havía amortat sis quan reculá la *Reina*..

—¿Qné tal? ¿Tinch bon ull?—esclamá, retornant lo fusell á n' en Pep dels Sants.. —¿No tingneu por que hi tornin d' aquí á tres hores! ..

S' adobá la faixa, estirá 'ls brassos escupí d' esquitllebit, s' ajassá una estona arrán del mur, y desaparegué totduna.

La fosca s' estengué poch á poquet, atemperant los ámms, y sospés lo foch per abdós bandos, e' aná refent la quietut..

L' últim dels trets fon etjegat per en Titus. Era contra un bras, armat d' una

Digitized by Google

forqueta que eixía pel cantó del carrer del Albó ab lo fi d' encendre l fanal Sonà 'l tret, s' encongí 'l bras totseguit, esbotlantse la forqueta, y 'l tros de ciri del ganxo, cayent al empedrat encés encara guspirejá una estona com una cuca de llum, acabant per consumirse!.

***

L' endemá, lo ters de la bullanga, en Titus, apesar de la capolamenta y después d' una agafada ab la Pona, que li feu coure 'ls ulls, s' esquitllá dret al siti del honor.. Encara no era ben clar.. No obstant y sa fleuma, en Titus, l' havía regirat tant sa palestra ab la Pona, que adhuch á la saliva li arribava l' agre Alló de que «no tenía sanch» y que era «un mal pare», es lo que més li coltía. En quant á lo de «mal home,» no li passava del coll. ¿Ell un mal home?.. ¿Ell? . L' honrat, lo travallador, lo patriota Titus, qui, consecuent ab sos principis, reduhits al «¡Visca la llibertat!» ni refugía al perill, ni reposava en la lluyta, sacrificantho tot en be de sa patria, en be de sa desgraciada patria, y sens més recompensa á sos afanys que la franca y generosa de sa propia satisfacció?. Un mal home?.. No.. No la creya pas. Ademés, tantas vegadas li havía dit lo contrari ella mateixa, tot amoixantlo com un aucellet, que fins estava per rinrersen!.. Lo recort de son fill lo capficá totduna.. Ja ee! veyo gran; ja era un home com ell, quan la veu d' en Jacas lo tragué de sas cabories.

—No se sab res, Titus?..

—Per ara!.. Y aixó que ja van tres dias!.. Veurem! Potser avuy!..

—Just, com la mort del porch! .. Bona fora! . —

Lo cabo somrigué, y en Titus, recobrant sa marcialitat, tatarejá entre llabis:

«*Que murió con la espada en la mano,*
Que murió con la espada en la mano,
Que murió con la espada en la mano,
Defendiendo la Constitución!..»

Al girar la travessía lo rondinament d' en Titus se cambiá en interjecció.

—Y 'ls altres, vatua Neu? —esclafí, vegent que, fora d' en Toll, en Nido, en Pep dels Saots y dos ó tres dels comprommesos, no quedava ningú á la barricada..

—Pse! Qué voleu ferhi?. Han fugit. N' hi ha que fan com los falsots; xisclan y bullanguejan mentres s' aguanta l temps, pero en quant ensuman borrasca se los guillan al niu! . L' un tenía son. L' altre un cotí mort.. Covard.. Vaja! veusho aquí. Com ha durat tota la nit la bellugadissa, se l' han temuda, net!..

—Y donchs, qué hi ha? .

—Qué hi ha? . Espliquevos!..

—Sí.. Que 'ns l amenassan per avuy; no hi ha més? N' han mogut de fressa! Corneta va.. Corneta ve.. Veus d' una part. Crits d' un' altra . Trepitj d' aprop Trepitj de lluny.. Soroll de fusells Refregueig de sabres No, lo qu' es d' agallas, cregueu ben be que 'n tenen!. Pro no hi ha més!.. Sam el ball y.. atrtbal.. Voltarem segons lo sol.. Lo que es en quant á mí, sino 's reventa 'l fusell ó se m' acaba la pólvora, per més que toquin á «ju!t!..»

—Ben net!..

—Y es clar!..

—Vaja!..

—Sentiu?.. Ja hi som!.. Repereu quin trasbals!...—esclatá en Nido atrahéntlos!..

S' ajupiren tot seguit, y ben arrimats al mur de la barricada, espiaren á la tropa.

Digitized by Google

—Ni un magatzem de ferro!—esclamá en Titus.

Tot eran moviments, passos de pelotons, cambis de tetens, tellevos de ceotinellas, marxas y contramarxas, un trastejar arreu sens fi ni compte.

—Que 'ls torbem lo cuento?—digué en Pep.

—Dalt!.. Tantsevall..

Eran cosa de las vayt. Al ressonar l' espatech los amagats per la ttroxera y 'ls encabits en la garita, com si fos aquello la senyal, comensaren las fusselladas.

—¡Més amstents, noysl.—reprengué en Tall recalcantshi.

En cap dels dos dias havía caygat més espessa la pluja. Tot foguejsntse sens sossego, en Campsey, lo xacolater del carrer Nou, los anava referint com lo sargento de la compsnyía del oficial mort lo dia anterior á casa del apotecari, li enviá un parlament al mateix vespre, donantlos las gracies per su conducta.

—¡Axió son homesl.—feu en Titus sot carregant lo fusell.

—Vos dich qoe 'm plaol.—reprengué en Toll mentres apuntava als de la trinxera.

—Es una sció bonical.—aventurá en Pep, afegint ab guasa:—¿No va testar y tot? Donchs ja 'ns deuría llegar alguna cosa!.. Ab lo renóllver m' acontento!.

Garlant axís y descarregant sens treva arribaren á mitjdta. Tots conservavan los mateixos punts. Al tombar la tarde y en tant se reyan del moviment de la nit, d' aquell trasbals aparatós que 'ls havía fet entrar en sospita, lo so d' ona corneta vingué á sobtarlos.

—Que hi tornem?—esclamá en Toll.

—Foch á n' ellsl.—cridá en Campany vejent que trontollava la baluerna.

Espingá un clarí, los arredossats á la trinxera feren una desértega seca; embestiren los de la garita á las veus dels queíes, y l' assalt lo veritable assalt ja preparat á la olt sb los refersas de tropa y l' acopi de municions, comensá ab estrepitosa furia.

—Fogiul Que 'ns voltanl —Cridava 'l metje Carles als milicians, sorpreoent als cassadors per las torratxas.

—Fugul, Fugul! Ja son á ca 'n Xefré! No sigueu temerarisl —

Pactaren no rendirse, després d' un rato de confusió, y uns fetms á la barricada y 'ls altres pels terrats, altootaren la escomesa.

Grinyolava la garita, baladrejavan los de las trinxeras arriscantse amunt, arrimats á las parets, retrunyían los fusellassos espetegant á salvas y 'ls alarits dels de batx y la crudoria dels de dalt, retrunyint arreu en confosa barreja alarmavan tot lo barri. Al fort de la brega, en Titus, qu' era pels terrats, baixá per cartutxos.

—No 'n tenimi.—esclatá en Jacas.

—Ara hi sool.—Ara hi sool.—respongoé l' oficial.—Espereovosl.—

En Titus no tingué espera, y enterant se d' hont n' hi havía, s' hi escapá á tot corre.

Eran allí, en una casa del carrer del Hospitsl, prop del convent de monjas, en un de quins pisos hi habitava 'l sargento. Ja feya estona qu' en *Pep dels Sants* se n' hi era anat, peto no acsbava de tornarne. «Si s' haurá acobardit!» rumiá en Titus. Y embestl de *frente* Pel carrer de Sant Rafel lo detutá un «¿qnién vivel» «Ja soo per aquíl» 'l digué indignantsen. Vejent oberta ona escala la emprengué dret amunt. Era allí á la vora. Saltaría 'l tauladet que separava 'l casal y... apsl. Vingan cartutxosl. Al deixar la porta, un tuixat de

balas lo fcu decantar endarrera. Ajustá. Mirá pel pany... y... vatua Neul... —alarí intduna adnnantaen d' en Pep amortat á la teulada, aop de sanch fins á las mateixas mitjas. ¡La podíam esparrar!.—esclamá en Titus compadit de sa mala sort.

Refet de son esglay, girá la esquena, escapulintse á cotre cuyta.

***

L' assalt, més formidable per las forsas desplegadas que no pas per sa decisió, havía arrullat en poca estona als milicians. Cert que la barricada del extrem, gracias á la energía d' en Laban y á lo apartat de son set, s' aguantava encara, mes la de Sant Ramón, la més important, la que parava 'ls caps da las tropas, sostenintlashi ab coratje, ja estava deserta imposats pel número 'ls milicians, escassos de municions, sens ordres de sos afins ni esperansas d' auxili, s' havían esgarriat de sabic, encaubantse á la desbandada.

Dos ó tres dels barricayres, los més encanmats en lo partit, s' esbargiren pels carrers ans d' encararse ab l' trupa, l' oficial, al crit de «campi qui puga,» s' es quitllá dret á sa casa fet una fletxa, s' entafurá dins un soterrani 'l cabo, aprofitant sa relació ab un hotgnar campany d' estudi, y en Toll y son germá, guiats per uns ditets que 's bellugavan darrera 'ls vidres d' un entressol ab ayre de erldarlos, s' hi arriscaren á corregudas. La má d' aquells ditets, pertanyent á una nnya anmenada Estrella, los atreya com la d' Orient envers assí, per oferirlos la más lleal acullida.

Quan en Titus s' abocá al cantó ja tots eran á l' ombra... «Vatua Neul...» —esclafí sorprés pels soldats, que fresseja- van insolents per la barricada. Y tirá endarrera. Atiat pels trets dels de más avall, que encara se las havían s' hi esquitllá d' una carreguda. Los mossas y 'ls civils, ab la carrabina á la espatlla, anavan de porta en porta ensumant als pronunciats y empaytantlos com á llebras. S' anunciavan ab la culata.. «Qui hi ha?..» «Obrin á la justicia!» «Qué valeu?.. No hi ha ningú aquí. Som gent de bé.» «Veyam las mansi..» —L' amo las desclohía, y per poch confossas que las tinguessen, fos per etzar ó per la embrutadís del ofici, me 'l esbroncavan lo matex que á un pillol.. «Ah lladre!.. També hi erais, eh?» «Jo?.. Qué m' heu dit?, Jo?..» «Sí, tú, tu.. Mira 'l murril.. Y encara ho negal.—afegían amenassantlo ab la burza. Devegadas, mentres lo lligavan enm un Cristo algun veh!, més ben reputat, condolentse d' aquell pobre, interposava son valiment. «Voleu dir?.. Voleu dir?— Veyam!.. Obriu las grapas!.»—La pólvora 's tornava seu, sino carbonisa, gracias á la influencia del prohom, y deixant al amo ab lo susto al ens, la colla del mal temps girava cua

Malhantsen, en Titus, guipava atreu esmunyintse pels carrerons y arrimantse per las portas. Al arribar á la barricada ja la trupa 'ls esaometía. «A ellos!.. A ellos!..»—cridavan los queles assenyalantlos ab lo sabre— Veyentse perdut en Laban, feu entrar als seus dins de sa fábrica, barricantse darrera las partas ab tots los ormeriços de sa industria.

—Y ara, que vinganl..—se digué en galtantse l' arma.

Ressaná una descárrega, tot blincant per las llambordas, la tropa embestí á la bayoneta, decidida, esbotzá 'ls panys á culatassos y fanelladas, y etzivant endayna aquell garbuig de fótils cantelluts y

Orlc

primparats, que la entrevancavan al abrahonarshi, s' hi enquimerá ab tossudella. Sobtats per la escomesa, 'ls barricayres, s' encaubavan arreu, desesmats, esporuguits, á las palpentas.

En Titus s' entafurá dins un cuartot d' escala, lo primer csu que se li aparegué als ulls, farcit tot ell de trastos y mals endressos. Ja se n' hi havian ajocat dos més dels milicianos..

—Vos hi mancávau, mestre! —li digué un, trayent son roig caparró pel buyt d' un lligam d' esteras.

En Titus s' ajupí, s' anná arronsant tot cantcninlse l' alé y mirá cap á la escala.

—¿Sent... Sent?... —cridá de sobte un dels milicianos.—La caballeria... La caballeria...

—No se sent pas!.. No se sent pas!... —reprengué l' altre tot acalant las orellas.

—No sentiu res?... Res!... Ditxós de vosl... Jo ja fa un quart que me la sento á sobre!... Com qu' en la vida m' hi han corregut més pussas, refumi... —

Son company somrigué tot gratantse las calsas com si ja 'l pessiguessen... En Titus ni se 'n adoná... Pensava en la Pona, la pobreta de la Pona, sola en aquell trauzit, en aquell tránzit amarch; quan l' ansva á fer pare... Ab quins plan-ys lo demanavall... «Hont es?... Hont es en Titus?... Cóm no es aquí?... Busqueulol... Busqueulol...»—Lo sastre, 'l bon home, lo cercarla arreu, y la Pu-neta, mossegantse 'ls llabis, despitada y furiosa 's redressaría pera malehirlol... ¡Y si no anava hel... Y si no anava bel... Cóm s' ho engirbarían!... »—pensá, esglayantse.

Frisat per l' anguna, arreplegá l' arma y s' escorregué per fora. «Molt será que no bi arribi... »—a va dir tat devallant l' escaleta... Ja girava 'l carrer... Ja s' acostava á cass... Quin goig lo de la Puneta al véurel! «Qué tal?... He vingut ó he vingut?... Eh, senyora Marcolfa?... »—Ella li retreuria 'l mal trago tot somiquejant, y en Titus, clohentli 'ls llabis, la revifaria á pasturas.

Mastegantsho aixís, se llensá al carrer tot arrimantse per las portas...

No 's veya á ningú. Tot era sol... net... pelat, com si 'ns escyguessem á matinada. Una veu, etxida de pels alts, anomená de cop á n' en Titus. Era la d' en Jacas, son company, que ja havia mudat de llindriguera. «Oju, Titus!... Que no 't pesquin!... Mira que van á la que saltal... Cuydado sb los revols, eh!... No t' hi deturis!... »—En Titus atxecá 'l cap, cercant al cabo del qui ja 'n se 'n veya l' ombra, y rebassant lo carrer ab una llampegada d' ulls, s' hi esmunyl totduna... Lo cor li feya ens saltsl... «Potser ja no parel... »—pensava tot retrevent á la Pona.

Al llisear pel cantó, una veu d «altol... » 'l sorprengué de sobte. Venia de lluny, del cap del carrer, de l' altra cantonada. En Titus s' hi tombá esverat, figuejantli las camas, mes retornantshi al esment de son fill, que no se li movia de entre mans, apretá á corre fet una furia.

Ja era prop de casa quan una bala se n' hi endugué la gorra. «Presentel... »—se va dir tot arrimantse per las botigas, en tant lo centinella, cargant lo luscll, li cridava de nou l' «altol... » «Entrégat, Titus, entrégat!... Salva 'l cuyrn, al menos!... »—li repetía un de sos veins. En Titus feu la sort y s' abalansá envers á la entrada.

Al ficarse á dintre un' altra bala li esqui-nsá la brusa. S' aturá, y esbulegant, reculá un pas, s' arrupí al cantell de la porta, un moment, lo precis moment de regoneixer al que 'l perseguía, mes ab-

Google

servant que ja eran tres los que l' empaytavan, s' engolfá l' arma. Poch esperá véurelsi. Encara no treya 'l nas lo primer que ja lo tenia al dessobre.

«Matarlo!... Matarlo!..»—baladrejavan las altres, reventxinantshi... En Titus pujá amunt, rebent, no deturantse fins al segon tram... «Matarlo!... Matarlo!.. »—repetian las de darrera... Al arribar al segon pis obi que l' enomenavan... «Entreu!... Entreu, Titus!... Sou perduts. »—Era 'l bo del sastre—«Jaumet!... La clau... la clau del terrat... Afanyéuvos!.. Y tanqueu depressa, que us comprometeréial. »—Ullá per sobre, rosegá 'l cartutxo, l' entatxoná dios del cassó, y reperent que uo dels murrioos ja sobreixía de la barana, li aplená 'l fusell. «*Matarla!... Matar á ese perro!*..»—cridava 'l sorge de més avall veyent que 'la de dalt reculavao... En Titus fora de si, desearregá totduna, ojeyeot el de més aprop, y arrapantse pel esgrahonat, hi aventurá una corredisse...

«Teniul. Cuyteul...»—li digué 'l sastre allargantli la clau per un badall de porta. En Titus l' aplegá, tot carregant l' arma, y arrimantse á la paret, espiá als que l' embestian... La escala ampla de badiu y desfogada de sostre, s' enmotllave á la estrategia... En Titus deixá 'l passadís tot empunyant lo fusell y s' escorregué amuot. Je era dalt del replá quan sotprengué que l' apuntavan... Era 'l centinella, lo mateix centinella que l' havia anat empaytant. Be prou lo coneixía!...

—*¡Rindete, ladrón!... ¡Rindete ó te pasa!*..—bramulá 'l sorge.

—Mira que farás!... —reprengué 'n Titus injuriantlo ab un mal gesto. Y s' ajupí en un recó. Al ensentirli 'l fusell uns alarits de dona van sobtatlo... Escoltá, parámentun xich tot *filant* l' arme del soldat que s' allargava pel revolt, y regoneixent á la Ponets pels batechs de son cor més que per la veu, s' escleyá totduna...

—Rindete, pillo... —xisclejava 'l centinella aliat per sos companys. Un d' aquets, lo més cobart sens dubte, cridá: «Fuegol... ¡Matarlels!—Y 'l més ottevit, arrisenotse pels grahons, descarregá l' arma sens esme... Lo tret no s' havia perdut... L' infortunat d' en Titus, lo generós patriota, 'l ferm esperterista, anás cayent, cayent, attavessat son cuil de part á part, tot espeternegant y desangrantse.

Un dels soldats, lo de rerossaga, burxaotlo ab la bayoneta s' hi afetrá com un tigre. «Pillo!... Ladrón!... Tomal... Tumal... »—li deya tot esbtavantshi... «Echémosle!... »—afegí totduna mirant pet l' ull de la escala... L' un l agafá pel cap, l' altre pels peus, calent y badallant encara, y aixís fet un munyoch, un esgarrifós munyoch, ¡xaf!... me l' etziveten enntra las pedras...

Y en tant alguns curiosos esborronats contemplavan las despullas del sabater, del ardit miliciano, mártir de la llibertat ó víctima de nostras passions políticas, la pobra de la Ponets, entre las bascas de la mort, al amparo d' unas vehinas y entre 'ls refilets del verdum, piulejant la de Riego, passava al mon al successor d' en Titus!...

EN QUICU DELS LLIBRES

Jo 'l vaig conéixer de *segon apunte* en lo teatro d' Orient, ó de can Fimet, un dels colisseos que constitubían, junt ab l' *Olimpo* del esiret de Metcaders y l' *Aurora* del de Ssnt Pere més baix, la *great atraction* del barri de Rivera.

Una cosina de en Quicu molt aixerida certament, hi actuava d' *ingénua*, cam diríam are, y á son influxa degué 'l nostre boma la obtenció d' aquell *empleo* que, encara que honorífich, venía sent molt pretés. Era un cárrech que 'l distingía de la multitut, á son entendre, al menos, que 'l posava al nivell de las persones significadas, mes que li costava molts disgustos, moltas llumenadas d' olt ab aprofitament dels cremellons y tot, y molts cansaments de vista, per lo taot, obligantlo *ainda mais* á sofrir los improperis d un irascible apuntador de tres pessetas cada festa, franchs los ensaigs, mes ab un benefici á fi de temporada, qui, per si saltava 'ls *aparts* ó 's menjava 'ls *bocadillos*, me 'l tractava de bèstia á totas horas.

Sa cosina li aconsellava que no 'o fes cebal, que si ell era un bèstia l' altre no ho era menos, conformantlo ab certs esments de la vida artística, que li espongfao lo cor com si li fesseo pessigollas, pero en Quicu, formalissotshi, refugí 'l consell, esquivantla y tot ab un sachsejar de brassos semblant al bátre d' un tudó, y una nit, al meteix acte de tirar lo teló quan tenía d' assenyalar la primera sortida, raonotá aquell honrós *empleo*.

Ja l' havía perdut de vista, quan vaig retrobarlo á muralla. Havía hetetat d' un seu oncle, mort conco, una parada de llibres venturers, y allí, en aquell tram d' escala que mira al moll del Rebaix, devant per devant del corralot dels toros hi enganyava miserablement los días.

Ab la secció de teatro, ab la que aumentá la exiess, y ab un assortit de romansos, ab lo quio entapissá l' empit de la barana, aquella botiga, oberta als quatre vents y d' esquena y de cara al sol, si no li donava per viure ni subvenía sos migrats gastets, l' entretenía al menos, perque no s' hi morís de fástich.

No valía pas res més sa mera Pujava tan prim y denarit en Quicu, que lo pobre sempre se la temía. Y com la dona no 'n tenía cap més, com d' aquella *peseta* rnosa y feble, no 'n possehía 'l *recambi*, carregantse de llonganimitat, que era una de sas més fermas virtuts, deixava que llaurés per las sevas.

Havia complert la crescuda, una crescuda de pam, com la dels pins, y era en Quicu, allá. una canya ab un tupinet á dalt, la catxiporra d' un tambor major, la barra d' un equilibrista xino. sino que la canya teoía 'l seu moll, y al traspuat aquest per sos ulls, coovertit en llumeoosas espurnas, per sos ulls grossos y negres que, malaguanyats per un home! manifestava tant patentmeot la humanal de sa existencia, que era pecat posarha en dubte.

Passava, doochs, sa miserable vida

allí, fent centinella á n' aquell munt de rehrechs que originá son cognom, mesquí llegat del romanticisme literari en sa millor época, delicia de nostres avis é ignoscent esbarjo de nostres pares. Allí, al costat de sa parada, subjectada per un sens fí de canyetas y per trencalls de mahons en previsió d' un cop de *ma* ó de vent que li trasbalsés de lloch la botiga, s' hi migrava tot lo dia en Quicu. Per esbargir son aburriment se distreya contemplant lo moll del Rebaix seguint la estela d' algun vapor, comptant los pals dels barcos ó afartantse d' atapahida lletra á totas horas.

N' havía llegit de llibres, assegut al llom de la muralla, son banch, ab lo sol al clatell y la pols als ulls, ensumant lo baf del port y atabalat per la cridoria dels tortosins, l' *ahissa* dels bastaxos y 'l trontoll dels carros, cotxes y carretas!... Tants com n' hi veyía á má, tants com ne tenía y 'ls xicots n' hi duyan á vendre!...

¡N' estava més aborrida la seva mare!...

—¡Noy!... ¡Mira que 't trastocarás!... Que hi perdrás los ulls!... Tente compte!...

Com la pobra, un cop tornava son fill ab l' *establiment* al coll, embolicat aquest ab una cortina de rovell, ja madura havía d' escoltarli punt per punt y fil per randa 'l fidel traslat de sas llegidas!... Y com sa déria cada dia se li arrelava més al cervell casi s' hi tornava tonta!...

Llegí 'ls poetas primerament en Quicu: Pagés, Arriaza, Cienfuegos, Cadahalso, Lamartine, Víctor Hugo, tal com li anavan venint, tal com arribavan á la estació de sa parada, rellegintlos y tot, per despertarli més á cada nou repás aquella passió amorta que per sa cosineta, la *ingénua* de can Fiaet, encara sentía. 'l casament d' aquesta ab l' irascible apuntador del teatro del Orient, me 'l tragué de pollaguera, y per apaybagar son desitj que las obras de Chateaubriand li avivavan més encara, esgratinyantli ab son formigueig la ferida, cambiá 'l genero de sas lecturas. Tastá á Sue, s' aficioná á Ayguals de Yzco, d' ensá que li assaborí «María ó la hija de un jornalero» 's despertá en son fons l' esperit revolucionari d' aquells dramas, aparescuts recentment al teatro y que, encarnats ab algun episodi históricb, alentavan l' instint del poble y, creantse en sa fantasía, excitada pel romanticisme y en sustitució de sa cosineta, la dama de sos pensaments, simbolisada per la llibertat, que era la inspiradora de semblants obras, viatjá per *Icaria* en companyía de *Cabet*, ressegui las *Ruinas de Palmira* del bras de Volney, interpretá á sa manera 'l Contracte de Rousseau, obras prohibidas en aquell temps, y que comprava á sota má, acabant per empassarse l' *Angel Pitou* junt ab tota la *Historia de la Revolución francesa*.

—Mira que 't trastocarás, noy!... Que hi perdrás los ulls! . Tente compte!... —recalcava sa mare, vejent que la canya se li aprimava més y que 'l tupinet se li consentía.

Mes en Quicu no 'n podía de menos.

Vingué la Gloriosa; á son escalf arrencá 'l bull aquell tupí d' en Quicu que, segons dita de sa mare, cascallejava ja feya temps, y, encisat, atret, encalabrinat per la embaucadora deesa, llensá la *botiga* en orris. Li semblava á n' en Quicu que, després d' aquell daltabaix, d' aquell bat y bull, que reclamava ab tota urgencia una reparació, un assentament, una estabilitat, com la reclama una estátua al trontollar en son lloch, se li obriría un nou camí, quedaría algun forat, algun

buyt, que sols ompliría ell, que sols podría omplirlo un com ell, tan llegit, carregat ab tanta lletra

La passa de la polítíca, de la que duya 'ls gérmens en sas entranyas, li esclatá de sobte, y cambiá de rumbo.

Sentía la febre d' aquell período revolucionari, la formigó d' aquella época de reconstitució, activa com ella sola, ab una emoció á cada segon, ab una sotpresa á cada moment, ab un contrast á cada instant, ab un daltabaix á cada hora. La passivitat de tota sa vida al girar sos ulls enrera l' inquietava com un remordiment .

Ay! . Poch s' hauría casat ab l' apuntador sa cosina . poch hauría pres ell aquellas soleyadas al moll, si hagués sentit en sa sanch, com sentía alshoras, aquell formigueig que 'l reviscalava! .

Se desfeu dels llibres, venéntsels á cap ó cred, á las primeras firas, mes reservantse 'ls de temperament polítich ó social; aconhortá á sa pobre mare, que 'l titllava de capvert, bala de vidre y altres termes per l' istil, embaucantla ab la pintura d' un nou mon, que jurava y perjurava entreveure, com altre ilustre navegant, yrondantla d' aquí per allá, cercant lo buyt de sos ensomnis hont esperava encabirse, deixá corre dias y més dias .

***

A pesar dels molts portells que la sotragada de la Revolució obrí en lo régimen social, no trobá en Quicu 'l desitjós forat ahont encauharse

Per esbargir sa nyonya, s' empassava quants periódichs y fullas soltas (discursos, manifestos, programas polítichs, económichs y socials) li venían á má, llegintlos ab tal afició y adaptantse tant fácilment sas doctrinas, que adhuc sa mare, ensonyantse á la remor de sa música (sempre llegía en alta veu) hi roncava com un tronet.

—¡Que ben dit! . ¡Que bó! . ¡Que son trassuts aquets homes! —se deya de tant en quant, suspenent un manifest d' en Bárcia, un discurs de l' Olózaga ó una réplica d' en Rivero, interrupció que li donava lloch á rependre l' alé, á estirarshi de brassos . y á despertar á sa mare, enquimerantse y tot ab la pobre de la vella per sa prosáica indiferencia!

Y era tal la sugestió, l' obsessament que aquells escrits produhían en son sobrexcitat ánim, que adhuc dintre 'l llit y tot, agonitzant ja 'l llum, al temps d' adormirse, 'ls recitava de memoria. Al final de cada párrafo, que ell arrodonía ab una especial inflexió de veu, melosa com un plany y sostinguda com si s' hagués tornat palpissot, obría 'ls ulls y allargava 'ls brassos, tal com si esperés que l' aplaudissen «¡Bravo! . Bravo! .»—feyan á son entendre las moscas, mosquits y demés vehins d' arcoba, únichs sers que en semblant ocasió podían apreuhar sa vérbola

Devegadas (de dia en dia s' hi entusiasmava més) s' agenollava al llit, abrigallat per la trista camisa, 's posava 'l coixí á devant, com si fos l' empit d' una tribuna, y, obrint la válvula á n' aquell micrófono de sa memoria, que tant bé reproduhía lo llegit, perorava per son compte

Un cop de puny, etjegat en un rampell d' elocuencia contra la paret mitjera, despertava á la seva mare, que dormía á l' altra part y un regany d' aquesta li embussava 'l picarol

—¡Més valdría que 't cerquesses ofici! —li deya, vejéntsel més enfortit, ab lo pit menys enfonzat, més sá de color y ab

més carpanta que no aprenent de bisbe.
—¿No te 'n donas vergonya que jo t' haja de mantenir, á la teva edat, que ja foras al exército si hi hagnessen quintas y jo no fos viuda, més n't qua un Sant Pau, sino tan barbut, y ah mes pretensions que un pavo? Aquest cami que cercas no dona eo lloch, ja ho veus! Es cam la carrer dels Petnns que no té surtida! ¡Y ja fora hora de que hi pensessts eo ferte homel

Y com arribade la Revnlnció, la vida, que fins alathoras se feya da fora en dins, cambiá de dins en fora; com aquell encongiment d abans, degut á la amenassa del sabre, 's trucá en expassió, més tart, al impuls de las novas ideas, besadas en la llibertat més ámplia, tan ámplia que fins se 'ns feya sobredissa, la vía publica fou lo sol teatro que atragué á n' el poble.

En sas taulas, ocupadas sempre per curiias de la més variada índole, en manifestació cada dia d' una nova idea, d' un nnu colar extret d' aquell arch de Sant Martí ab quin llampant mantell s' arrebossava la deesa de la llibertat, las periódichs y fullas soltas s' hi espessehlan la matelx que pluja.

Se 'o adnná en Quicu, hi vejé un medi de conciliació entre sas pretensions, poch esclaridas encara, y las exigencias de sa *dispesera*, que á mida que ell s' hi anava engreixant se li tornava més regamyssa, y escayenth la soldadura, s' impnvisá l' nfici.

Ab la venda de fullas y periódichs hi viuría s' ht instnría, aplacaría la set de nnn febrós esperit, y fios quí sab? ¿quí sab si ab sas novas relacions ensopegaría 'l tren que 'l conduhiría al daurat país de sos cusnmnisl.

Llarch de camas com era y ab més ven que un nanet no 's feu esperar l' éxit.

—Hn veas?...—It deya sa mare, amanyagantlo...—No es pas tot hut...

—Es clar que no es tot hut —responía 'n Quicu, fentse sachsar la butxaca.

Sols lt dolía... alló... l' haver d' esser un de tants... un de tantas dotzenas com traquetejavan per Barcelnna baladrejant lo nom d' algun periódtch ó esgargamellantse ab l' etern crit de *En dos cuartas... discurso entero y pronunciado por el diputado*...

Un dia, més aburrit que may de confondres ab los seus, sos competidors en l ofici, é inspirat seus dubte per aquellas sas sficions á la oratnria, que tant l' havían encalabrinat, se li ocorregué comentar, parafrassejar en públich lo tema de sos discursos, manifestns y demés fullas, lograntarsi in triple objecte de no reventarse esquirolejenihi, de satisfer sa dnminadora, sa pndernsa vocació, y de treurem més profit de sns esfnrsns. Ademés, atxís, manifestant sas enalitats, desvesgnnyidament, com expnssdas eo un aparadnr, putser algú se n' adnnaría... y regnnetxenth 'l ménl... ¿Com en aquest mon no hi ha home sens homel» —se deya.

Dit y fet. Enmatlievá sa cadira á un da s esmálichs de punt, mabla que guardava l' nygua y anís del carrer de Sant Pau, s' lustalá enfront del Liceo, dessota 'l fanal que mira á la entrada, com si pagués eens d' aquell lloch ó hi tingués drets adquirits, y cada vespre, ademés de alguna hnra de dia, si ho impnsava ah sa oportunitat algún papernt ardent ó fulla extraordinaria, hi rumbejava son garbo.

Va estrenarse ab «El Cohcte», *periódico revolucionario*, quin programa era: *¡Abajo la dinastía!!—Juntas supremas.—Sufragio universal.—Libertad de Cultos.—Libertad de imprenta.—Libertad de Enseñanza*. Y per alló de que la de-

masarno fa pobre, segurament, ó perque la direcció era ó 's creya desmemoriadissa, seguía al final *¡Todos los libertades!*

Donada l'afició á llegir d' aquell temps com si 'l poble, adonantse de son retrás en pulfica, volgués rescabalarse en un sol curs de las assignaturas perdudas, encuriosit tothom per la cuestió pública com s' esqueya alashuras, y ab un programa tan elástich y tan revolucionari, no cal dir si «El Cohete» 's vendría, ni si s' hi ilubirla en Quicu.

Los números del periódich se n' hi anavan de las mans com si repartís prospectes «Un! ... dóumen un! ... ¿Aixó diu? ... Vinga! ...» —Y en Quicu s hi collitorsava, obriot y clohent las mans com si dongués lo xavo.

Los *Recuerdos historicos*, parafrasejats per en Quicu, després de comentarlos la Redacció, produhiren tan bon efecte en son públich, que s hi quedava embadocat.

—Ja veuhao, *señores*, de quina fusta se 'n fan Reys! ...—exclaifa, tot repassant la efeméride.

Don Rafael del Riego, de 39 años, natural de Tuño, en el consejo de Tineo, (que aixó deu caure ... cap allí ... per munt) *casado. En 5 de noviembre de 1823 conducido desde el Seminario de Nobles por el escribano D. Julian García Huerta y el alguacil Domingo Hernandez á disposición de la Real Sala.»* (Al peu d' aquestas ratllas hi ha una creu, y á continuació diu:) «*El alguacil que abajo firmo se entregó del preso don Rafael del Riego para conducirle á sufrir la PENA ORDINARIA DE LA HORCA á que ha sido sentenciado por la Real Sala de Sres. Alcaldes. Madrid 7 de noviembre de 1823.—Manuel Casado.*»—

Riego pudo haber entregado ... (Fentse seus los comentaris de «El Cohete» (1). Riego pogué entregar á Fernando al furor dels sempre enganyats liberals, pero fou generós ab aquell monstre y va morir penjat. Malalt y tot lo van portar á rossseguentas ficat dins una senalla, á la plassa de la Cibada, (qu' es com si diguessim al Padró) y morí entre 'l haladreig d' aquella xusma criada á semblansa de son Rey ... (Una veu:—¡Viva el pueblo soberano! ... —Un altra:—¡Calla ximple, no 'l destorbis! ... ¡No veus que no ha acabat encare! ...) La campana de San Millán (San Millán es una iglesia) feu senyal de que Riego havía deixat d' existir, y 'l Rey, imatge del Deu dels malvats, se fregá las mans y cridá ab sorna: «¡Jé, jé! ... ¡Viva Riego! ...»—Hi ha qui diu: ¡pobres Reys! ... ¡Foch á n' ells y fora! ... »

—Ja ho veuhen, *señores*, ja ho veuhen! ... prosseguía en Quicu.—Mentres penjavan á Riego l' iniciador de nostra era de llibertat, lo mártir de nostras lluytas políticas, lo precursor de la República, l' insigne 'l pundonorós Riego, á quina generositat degué la vida son rey, com haveu sentit, Fernando contemplant al héroe ja en la forca, hi etjegava sornament la riallal ... ¿Volén més befa? ... més cinisme? ... obrar més indigne? ... Doochs ja ho veyeu: ¡aixís ells obran! ... Quin contrast! ... L' un, mogut pel respecte que las tradicionals institucions inspiran, reverenciant al rey com á sa genuina representació, transigeix ab sos compromisos, atempera sa ardidesa y pacta; l' altre, 'l Rey, ab la murriesa de la guilla, posa un parany al ignocent pollet, y en tant se 'l esmorza, entravessántseli y tot al gargamelló, hi esclata

(1) Corresponent al núm. 3.

descaradament á riure! ¡Ahí ¡La Historia es una gran mestra! —deya ab tó de dóminе y encarantse ab lo públich— S' adobava un xich las calsas, totsegnit, com si se li afluixessin, gesticulant, y cambiava de full.

La secció de *Variedades*, ab notas de la vida privada d' alguns monarcas ab datos referents als pressupóstis de la Nació y á la llista Civil, presentadas aquellas en gros, de bulto, sens miramentni candicia, y aquests detallats y minuciosos com si repassés la llista de la bugadera, l' exaltavan fins á trastornarlo Entussiasmats los del rotllo per aquellas manxuias aplicadas á la monarquía, tot era repetir—«¿Y això es veritat? ¿Y això ha succehit?.. ¿Y 'l poble, qué hi deya?...»

—«¿Qué hi deya 'l poble?» —reprenia en Quicu, enardit per aquell éxit que considerava com á propi...—«¿Qué hi deya 'l poble?»—repetia arremanganthi de brassos y desaotse 'ls números sota l' aixella.

Y retrayent uo d' aquells párrafos respecte al *pueblo soberano*, que tant sovintejavan en los discursos d' aquell temps, are parangonantlo en sas diversas y paulatinas evolucions, are enaltint sas virtuts are signaotli 'l pervenir, ab brillants apologias y elocuentíssims perfiados, fresch y arrodonit tot com si acabés d' eixir del motllo, me 'ls deixava fets estátuas

—«¡Be, noy! ¡Be Quicu! ¡Ja no te 'n quedan més!...—s' ohla,

Llavors, en Quicu, desembutxacantse algún recoch (publicacions estaotissas de las que ja sos editors no sabían com desferse), ni consideradas com á mania, y que ell comprava á preu de papel) s' encarava ab lo publich ofelintlashi després d' un cop de bombo

Garibaldi á los Españoles ab lo seu retrato. *Cristo y el Papa, ó las curas sin coreto. Manifiesto del presbítero don Antonio Aguayo á la sociedad democrática Matritense. Manifiesto de Coalición de las tres partidos liberales Españoles. Carta de Kossuth á Orense* ab lo seu retrato. *Protesta que el Club de los federalistas*...

Y era 'l bo del cas que, ab l' amanimenta de sa llábia, despatxava aquellas fullas, rebrechs ja, com á negació ab una pressa que ni que repartis benedicions

Mes quan donava bo de véurel era al llegir un document important, alguna lulla ja esperada, y quin contexi, per lo poch expressiu, ó pel laconisme dels telégramas, ne prestés á dubtes Dels discursos pronunciats en la manifestació de Madrid ab motiu de la unió dels partits liberals, ne vengué més *mans* que pels teula á la barba »

«Lo Sr Martos:—deya en Quicu ab lo paper entre dits, enfilat á la cadira del bastaix y arrambantse al fanal per acaparar tota la llum possible — *Ciudadanos gracias por haber venido a este solemne y patriótico acto, yo bien sé lo que significa vuestra presencia, habeis venido para probar á España, primero, y luego al mundo, que España no sirve solo para hacer revoluciones que destruyen, que España, madura para la libertad, está resuelta a fundar una grande obra sobre bases fuertísimas, sobre magníficas instituciones.*

«Bravo!—Bravo!»— leya la gent, acoblada entorn d' en Quicu com la remat de cabtas de la divina Pastora. «¡Això es xerrar! ¡Si tots ho entengueshim així!...»—Potser ningú n' estimava un mot, pero aquell sarcill de cascabells de la oratoria revolucionaria l' alalaga-

va tant, se li assentava tan be á las ore llas!

En Quicu alsava 'ls ulls, resseguint meqnimalment la capa del plátano que li servía de dosser, y quinas fullas, avivadas per la claror del gas, parexían gemadas com en primavera, xafxant totseguit lo cap y extenent enlayre 'ls brassos pera reclamar silenci.

«Pst... Pst... Calléushal...»—s' oía.

Regnava la quietut de nou, y en Quicu, despres d' escamper algunas fullas entre 'ls propers, reprenía 'ls discursos.

Porque, sabedlo, ciudadanos sabedlo: Europa había empezado por contemplarnos con asombro y ya empezaba á mirarnos con ojos de lastima. En efecto...

Li queya una fulla sobre 'l paper, ó altra cosa pitjor, etyegada per un perdol atrevit, que no estava per discursos, y en Quicu després de passarbi la má y de vemugar un xich entre dents, enuijat per la oratológica interrupció, reprenía la tesca.

Quan conexía que ja era hora de sopar, quan lo ventre, recordantli ab se defallió 'l plat de monjetas ó de verdura, presidit per l' arangadeta, que li amanría sa mare, comensava á obrirli la badallera atiplantli y tot la veu, feya punt hont be li venía, y després d' un tum pel publich per apurar las resquicias del plech, plegava 'l ram, sens més despido, esquitllantse totseguit del roillo tot arrossegant la *trona* fins á son puesto.

Llavors de las Constituyents, ab los discursos d' en Castelar hi guanyá la primera pesseta. Li agafá tan bé la embocadura á la oratoria del singular tribuno, que no hi havía arrenca-caixalis en tot lo plá de Palacio que acoblés mes públich.

Aquella parla era la seva paila, enllunhernadora en la frase, florida d' istil, ampulosa y rimbombanta sempre, ab aquella inflar del aereostátich, esbelta y magestuosa alhora, ayrosa en sos períodos com un rasgo, elegant en sos finals com una voluta, ab son ritme cadenciós, cam á degotalls, y sempre encrssadora, sempre apassumada.

Mes, lo que pessa ab las innavacions... Altres venedors de fulles, gelosos del éxit d' en Quicu, plantaren son ram per passeigs carrers y plassas, adoptant soo mateix sistema y com peix fa mal á peix, la industria 'n vingué á menos...

Un dia agafsren á n' en Quicu per vendre una fulla clandestina esglayant, al saberho á la pobre de sa mare, un altre, per ignorada ordre, li reculliren y decomisaren tot un feix que 'n duya, errimenti los policías cosses y cops de punys al reclamarlos sa indemnisació, més endevant li prohibiren la venda al ayre llibre ab motiu de que la Rambla era via pública y lss vias publicas.

En Quicu se n' aburrí. Tocá 'l ressort de sas relacions, conseguí una plassa de repartidor en l' Administració d' un periódich republicá, y considerant que, si á má venía, aquell y sols aquell era 'l camí de sa somniada gloria, abandoná sens recansa 'l migrat ofici de venedor d' impresos...

***

Era «La Idea», periódich ahont entrá com á repartidor en Quicu, un diari republicano democratico federal, fundat ab motiu de certa escissió ocorreguda en lo Centre de son nom en la primera renovació de cárrechs, sub-titulantse además *órgano del partido en la provincia* ab tot y representar tantsols á la

Digitized by Google

mes reduhida fracció de sos correligionaris.

Un dels socis fundadors, (sb cincuanta suscripcions per son compte á pesseta l mes y per tot dividendo) betsyre d' ofici, que havía escoltat á n' en Quicu predicant al poble, com altre Camille Desmoulins, desde la tribuna de sa cadira; agradat de sa llábia per lo clara, per lo endressada y curiosa, com si la vestis tothom de las festas; per aquella *seguridés* de dicció sens *ximicaments* ni *grops*, ab nos perlados arrodonits sens que s' hi conegués la costura, y ab aquell deix amorós y suau com si s' esmolés de tant en quant la llengua ó se l afinés ab paper de vidre, condolentsa de que 'l *may*, ab condicions tan escepcionals pera la oratoria, pera la política, més ben dit, ja que s redubeix sols á n' aixó la cosa pública, 's perdés entre la multitut com una gota d' aygua més confosa en lo fons del mar, malmetent y tot son escepcional do adhuc per lo que te de especulativu l' *ofici*, interposá sa valiosa influencia pera que, apesar dels molts pretendents que festejavan aquella plassa fos concedida al atsertt d' en Quicu. Per cert que, sols després d' agras polémicas y d' amenassar á la administrac ó del periódich ab la baixa de sas suscripcions, no conseguí 'l betayre lograrho.

Ab son frech ab los proboms de «La Idea» las esperansas d' en Quicu, entre familia al menos, se cotisavan á la puja. Aumentavan sas relacions ab personas conspicuas, s' imposava del mecanisme de la prempsa, d aquella palanca que sostenia 'l pes del partit, mantenintlo de portas enfora, ab maravellós equilibri; ab aquell enllubetnador equilibri qu' es l' embaucament de la massa, ab sas anadas y vinguda s al Centre, del qual era l' únich orgue «La Idea», are ab motiu d' eleccions y pera repartirhi candidaturas, are per conferencias doctrinals, celebrament de vetllades ó discussions sobre la marxa del partit, s' eoterá dels secrets del Club, enfortintse cada dia més ab la sava de la cosa pública, y tant aoá allissonantse ab aquellas sevas intervencions que, creyentse ja una potencia, resolgué pendre l' *alternot vo*.

Una Junta extraordinaria haguda per dimissió d' una part de la Directiva, fonamentada en supesats abusos comesos per lo President en lo desempenyo de sas funcions, servi d' alsaprém á n' en Quicu. Tals abusos eras manifestos. Lo President de «La Idea», Director del diari del propi nom, en connivencia ab lo Tresorer del Centre, redactor del subtedit periódich, havían transferit á favor de sa publicació una important cantitat, producte de varias suscripcions benéficas. Sols faltava provarho, evidenciarho, descubrir la jeya dels fondos y portar á la *barra* al malversador.

Aquest, lo president del Centre y director del periódich, ensumant de lluny la pedregada, abandoná son scial després d' oberta la sessió, preparantse pera la escomesa.

—«¡Ja sé que vots son trunfos!»—recalcava l' acusador ab tó de mofa, en tant lo *leader* de la oposició, sombrerer d' ofici y home de temperament enérgich, gargotejava sobre 'l pupitre de son genoll un denigrant vot de censura.—«Ja sé que vots son trunfos!»—Que las majorías s' imposan!... Que la cantitat domina á la calitat!... Que...

(Una vea).—Demano la paraula. Ab aixó de la calitat no hi passol... Encara que porti gech no dech res á ningu, entenet?... ¡Tots poguessen dirho ab la mateixa bocal...

L' orador —«Deixo á la consideració del ilustrat President (que bu era'l vice, segons resta indicat, y que formava ab ins de la oposició). «Deixo á la consideració del ilustrat President y dignísim company, si es ab interrupcions malévolas y ab intempersats dicteris com s' ha d' ofegar la veu de la veritat y de la justicia.

(Alguns de s dissidents y á instancias del sombrerer, mestre de cerimonies «Bé en. Muy bien. Bravo! Bravo! »)

L' interruptor d' avans esgroguehit, enfora'ls ulls, més ulés encara:

—«Maleva. Malévolas! Intemperat!... ¿Qué val dir? Expliquis, home, expliquis! ...¡Ben segur que això no m' ho dirfau á foral.»—

La Presidencia (estrementli la paraula) «Orden señores, orden! Decía el señor.

—Giribets.

—Justo. Giribets.

—Decía, ó anava á dir—reprengué l' orador encaranthit—que puig de numens se tracta y á una votació os encaminem, ja que'ls més, donchs pel mer fet d' esser més y sens altre just ni racional motiu, han de tenir más ráho, más sá criteri y más concrecia que'ls menos, obchtat á la falsa, repugnant y estrafalaria llei de las majorias, anava á dir que, si las convocatorias per aquesta junta, d' extraordinari interés pera la gent del partit lleyal, íntegra, no macada encara, s haguessen dut á domicili ab lo mateix empenyo y ab la mateixa activitat que las *candidaturas oficials*, repartidas per cert ab profusió fins escandalosa.»—

Una veu de «*pida la palabra*,» llensada ab enardiment, sorprengué dasobte á la concurrencia.

Era la veu d' en Quico, d' en Quicu dels llibres lo repartidor de las convocatorias, qui 's rebregava ja en son seti ferit en son amor propi.

—*Pida la palabra*.—repetí plé de coratje.

—*¿Para qué?*

—*Por una cuestión de... de orden!*

—*¡De orden!*—escarní'l President.—*Bueno. Permitirá usted que el orador en el uso de la palabra concluya su discurso, y...*

Ja s' aixamavan pera'l vot de censura quan reclamá son torn en Quicu. Lo seu amo, 'l Director del diari, que havía représ la presidencia pera conduhir la sessió á son gust, temerós d' alguna pitja segurament, «déixaho correl.., deixaho correl.» —confegla tot signantit ab las mans. Mes en Quicu, enfilada ja l' agulla insistí en sa pretensió, y, redressantse de sobte, tan alt y dret com era, desfalcá sa retinguda llengua.

A sas primeras paraulas aquells rengles de caps, que s' esgrahonavan devant seu, sobreixint de las cadiras, extensa y enfilerats com agullas en paper, se collarsaren pera reullarlo. Algunes somreyan y tot. Altres, encomenats de l' admiració, s' apropavan uns moments, xiuxuejant una estona á cau d' orella, retirantse totseguit y de resquitllentas, com si juguessen á carambolas.

En Quicu, ab los ulls encesos, encesos y flamejants com los llums de las palmatorias, más roig de galtas encara que 'l cobertor de la taula, retenyit de vermell, gronxantshi com un gust y manotejant com si passés farina, després de dominar la remor de veus y 'ls estossechs dels impaciente ab sa imponenta actitut, prosegué i curs de sa réplica.

La tramoya que tant gratuita com instdiosament li atribuhían, de péssim gust y de pitjor género era massa grollera pera que se'n fes soldari, pera que

deixés de protestarne ab tota la energía de que 's veya capás... De no rebutjarla ab tota la entetesa de son caràcter sa conciencia se 'n ressentiria, y sa dignitat, sa joya més preuhada, fora perduda pera sempre. Ell, lo repartidor de las convocatorias, las havía dutas una per una, *ab tot l' empenyo y ab l' activitat que* (modestia de banda) *li era característica*, en los mateixos domicilis consignats en los rebuts de las cuotas. Si alguns socis, per trasllado no advertit oportunament, ó per fixar son domicili en la secretaría del Centre *ab motiu de no escaures may a casa quan las passava 'ls rebuts de las cuotas* havían deixat de rebre 'ls corresponents avisos, era ben clar que ell no 'n tenía la culpa.

Además, aquesta manganilla de la repartició de convocatorias se li feya tant y més infundada en quant «La Idea», en son «butlletí oficial», havía reproduhit l' anunci de la junta per espay de quinze dias consecutius... ¿Tan aymants son del partit los socis incompareixents si es motivada sa ausencia per no haver rebut la ditxosa convocatoria que no s' enteran de «La Idea», que no s' imposin, quan menos, de lo contingut en la secció oficial de «La Idea», *órgano del partido en la provincia?*

Aquesta imprecació, tan sornuda com anaient, sorprengué al auditori de la manera més favorable... La remor dels «bravos», després de recorre la sala, arribá fins al recó d' en Quicu, fins als mateixos nassos d' en Quicu, enardintlo com una ensumada d' éter.

—«Be, noy, be. Va molt bé»—li deyan los de més á sa vora.

Al Director del periódich, *órgano del partido en la provincia*, que 's repapava en son setial, se li dibuixá un somrís en la cara.

Més alentat en Quicu ab aquella demostració de son quefe, feu un va-y-tot de sa vérbola.

Frases enmotlladas, períodos arrodonits, imatjes llampants, imprecacions ardentas, recorts histórichs y anecdótichs, lo de Francisco I referent al honor, entre altres retret al avalorar sa dignitat, aquella joya tant estimada. que considerarla per sempre més perduda á no mitjantsarhi sa rehabilitació... una carn d' olla, per acabar, de tota aquella vianda que havía pahit llegint fullas y discursos enmitj del plá de la Boquería.

—«*A votar... A votar...*»—remugavan alguns dels impacients atribuhintse la victoria.

—«*Si el señor... Si el orador tuviera la amabilidad de... de concretar... de ceñirse á la cuestión... clara y razonadamente expuesta en el exordio de su discurso... Recuerde el señor... Quicu... ¡No hay que reirse!... Qué más da un nombre que otro?... «Le nom ne fait pas la chose,» como dice.*

Recuerde el orador que lo que se debate es puramente incidental...

Un xich destarotat en Quicu per aquella agre censura, no cabía en son seti. Sacsava 'ls brassos, guaytava 'l sostre, 's desfeya la corbata, quins llassos, voleyants al susu ayret que entrava per la propera finestra, mitj oberta per esbargir lo tuf de la encongida sala, se li passejavan impunements pel rostre, acabant tot per confondres.

Volgué parlar de «La Idea,» vindicar á son amo, justificar la inversió dels fondos motiu d' aquella Junta, ab la sutilesa de que, procedint de suscripcions benéficas, res més benéfich y humanitari que l' aplicarlos á la reconstitució del partit, qual timó dirigía 'l periódich...

Un estossech de son amo li estroncá la

paraula Se 'l mirá, 'l vejé ubat emprenguéque no li acomodavan gota aquellas divagacions, unas veus de «¡A votar! ¡A votar! .» llensadas de non pels impacients, acabaren d' atabalarlo y, no trobant com arrodonir la frase, finalisá ab un sech «he dicho» soenrreguda vulgaritat de la que precisament no valía eixirse.

«A votar! ¡A votar! »—repetían los de casa, dissimulant inconscientment sa pifia

Després de la votació, que fou guanyada pels de l'«Olla», molts dels socis feliciaren á n'en Quicu Més que pel l' importancia de sa réplica ho feyan per lo inesperat de la sotpresa Ningú s' ho afigurava que 'l repartidor del periódich, l' andador del Centre en Quicu dels llibres, gosés de tan bella garla

Entusiasmat per aquella ovació nostr' home no hi veya de cap ull Li tremolavan los llabis, somreya ab la mirada, 's bellugava de brassos; allargant sas mans obertas y convulsas, á cada un dels del rotllo que l' alabava per sa vérbola En mitj d' aquell gavell alt y dret com era, bi tecixía en Quicu com la figura d' una mona de Pascua

Si sa mare hagués pogut sobtarlo en aquell moment, sa mare y sa cosina, la ingénua de can Finet viuda feya dos mesos del apuntador del teatrel d' aquell irascible apuntador, que me 'l tractava d' animal y bestia á totas horas, despreciantlo y arreconantlo enm un rebuig, com una pária! Ab quin goig més íntim se compartiría an aquella satisfacció tan inesperada per ellas com deseoeoegudas pel mateix Quicu! ..

Mentres aixís fantasiejava, tot ajudant al conserje al arreconament de las cadiras la veu de son quefe 'l va sorpendre. Ell .. ¡Ell també! .. Voldría felicitarlo .. contribuhir á la general ovació ab una encesa de sas finas mans . Prodigarli sos elogis... Se li presentava tan rialler!... tan benaixó! ..

—Mireu, Quicu—li enjegá, acompanyant la frase ab un agradós somriure—ab aquestas cosas del Centre no vos hi fiqueu pas mái. Ja ha heu vist, ha vingut d' un punt com no 'm poseu en un conflicte! . Be prou que sam á fer ballar la llengua! —Digué, li copejá lleugerament la espatlla ab protectora afectació, y s' allunyá sens despedirsen.

En Quicu sentí en son cos un formigueig com si li donguessen una dutxa

Pero havía tastat ja la mel de la popularitat y li racava absandonar lo pot Sentía ab un desfici més fèrm que may, la necessitat d' enrahonar, de discursejar, d esbravatse . ab un deslr abrusador com lo de la set . ab una frucció tan íntima com la del amor . ab an interés, menys calculat pero tan intens com lo del avaro

Y era natural Descobert lo filó de la mina, ¿qui no pasa empenyo en explotarla? La seducció del éxit li feu escoltar á son padri en política, 'l betayre que 'l enlocá á «La Idea» qui s' oferí á introduhirlo en altres clubs de més fama, y afiuxá las regnas de sos desitjos

Comensaren pel del carrer de la Canuda, compost pels més exaltats, los de la corda d en Viralta En Quicu s' hi trobava nou Y no era pas perque 'ls temas que s' hi debatían li fossen desconeguts; mes lo desviament que 's donava á las ideas, y adhue la forma de discutirlas, s' avenían tan poch ab son temperament franch é ingenuo que, ab tot y sa fam de discussió, perdé la gana d' entrarhi No s' ho podía captar que, precisament los avansats, los més lliberals en

opinions fossen, per més que sembli anomenats, 'ls més intransigents, los més absolutistas...

D' allí se 'n anaren al del Porvenir. ¡Quin porvenir més senzillot, més escualá, més megre! ... Sempre parlavan los mateixos! ... Sempre ressonavan las mateixas veus en aquell segon pis de vuyt duros al mes, ab vistas al cel mirant endalt y al pati dels altres humiliant la vista! ... ¡Sempre 'l mateix quarteto y sempre 'l mateix repertori! ... Un dels oradors se portava 'ls llibres apropiats al tema que 's debatía, y allí 's passava las horas comentant y llegint lo que deyan los altres sobre la materia; seguía darrera seu en lo torn un que sempre parlava en pretérit desarrollant hipótesis sobrenaturals y enaltint ab cansoneras apologías lo be que reportaría á la humanitat si, deseixintse 'ls homes de son innat egoisme, lastre feixuch que ab tan distintas formas los domina, s' estimessen més, y consideressen al próxim com á si mateixos; venía després un tipo, en lo qui s' encarnava 'l geni de la contradicció, segurament que sempre anava enllá, més enllá, encara més endevant, interruptor per manía, plaga de presidents, delicia dels circunstants; sempre empaperinat dins son redingot color de canyella, sempre enmascarats sos ulls per sas ulleras fumadas, y... res entre tots de práctich.

Del Porvenir passaren al de la Sarsuela, situat en lo passeig de Gracia, en lo teatre de son nom. A'ló sí que era una sarsuela, y de las més bufas! ...

En Quicu sols hi aná dos cops. Quan vejé en la primera nit que 'l forner que 'ls duya 'l pá, un home com un Sant Pau, se 'n pujava al prosceni, encasquetantse un gorro frigi, ribetat d' or, que duya adressat dins l' infern del gech, y un cop allí y després d' encararse ab l' auditori, que omplía 'l teatre de gom á gom, li llensava al rostre, axis, en crú, á tall de cops de pedra, mitja dotzena de grosserías, ja se 'n hauría entornat.

— Sentiu? ... Qu' ens sentiu quina mena? — deya al betayre...

— Perque... me caso ab seu — cridava 'l forner referintse als capellans — de qué 'ns serveixen? ... De res, me caso ab seu... Per empobrirnos... Nexem, me caso ab seu, y ja 'ns agarran per las orellas pera mey més deixarnos, me caso ab seu, pera may més deixarnos! ... Vos caseu, me caso ab seu, y altre cop vos entortelligan... Que pesseta per aquí, que pesseta per allá, me caso ab seu, no cal dirho... Ab que 'n veureu pochs de magres! ... Moriu, me caso ab seu, y encara no us abandonan... ¡Me caso ab seu, si fins á la caixa us pessigan! ... —

Somreya 'l forner, s' adobava 'l gorro frigi, escupía de gayrell, y aquell sa dittort, compost de *lliure pensadors*, en apariencia al menys, s' hi entallava una bona estona.

— Y d' aixó 'n diuhen perorar? ... — deya en Quicu á son padrí pollit ch. — Hi ha molts carreters que no gastan aquets modos ni ab las bestias! ...

— ¡Que no sabs que n' hi ha molts que no poden confegir duas paraulas sino las soldan ab un renech! ...

En la segona nit fins varen avergonyirlo.

Rebregavam á la llibertat. Tres dels oradors de torn deixaren de compareixer sens presentar excusas ni procurarse substitut y un grupo dels atxalabrats, regoneixent á n' en Quicu y ans que obrissen la sessió, va comprometrel.

— Que parli en Quicu! ... En Quicu dels llibres, qu' es allí! ... No cal que t' amaguis! ... ¡No cal que t' amaguis! ...

S' estengué la nova, se retragué son discurs en lo Centre se 'n imposá l' auditori, y picant de peus y mts á la una, com ensajat coro, esclataren alhora «¡Que parli en Quicu!... ¡Que parli en Quicu!..»

—Ansia, Quicu, no t' aputis—li digué son padri empentantlo.

En Quicu s' hi resistís, mes, com aquells del grupu, acostantse á son seti y ' aixecantlo enlayre, prossiguían baladrejant «¡Qué parli en Quicu!... En Quicu dels llibres!... Es aquí!... Aquí!... » no se 'n pogué xafar.

Un «pido la palabra», llensat pel betayre, tot empentant de nou á n' en Quicu bu y xiulantlt á las orellas, lo decidí á pujar al proscení... Los aplaudiments del auditori, se tant, feyan tremolar la sala.

No defraudá pas lo bon zel de sos amichs, de sos coneguts, de quants l' havían vist ferse, en Quicu. Ans, al contrari, excedintse á si mateix casi dirbo aixís, superá ab escreix sos desitjos

Aquellas planas de la Revolució francesa, estampadas en sa memoria quan sustenía l' *establiment* dsl mull, cotretyídas y aumentadas ab oportunitat, y enflocadas ab sa encisadora vérbola, eran tan ben rebudas per aquell abtgarrat públich, que se 'l guaytava de fit á fit, allá, perdut en la psoombra del proscení, en mitj de la boca del teatre, llarch y infusquit tot ell, retllant la decaració de bosch, que sewía de fondo, com una dreta dossa de sutje, que no 'n cansava d' aplaudirlo. Naturall... Acostumats al alimali del forner, la *predica* d' en Quicu 'ls obría la gola com una platada d' ensaimet tendrel.

Retragué á Kossuth, á Rnusseau, á Guillermo Tell, á Joan Huss, á Galileo, ab son célebre *é pur si muove*; s' endrezá per Roma, repassant fets y citant noms com si cridés als prócers á la llista; recorregué la Grecia, fent una pilota de sa historia; entrebancantse ab la Sirta, de pas, tal com si anés á las palpantas, y despresentse de tal farda ab una escombrada oportuna, pera retornar de sobte á nostres dias finalisá ab una apología á la llibertat y un encensament á la Gloriosa tan encisers que calluhernats les de més aprop per aquell castell de fochs artificials que 'ls queya á sobts, gayrebe me 'l arrrossegan!...

Aquella nit fonamentá son pervenir en Quicu. L' éxit de son discurs trascendí fins á «La Idea» y tres dias després ab motiu d' una imparcial renovació de cárrechs, fou elegit vicesecretari gayrebe per unanimitat. ¡Tan be 'l betayre, son padri en política, li havía trevallat la candidatura!...

Ans de rebre la credencial lo director de «La Idea» va cridarlo. Somrigué al véurel, lo feu entrar en son despatx, li signá una cadira prop de sa poltrona, oferintli un cigarret dels confinguts en sa tabaquera de níkel y després de felicitarlo per son nombrament, congratulantsen, *puig no dubtava de sa incondicional adhesió*, y de renovarli alguns intrínguls *que no tothom sabía*, valguentse y tot de certs *rodeos* pera no ferir *sa reconeguda modestia y delicada susceptibilitat*, frases que li aná rematant tot preparantlo, 'l proposá per administrador de son periódich.

En Quicu no cabía á la pell.

Pocbs dias després, cuydat de cara, cambiat lo gech per uo jaqué gris, ab hongan negre, bottnas novas, armillaro d' acer y bastó de jonch, capsat ab lo busto de la República, sa favorita, ningú haguera reconegut en l' administrador de «La Idea,» al popular *Quicu dels llibres*.

Digitized by Google

* * *

La mare d' en Quicu, sorptera per sos avensos, no se 'n sabía avenir. May haurís suportat que l' esparrech de son fill arribés á fer taota sombra. Y ella que li deya cap vert, pels sense sanch y tantas altras platxeriasl... La vetitat era que en Quicu á havía anat asseotant com una olla en sa fogonada. Ella mateixa conei xedora de la pluralitat de queíers que l' absorvían, ab son doble cárrech d' administradar de «La Idea» y vis seetetari del Centre, l' induhí á mudarre de pis...

Més á la vora de sas ocupacions, sempre hi guanyaría temps y no anría de tan mal borrás com anava... Per altra part, com la casament ab sa cosina, ja embastat de feya mesos, no era lluny... —respectanlan l' anyl, —he calla prevmdtes. Tot marxava, doachs, com un rellotje.

Lo que l' atatentava solament era que ab *allá de la política* no 'n rebés en Quicu un desengany. ¡Venían tants compromisos, y tots perillosos sempre!... Perillosos sempre y cayent sempre sobte sas espatllas!... A las Magdalenas ja hi havía estat tres cops!... Com los més espatvillats, en sentint farum de *gegs*, ó *fugían d' estudi*, ó *s sangravan ab salut*, atmulant una dirs dencial...

En quant á la del Ceotre tahó tenía la pobra. Per tot en Quicu treya la cara. Aixó sí, en venint eleccions per Ajuntaments ó Diputaetons Provincials, may entrava en llista!... Per ell pet l' home del encatrás, pel sach dels cops, may hi quedava un setil... Y era tan benigne en Quicu, que s' escusava ab la insuficiencia de sos méritsl... «¡Ja m' atribuirál... ¡Ja m' arribará!...» —contestava á sa mare, al rettéurelt algun sohtat encumbtment social, atribuhit¿als xanaullos administratius, sempre tant en boga, ó als mangoneigs polítichs!... —Uo dia ó altre 'm toesará l torn!...»

Mes, passava 'l temps, creiían sas ocupacions ab l engrorsament del partit, al que s' afiltavan los de las fraccions radicals, apressant son viatje á ne 'l poder ab aquell trasbordo, y en Quicu, carregat de bona fe com un dels pochs consecnents ab sas ideas, en Quicu, 'l que manava la nau, aferrat al timó tothota, sempre 's quedava á rerassaga.

Ell conduhía las conspiracions, ell relutava gent pera donar los cops, ell parlamentava ab los partits afins quan las circunstancias ho requerían ó las convenciencias los empenyían á ferho, ell assumía los compromisos y carregava ab los mal de caps peta no cobrarse ni 'l qu' es de dir la fama.

¡Ja li arribaría!... ¡Ja li arribaría!... Havía anat tan amunt ab poch tempsl... Si se li aparentava un somnil... Y sa mare y sa cosina, encomaoantse de sa bona fe, l' alentavan en son caratje.

La rebumbori de las quintas l' ensopegá de vis-pte ndent al Centre.

—«Ja hi somi»... Ja tornem á serhi?—li deya sa mare, interpretant sas caborlas per la tibantar de son rostre.—Mira que rebrás!... Que 'n pagarás la patental... Un amo sempre es un amo!

En Quicu refregava 'l plat, preguntava per sa promesa, á la que no veya aquells dias, attafegat pel trsaj y tot responent li:

—Qué hi voleu fer?... Es la carteral... ¡Que no arrisca no pisca! —s' esquitllava envers la porta.

Per altra part, aquella vegada era de creure que tot ressurtiría be. Tot anava á punt d' orga.

Lo gobern, ab son entossudiment, s' havía fet insostenible, y era de témer

ss esyguda. Las oposicions anavan compactas. Además, ab la propaganda de la prempsa, ja preparada de feya remps, la causa dels disturbis, ja prou impopular de sí, s' havía fet aburrible. Las noticias de fora no podían esser más satisfactorias. Valencia, Saragossa, Sevilla, Madrid la matera Madrid, totas las capirals y ciutats de más importancia s rosurreccionarían. Sols faltava que esclarés la foch pera que 'l gobern ensstituhit se 'n anés endnyna.

Mes, avans del rebomboli, aquestas presumpcions dels optimostas, que eran las d'en Quicu, les dels mansos del partir, ja resultaren modificadas. Es cert que 's parlava d' interruperons de llneas, de mayments de ropas, d' acuartelaments sabters, de paysans á la montanya; pero no ho era menos que 'l gobern, vevestintse d' energia, apurant sa vitalitat en un estremar esfors, l' esfers del qui s' ofega, dispnsava 'l sofocament del cop ab una celeritat psmnse.

En previsió, danchs, de llenys, 'ls más signtficats, los que jugavan ab duas cartas, s' escapulían.

Per la que toca á n' en Quicu feya ja dos dins que no 'ls passava á casa.

També se mare escarmentada per lo que 's deya, y más que per la que 's deya, per certas visttas sospitosas, se 'n anà á viure ab sa futura nora.

L' acaia la conduhí á «La Idea,» mes en Quicu no hi era; no 'n sablan res Passá el Centre, no hi havia ningú. A dos de la juota que s' hi bavían arriscat se 'ls en havían endut presns *los de la secreta*.

Quan arribava á la Ramble je 's parlava de tiros de barrteadas á Gracia, al arrabal. La genr, esferehida per las novas, tranzitava á tota pressa, com el car del hivern.

Los uns á casa, 'ls altres á provehirse, á reforsar lo rebost, ja vejentse la pedregada á sobre.

Deixant lo carrer del Carme 's ropá la mare d' en Quicu ab la pelotó de rropa que venía de publicar la lley marcial al Padró.

«Qué era de son fill? ¿bont s' esqueys son fill?...»—s' anava dihent la pabia mare, sens pararse en los rancamens de parras, sens adonarse de los carredissss. Y pensant en son fill, trip trapejantli 'l eor y regalimantli 'ls ulls; tot caminant d' esma, cmm un cego, s' endrnzá pel carreró de la Cera.

En Quicu en tanr velandejava per las aforas, repassant llistas y comprumerent adeptes. Ell era 'l Comité, ell representava 'l Centre, ell personificava «La Idea.» Aquesta tiiple caractertsnció, acreditada ja de temps, per recaure en se individu litar tot lo mecanisme del partit, may se justificava tant com alesboras.

¿Hont s' esqueysn los genssos? ¿Hont ersn los quefes? ¿Los que tot s' ho repartían? A n' aquestas preguntas que 'ls homes d' acció li dirigían, hi ennresnava en Quicu ab un encongiment d espatllas. «Potser son presos!... Potser per fora á sublevar la país!... —s' empstollava en Quicu excalpantios.

Y emportar pel cumplimenr de son deber—aixís el ho creya—trssquejava sens sossegu.

Corregué l' Arrabal, Rivera Sant Martí, Clot, Sant Andreu, Ssns, Gracia. A Sans bi ensopegá el de los heras, qui 'l relevá en se conspiradors feyna. L' havían sorprés en son pis, á deshora del vespre Esglayada pels truchs, sa muller, ja s' empssá la partida. Llucá per la reixeta, etxi al balcó, vejé unas malas fatras á la llum del fsoal, com de cipayos ó massos, portnnas á los que *filá* per la

reixeta, y... «Segimón, fuig!... Fuig, Segimón que 't buscan...»

Abocarse al pou en Segimón, arraparse al llibant y esmunyirse per la corda fins al pati, tot fou una. Mes lo carlinot del cerer de baix que s' adonà de la corredissa y entengué de que se las beyan, per venjarse d' en Segimón, del furiós republicanot que li cantava 'l «trágalas tot lo dia, ab la escusa de que fossen lladres, mes ab lo sol intent de denunciarlo, eixí á la porta baladrejant: Socorro!... Ja 'ls de la ronda penetravan al pati, quan en Segimón, grimpant per la paret mitjera y escorrentse per las vehinas casas, se las guillava pels carrerons, no deturantse fins á Sant Antoni.

Derxá á n' en Segimón en Quicu y las emprengué dret á Gracia. Quan arribava las campanas de Sans ja tocavan á rebato.

Eram dilluns, á mitj dematí... dilluns de la setmana de Rams. Impossda pel pánich, Gracia perdía d' hora en hora son natural aspecte. Plegavan algunes fábricas, basquejava la gent en previsió de lo que succehiria, vista l' actitut dels saragaters, que se las prometían molt crespas, s' escampavan dret á fora, embarrassadas ab llurs fatos las famílias más perugas, veyentse la tronada á sobre, las campanas de la vila, competint ab las de Sans, no 's cansavan de batre, ressonant en tots los cors ab fatídica planyensa y, bona part del vehinat, partat pel compromís ó dut per la curiositat per la curiositat más que pel compromís, ja que la xicots y las donas hi formavan en majoría, s' abocavan al carrer Major, mirant enllá, cap á vers la sot de la Capital, com si 'l baf del rebombori atret per sos ensumadas hagués d' arribar fins á sos nassos. Net y pelat lo passeig de Gracia, apsrentava Barcelona, arrebossada pel sol y endormiscada en sa solitut, com si fos víctima d' uns epidemia. Encara que, en aquells ditsosos temps la epidemia del sabre no era pas de las de menar cuantiat.

Poch á poch, de boca en boca y de rotllo en rotllo, anaren cundint las novas escampsdas per en Quicu al incitar á sos correligionaris.

Tot estava á punt d' orga... Anava per un seguit... Lo gobetn tambalejant primparat... aguantantse per un fil d' arsnya... 'L poble, en cambi, tot á la una. A la Capitanía s' havia rebut un telégrama xifrat (de lo qual se despren que no totas las vías estavan interrompudas segons ell deya) donant compte á n' en Gamínde de las sublevacions de llevant, del Nort y del Mitjdia, y no sabía quin punt més, pero, que á horas d'ara!... Esperucat en Gaminde y teméntselas dels cuartels, havía fletat un barco pera assegursrse la fugida... A Barcelona no calía dirho, no 's veya res, pero arreu era un *fogueyn* «Sentiu? No ho sentiu? »— afegía en Quicu enganyat per qualsevol soroll, fits sos ulls en los campanars de la Catedral, una má á l' orella, mitj closa y aserrancadas las camas com á tall d' arriscarse.

Y engrassintse la bola de neu, sollivantantse 'ls ánims punt per punt, y cundint á cada tom l' alarma, l' esperit de la revolució s' anà apoderant de la vila.

A mitja tarde havía crescut lo tumulto ab lo paro de las fábricas, tumulto más imponent y bullsngner d hora en hora per las noticias que de Barcelona 's reblan... qa' eran propaladas per lo bonatsó d en Quicu.

Ja tot era una barricada!... Las tropas, sorpresas pels sublevats, reculavan fios ala cuartels mateixos... Tres ó cuatre ba-

tallons estavan á puor d' empessarse... si m' empasso ó no m' emparso, com deya 'n Quicu, sols esperavan pera ferhn... resl... que 's confirmés lo de provincias. Y lo de provincias era tan segur per en Quico com lo del barco d' en Gaminde. Lo que li rauzava era que las novas de Barcelona, aquellas novas que ell mateix havía escampat, y que per un enmirallament moral, fill de las circunstancias, no 's recordava que fossen sevas, no li arribessin per un conducte més digne... Perque, parlar de la Capital per intrincadas referencias, no li revestía prou crédit!... Ab aquella ánsia 'l sorprengué l' avalot de las *xinxas*...

«¡A cremar los papers!... ¡A cremar los papers!...»—esclamavan, referintse á la documentació dels quintos. Y, esbojarradas, frenéticas, baladrejadoras, arrastrant envers assí als curiosos, s' engollan carrer Major amunt, bullangueras com un cap de riu, destriantse pels carrerons en imponentas y esferebidoras desfilas. «¡A cremar los papers!... ¡A cremar los papers!... ¡A Jesús!... ¡A Sant Joan!... ¡A cala vila!...»—Y 'ls remats de cabras, menades pels pastors més braus, trescavan sens sossego.

Ja volavan los papers, ja s' enlayrava 'l flam, ja s' esbargia 'l fum, ja s' engrossia 'l foch, escampant arreu la fortor del socarrim y anunciantse enllá ab l' esparech de sas espurnas y la negror de sa fumera...

«¡Bravo!... ¡ara va bé!...»—s deya en Quicu, entusiasmantsbi. Y encomenantse més y més aquella febre, quina xardor prou coneixia, com á iniciador á sa manera del contagi, li anava 'l cor com un redoblant de timbales. Llavors, abrogantse l' éxit de la revolta, qu' ell creya segur, brillant, un veritable triomf pera 'ls de son partit, pensá una estona en si mateix, tot dissipant ab la llum de sa fantasía, la nebulosa de son pervindre. ¡Quin salt no fora 'l seu després del rebombori... De diputat no baixaría!... 'S casaría ab sa cosina, jubilaría á sa mareta del escarrás doméstich, autorisantla pera que prengués minyona, completaría 'l mobiliarie ab un nou parament de sala y... ¡ cor, qué vols?...

La nova de que pujava tropa, cundint entre 'l pa de la generació que llembregava passeig de Gracia avall, li desgraná 'l rosari.

«Cóm es?... Cóm haurá estat?... Y 'l Comité qué hi diu?...»—li preguntavan sos adictes...

Del Comité prou sabía qué respondre, mes de la pujada de la tropa... «¡Potser s' hauría sublevat!... Potser tentava 'l darrer esfors!... ¡Alguna estratagema d' en Gaminde, qui sab!...—los deya... Afegint: pero no hi ha remey; are ó mayl...

S' excitaren més los ánims ab l' aparato de la tropa, que 'ls amenassava ab un saco segons deyan, y encara no eran al vespre que ja la vila era una herricada. 'S tancá 'l carrer Major ab trastos, entre-noos carros y vigas travesseras pera dificultar lo pas á la caballería, fent altre tant ab los carrers que donavan á las afora, se passá requisa d' armas entre la gent saragatera, repartintse 'ls punts de més perill pera no deixar de vista á la tropa, 's reprengué á rebato ab més coratje, y s' esperá 'l nou dia.

En Quicu, al qui en sos ratos llumenosos la ignorancia de lo de Barcelona li trasbalsava 'l cervell, s' hi fonía com una espelma. «Si probés de passar!...—pensava. Mes ni 'ls seus s hi ajeyan ni ofería bon éxit la tentativa. Calía esperar... Esperar fins al endemá... Veure en qué parava aquell luxo de forsas, aquell apa-

reta de tropa de totas armas, desplegat sá y enllá de la vila en considerable nombre, com si fos cuestió d' assaltar la torre de Malakoff ó 's ttaetés d' atacar un siti com lo de Giroon

A la matinada del dia següent l' espetech d no eanó va posar á la gent en guarda En Quicu ressegul 'ls punts Vigilá ls entorns . No hi havís remey .. Se trobavan eercats, veritablement sifiats — seos mena de fugida — ¿Qué ferhi, donehsé. Ln dit ¡A resistirsel . Posats, posats! Fins á apurarhiol ,

Una bandera negra, issada dalt de la torre, sagellá aquell paete, y 'ls gracienchs, soferts alguns ab la tesignació del màrtur, exaspersts los més, ab lo desper de la impeteneta, tots admitantse del procedir d' en Gamiode, tan rigurós com inmotivat, tan veojatiu com absurdo sens precedents en nostras llnytas, y que calificavan de la més dura maners, soportavan aquell bombardeig irritant, desmesorat, adhoe ridfeol, sens treva ni repós, espesschit com á pluja, en gtan dan y de sos interessos y en canstant perill de sas vidas

Impacient en Quicu per sa incomunicació ab Barcelona ja no sabia bont dar la Corrie del un al altre entrem, adelerat, cocomensnt una confinssa que ja nu sentia á sos obedients correligionatis, més desenganyats á cada nova estona, pujsvs pels terrats, amenassant á n'aquell exército formidable qu' entoroava la vila, enviantli projectil datrera projectil sens compassió ni sossego, ressegats las paréboiss de las grnondas, pilotas que, al esmentar la Capital, la Capital impassible, ajesseda indolentment á sos pens sens indicis de bullanguera vida fi hauria te tornat una per una y ab la materxa bravesa que si jugués á «seeo» tresquejava per las batricadas, revistantlas ab empenyo, disposst á donarhi un cop de má si d' no cop de má 's ressentían, fins que, rendit, capolst, ab l' ánima als peus per l' entossunament de la tropa y ab lo temor al eor per lo que s' esdevindría, se 'n tornava al earrer Gran, á reposat, á referse, tot aoimant á la gent tot exaltant sis curinsos desde son sett.

Al arribar á la nit, rautá de nou per lo de Barcelona, ja no pogué contundres No se 'n podía estar — D' alll dimanava tot — Si la Capital no responía era envá la lluyta, sobrera la resisteneis — Per més que Gracia 's trobés acordonada, ell array, be prou que se 'n esmunyirfal — Probá pels covolts de Sans — No passava ni una ratal — ¡Si 's deseuyda me li esha dellan la closeal Pel S Gervasi , menos Trá per S Martí «Are si que 't matanl . »—pensá en Quicu, vejentse á sobre l' enemo d' un centinella ,,

—«Alto! Altol »

Sooá 'l tret s' alupí en Quicu, s' escuitllá de quatre grapas fins al pen d' un marge, se deixá anar al torrent y — amunti . que urinal

Fins al pont dels Angels no retornà 'l respit. Ahont era la gentl Ahont se trobava 'l Comitél ,, Y devant d' aquella decepció, 'l desastre de Gracia li revenía á la memoria com las darrerlas d' un somni

Anant d' Herodes á Pilat, are á salts y are á bots, va trobarse á S Aotoni Al emboear al Padró compreogué pels eruixits d unas sabatas que s' aeostava tropa, y s' encaubá pels eatterons de la dreta . Pensava en sa mare y en sa cosina, sa fututa mullor, y 'l cor l' enmenava vers al carrer de la Cets, hont s' hi escaurian abduas. — Si tot ja era perdut! — Be 's vaya proul —

Al endinzarse pel earreró sentí que l' anomenavan.

—Hont aneu, Quicu, per aquets moos de Deu? ..

Vejé una porta mitj oberta y 's fieé á dintre

Encare no era ben closa que ja las balas d una descárrega hi assenyalavan sun blanco.

—No veyeu que pel carrer d' en Botella se las pegan ab una furia de cent mil dimonis? .. —escletá 'l botiguer, un dels socis de «La Idea», tot empentant á n en Quicu vers la cuyna.

—Aném, seyéu .. Reposéuhi una estona .. Veurém aixó en qué para.

La dona del botiguer se contemplava á n' en Quicu eh una rahia que se la endunya..

—També es dels teus?.. També es dels teus?.. —remugá per fi, dirigintse al seu home.

En Quicu s' hi decantá, esguardantla ab enternits ulls, com demanantli indulgencia, y la dona, compadescuda per sa situació afegí ab magnanimitat pestissa:

—Mentres no 'ns comprometi!.. Mentres no 'ns comprometi! .. ¡Tenen tant malas pussas los sorges!..

Pel carrer d' en Botella 'l foch anava creixent, creixeot y extenentse fios als encontorns de S Pau.

—Be s' ho podían haver guardat per un altre dia!.. —hotziná la dona, entesentho

Y com st á n' en Quicu li pogués interessar, li descrigné pessa per pessa, desde las sabetas de xarol á la gorra ab galó d' or, lo trajo que havía fet fer á son heren per aner á benehir lo ram, afegintli:

—Després de tant gasto figurisl ..

—Mirat, d' aquí á diumenge si Deu vol! .. —reprengué son home, conformantlo.

Passeda una'estona en Quicu s' acostá á la porta. Escoltá, obrí un xich la falla, tragué 'l cap al carrer .. No s' havía pas enganyat. Parava 'l xáfech. Eixí al carrer, se despedí del matrimoni, y s'aventurá pel barri. Lo «quien vive» d' un centinella va detursrlo.

—Qu' ahont anava?.., al carrer de la Cera.

—*Para qué?* ..

—Per una llevadora..

—*Atrás!.. En la calle de la Cera hay fuego.*

Reculá tessurtí més avall, y s' hi embocá sens reparo.

Pel-cantó no hi havía ningú. S' amurrá á l' androna d' una casa y.. res A pochs pessos una barricada mitj desfeta.. Més enllá bultos.., bultos grossos .. altres barricadas, potser — Com los fanals eran apegats!..

Pensá en sa mare, y tirá avent. Un brunzeig de bala eixida d aquell embuit de cambrac li fregá las orellas

—Altol .. Soch paysál —esclamí, més arrambet que may contra una porta.

Tragué 'l bres, la espatlla aprés, aventurá mitj cos totseguit s bi arrisca totduna tirant al dret y, je alsent la barricada, entesgué que l' aoomenavan.

Era en Segimón, son padrí polítich, lo de las betas.

—Apa, Quicu, apréssathi, que 'ls sorges ja tornan.

Travessá 'l mur en Quicu, s' apassá darrera las llambordas, esbufegant de temps en temps y estirantshi de brassos, y explicá á n' en Segimón y demés companye, aparescuts elif com á fantasmas, la crítica situació de Gracia.

—Y de fora, qué se 'n sep? —respongué —De Valencia, de Madrid, de Zaragoza y Sevilla, tot allló que deyen del empassament de tropes..

—Res, res y res... Veth aquí tot!...

—Donchs ¿quinas ordres hi ha? .. ¿Per què vos sosteníu, si tot es perdut?...

—Alerta! ... Ja son aquí! ... —xiuxiuhejá de sobte 'l centinella de torn.

Una descárrega cerrada espetegá totduna per entre 'l munt de pedras.

—Pst... Quietut... Espereus... Que s' acostin més... Que s'acostin més... S han d' aprofitar las municions! ... Quan los tinguém á vuyt passas...

Arraacerats per las portas y ab lo gallet als dits, los cuatre *numeros* de la descárrega avansavan ab tot sigil.

—No encara! ... —repetía en Segimón.

Un' altra descárrega, atjegada pels cuatre soeges que sostituhían als primers, ressoná totduna, y en Segimón, vejent qu' anava de ferm, esclatá: «¡Dalt! ...»

En mitj d' aquell tiroteig, lo pobre de en Quicu, ensonyat, malmenjat, capolat per la correguda d' aquells dias desssleotat per l' éxit del rebombori, y sens una mala escombra pera defensarse, ni gosava tombarshi. May, en semblants perills, havía temut més á la mort, ni may, ab més sensibles ausencias, havía anyorat tant á sa mare! ... Ponderava més lo risch per lo violent de sa situació, per lo inopinat de la sorpresa, y 's dolía més per sa mare per alló de la proximitat, poderós atractiu que li espongía 'l cor y li amarava 'ls ulls de llágrimas! ...

Si era allí... allí mateix... á la barricada de més avall... á cent passos! «Si li fes un crit, ben segur ben segur que 'm reconeixería! ...»—'s deya.

La veu del betayre va sobtarlo.

—Ja n' ha caygut un! ... Ja reculan! ... *Alto?* ... Respectém l'«alto!». » Pero aixís que l'arreplegum, dalt! ... ab més coratje.

La ocasió del «alto» mogué á n' en Quicu á tantejar dret avant, vers hont vivía sa mare.

—Qué 'ns deixas, Quicu? ... —esclatá en Segimón.

—Li fan por las confits! ... Per xó se las guilla, 'l payo —reprengué un dels de la barricada.

A n' en Quicu se li encengué la sanch.

—Del Comité havíau de ser, vatua dena, per escorre 'l bulto á n' aquesta bora!

—Fa tres dias que no menjo! ...

—Jo també! ...

—No tinch fusell! ...

—Relleváunos, bony; al menos hi foscarém un trago! ...

En Quicu, ja del tot encegat, li arrebassá l' arma d' una arpada.

—Dalt! ... —repetí en Segimón, que no 's movía de la espitllera.

Y 's refé 'l tiroteig.

Una estranya corredissa feu colt girar totduna á n' en Segimon. Eran los de la barricada de més avall.

—Fugím! ... Amagueuvos! ... Nos voltan! ...

En Quicu, ataleyat en etjegá 'l fusell, no se 'n havía adonat encara. Cridá á n' en Segimón per advertirli que s' apropava la tropa, mes... en Segimón no hi era. Uns cruixits de portas li donaren compte de la dispersió, y rebatent, trat, lo fusell, apretá á corre.

—Qué fas, Quicu? ... Amágat! ... Puja! —li deya en Segimón desde 'l cayre de sa finestra... En Quicu, ja fora de sí, ni l' entenía.

Pas á pas y de porta en porta s' arriscava enllá, envers ahont era la seva mare.

Trucaría... Llensaría un crit! ... Potser s' escauría al balcó ... derrera 'ls vidres... esperantlo...

Mes la tropa ja 's veya.

Saltava per la barricada l' ull atent, l' arma al punt de dalt, calada la bayo-

nata, tot furejant pels recons y espiant las ombras...

Ja trucava en Quicu quan sentí un «quién vive?» a

En Quicu no sabé qué fer. Aferrat al picaport, esperava ansiosament que obrís algú.

Tremoren uns vidres grinyalá un balcó, cayguéterra una clau...

Mes, sonà un trot de sobte, y 'l malhaurat d' en Quicu, bromerejant sanch y ab una má al cor com per estroncarse la ferida, todolá fins á la mateixa acera.

Un crit de «fill meu!» llarch, dolorós, esburronant, ressonà totseguit, perdentse al lluny, confós pels espinguets de las cornetas y 'l trepitj dels passos dels soldats al apoderarse de las barricadas!...

***

Al any següent, en Segimón, que formava part de la Junta de «La Idea», trasformat en «El Porvenir» per ráhó de las circunstancias, valguent pagar un tribut de consideració á n' en Quicu, víctima de las commocions políticas, y un dels mártirs del partit de «La Idea», proposá á la Directiva iniciés una suscripció entre 'ls socis pera costejarli una corona. Fou admesa la proposició, en principi, empró, com el discutirla, manifestés algú que fora un mal precedent puig quadraría ja com á cosa establida, rebuljant, en consecuencia que prengués la suscripció tot carácter oficial, lo to d' en Segimón donantse par ofés, va retirarla.

Per venjarse de la Junta, y més directament del qui impugná la proposició—un advocadet que, quan lo de las quintas, per xafarse dels compromisos, se fingí entacat guillántselas á Caldetas,—encabessá en Segimón una llista de suscripció, purament particular, inscribintshi par un duro. Ordená al consetje que la pasés demunt la taula del saló de lectura, á fi de que se 'n adonessen tota ina socis, anunciantla, ademés en la posteta dels edictes, y derá cotte alguns dias.

Rara fora que sos correligionaris, antussiastes sempre per la idea, y á qui més patriota, no fessen gala de sas virtuts cívicas secundant aon intent, y avergonyint de pas als de la Junta. Tots, tots, anirían en manifestació devant lo niaxo del malhaurat Quicu, rendintli l' homanatje al que s' havía fet acreedor per sa anteresa, per sa consistencia, per sa abnegació, en fi, se bradament mereixedoras d' aquell humil tribut, d aquella senzilla demostrac ó póstuma.

Empero, quan torná al Cantra y 'a feu cabal de la llista, vejé... que encara hi havía 'l mateix duro... 'l seu duro. Y no ara pas que no se 'n haguessan adonat, á judicar pel rebregament del pseper y per las ditadas que l' enmascaravan.

Devant d' aquell patafi l' enquimerament del batayra no tingué mida... si Pabra Quicul, s—'s deya —Ja bo veusl... Pujalsl... Aixécalal... Enfilalsl... Ajúdalsl... Eolayrals bel... Ben altel... Aixís ta n adonarás més de sas escupinadasl... Pillusl...

Y s' ho agafá tant da valent, que na sols se doná de baixa del Centra y de sas cincuanta suscripcions de «El Porvenir», sino que, aburrint del tot la política, aquella política trampoli, de la que 'a servían casi tots los seus per arribar al logro de sos vanals desitjos, fins se retragué d' ocupárse.

Aquell mirall d' en Quicu li havía fet veure tant clarament la veritat, que canbiá cam nos mija.

—No vull traure las castanyas del foch

pera que se las menjin los altres!...— deya quan li parlavan de la cosa pública

Y per esplicar sa reserva, justificant aixó son retraiment, los relatava lo del booatró d' en Quicu, del desgraciat d' en Quicu, 'l dels llibres, lo qui després de sacrificar se vida en aras del partit, no meresqué sisquera que li concedissen los seus, pels qui tant havía travallat, ni una miserable corona fúnebre!...

LO COP DE MÁ DE MANRESA

Ó SIA LA MORT D' EN «GARIBALDI»

Tot va venir del *Tirch*, l' animalot d' un dels concurrents de tarde al Inglés, embotornat, veil y lleganyós mastí, sens altra gracia que la d' embrutar las genolleras dels parroquians, al attebassárloshi 'l terrosset de sucre reservat á posta pera la «copeta.»

—¡Vaya un trastol...—esclatá un de mos companys, novell corredor de drogas, tot xarupant lo darrer glop de café y enretirant la tassa ab desgayre —L' alaban com una exquisitat, y... ¡mireu!... ¡ot de franch ni ab tot eas lo pendtful... ¡Si es un rebregot!... ¡Malaguanyats terrossos de sucre per tan escarafallós pellingot!... ¡No es pas que m' enamori las bestias, pero quan recordo á n' en *Garibaldi*... ¡Quín gost!... ¡Quína bondat de gost!... ¡Allá sí qu' era tot un animalet!... ¡Com que ell me dooá á conèixer que hi ha bestias que semblan persones, aixís com persones que semblan bestias!... ¡Mireu!...—

Y á pesar de que 'l bon corredor es d' aquells subjectes que pera treocar una basta han de devanar la troca, com lo temps la dooava en pluja y era parat ja 'l dia pera mos assumptos, vaig repararme al settial, ben conformat á que 'm retragués tota l' suca de sa vida.

***

—Miren... Parlo d' allavors... d' en Targatons... Ja feya una temporada que 'ns bavían destacat á Manresa per temor d' un cop de má dels carlins, quan vaig fer amistat ab en *Garibaldi*... ¡No vos afliguen ara qu' en *Garibaldi* fos una especialitat de rassa ó un tipo de bonicsa noi... ¡Ni de molt! Era un gos blanch, llanut, llarch de morro, groguench d' ulls y d' enravenada cua, cua que capsava un plomall arrodonit la mateix que un cucurutxo. M reu si o' era de guapo, que al dar la primera guardia á la *principal*, que la tenfam aquí, al mateix convent de Montesión, d' una solemne cossa 'l vatg desconcabte de la garita... No se m' hi havía ajassat, lo molt fastigós, petanthi hacayna darrera bacayoa, en tant lo *griso* me desarrebossava l *manteu*, fentmel valeyar y tot com á vela de llagut ó pendatxo de grual...

»Allá de retoparlo á Manresa 'm feu parar ab la bestiola. Eram al *cuerpo de guardia*. Tot escalfantnos al entorn del braser nos insinuava l sargento sas sospitas respecte als carlins, que 'ns amenassavan feya dias ab una sorpresa, quan

aparegué en *Garibaldi*. Cum feya una nit ventolera y crua, y 'l dustre del *grisso* era d' aquella lley que talla, pntser l' amor de la braserada 'l seduhla.—¿Qué buscas per aquí?—li preguntá en Serra, qu' era 'l cabo de toro. Y vejent que la bestiola no s' apartava d' arrán seu, tot llepantlo á brinens, l' enjegá á la punta d' una pataeada Uoa mena de pasacada, per atxó, que ni retirava á cástich ni 's confonia ab postura

»Llavora vaig sapiguer que l' animálot no era d' en Serra ni del furriel, com jo 'm presumía, ni de ningú, ab tot y esser de tnthom; ¡ey—, entenemoos!—¡de tothum del cuartel!... Perque, en quaot ala qua no vestían kepis, hrusa blava ab vora vius vermells, pantaloos de vellut, subjectats pel cinturón de xarol ab aapa daurada, calsas de cuyro y espardenya closa. poch hi bescambtava relacions ¿Qué l' havía allotjat?... Tnts ho ignoravao. ¿Qué se 'n cuydava?.. Ningú ho sabía Y aiaó que per lo lluhent y rodanaó, no lt maneava l' ápat á l' hora

»—*A ver*, ¡*Garibaldi*!—cridá de cop en Serra, vejent que la bestiola frisava per entrar tot arrambantse á la paret del *cuerpo* y com demanantho per amor de Deu—*¡Coja usted su fusil, y á la ordent*.

»—Donchs, ¿qui li haurá ensenyat l' exercici?—vaig fer sorprenentmen.

»—¡*Garibaldi*! ¿Que no 't dich res?—Tnroava en Serra amenassantlo per sa maymonerla Y com lt sobtés sa malagana, afegí dirigintsem.

»—¡Vulsthi jugar que algun carlinot me lt ba plantat un paeo á las costellas!

»En tant, en *Garibaldi*, que a' havía fet ab un llistó de cadira, aná arriscantse fins al cabo, quadrantshi al arrtbar á aos peus..

»—¡*Formen!*... ¡*arl*...—esclatá eo Serra malmirantlo.

»—Y en *Garibaldi*, que á la primera veu ja a' havía posat dret, sostenintse no més que ab las potas de darrera, semblava que fins a' apuntalés ab la cua pera mantenirse més tiessa

»—¡*Presenten*!... ¡*arl*... ¡*Descansen*!... ¡*arl*... ¡*Armas al hombro*!... ¡*Apunten*!... ¡*Fuego*!... ¡*arl*...

a—Prnu Serra, preu—vaig esclamar, vejent tao atrafegada á la bestiola, per més que 'm sorptenla y distreya ab sa trassa..

»—¡Es que molta sorges no 'l fan tan bel...—prosseguí 'l cabo—*A ver*, ¡*Rompan filas*!...

»Mireu, quan li maná 'l *rompan filas*, cast 'm trenco da rture... Rebatre 'l llistó. abaixarse de potas, fer un bot endevant y escapulirse com si l' empaytessen, tot va ser obra d' un *Jesús!*... Fins li aparentá á o' en Serra cam si tingués desfici ó 'n portés alguna de rumiada y per la qual lt passés l' horal...

»Vos dich que vaig preodarmeo com uo aimplel...

»Al reveurel pel matí següent, oo vaig poguer meoos que endressarlt ooas festas.

»—*Garibaldi*, ¿ahont se va ab la cárrega?—Ja t' hao engiponat los reuleus?... ¡No es pas anar á pendre 'l sol á las golfas aiaól, .

»Duya atravessada pels catxala l' ansa d' una fiambrera, la mateixa de la que 's valía 'l furriel pera enviar cada matí, y per tan ortgtnal conducte, la parell d' ous ferrats al llepa-fils del *primera*.

»—Sí, apa, ves,.. No 'm mouré, no,—vaig dirll, assentant ala prechs de sa ullada

»Bategá de cua l' animalot, y després

Digitized by Google

de redressarsem de potas, s' escapulí cscals amunt. Al baixar de las cambras, ja desllurat de son servey, me saltá d' un bot á sobre.

»—¿Y donchs, *Garibaldi*, desde quan t' has fet cipaya?... Conta... conta...

»Y vinga saltrunejar... Y dalt que dalt ab la cua.

»—Que si serem amichs?... —vaig ferli, entenent que 'm retreya lo de la garita. —¡*Hombre!*... ¿No hem de serho?... ¡*Vaya*!...

»Remordit per lo de la cossa, vaig petanejarlo en mitj del morro. ¡Pobret! ¡Quina alegría la seva!...

»—No—li vaig dir—no hi tornaré més. ¡Allavors no 'l coneixías!... ¡Era un xambó!... ¡Un esbojarrat!... La sola taleya d' estomacar als carcas m' atsrentava de tal modo, que fins se m esmossavan los sentiments. No era pas aixis avans; no, no t' ho cregas. Si no feya bé, no feya mal; que ja es gran cosa. Y mal á gratscient, menos encara... ¿Comprens?... ¿Ho comprens?...

»En Serra va despartirnos.

»—¿Que me 'l festejas, noy?

»—¿Cmm si fos vostre!... —vaig fer-a—No, no, ja vos la dona. *Vaya* una ganga!... ¡Oh!... ¡Y sembla que vos ha pasat carinyo!... afegí observant que 'l gos, despitat per son rebuig, se 'm desfeya á salamerías. Lo pas d' un cam hi de gusrdias va esmunyirmel da la vara. Be calía ferha. ¡Martiri com lo d' en *Garibaldi* quan ensopegava una guardia!... Culatasso d' aquí... Cossa d' allá... Plantofadas de revés... ¡Fins d' escupinadas s' hi vallan!... ¡Pobre bestial... ¡Y pensar que al matcix vespre ja me l' atassinavan!... ¡Veurcu!... ¡Veurcu!...

. . . . . .

***

»Eram cap á la tarde de la Purissima... Una tarde mes rufula que la mateixa nit... Tocava á llista l corneta; quan da cap un dels oficials, coviat ab dos *numeros* fios al cafe de la plassa pera esbargir la bayra que hi aixecavan dos dels músichs sobre cuestions del jach, retornava á corre cuyta, tot baladrejant desde lluny:

»—¡Nos han venut!... ¡Los carlistas!... ¡Ja son dins!...

»Deya que, tot assossegant als que 'a barallavan, sospitá d algunas faixas del entora, y que, regoneixent á un dels emmpassats al llambregar per la cofurna, ja 's menjá la jugada... ¡Podeu comptar cóm anirfa 'l cuartel quan s' escampá la nova!... ¡Burgit com lo d' aquella tarde!... Tot eran crits y corredissas... Uns tancavan los portals... Altres reforsavan las guardias... Redoblavan los tambons... Bategavan las portas... Espingavan las cornetas... Anavan y venían las queles... ¡Jo crech que fins en *Garibaldi* havía perdut l' oremus! ¿No 'm lladrava á mí, tal com si m' hagués cnolós ah un esparracat capta ranaos?... Mofantse da aquell bat y bull, en Serra, que de poca istaa y sorna no n' hi havia cap més en lo batalló, aoava cacarnint entre dents:

»—«No hi ha soldats al mon
Com los d' en Targarona,
Que per guanyar sis rals...»

»Un alarmant toch de formació va sobtarli la canturia...

»Ja aplegats al pati, van anar comdint las novas referents als facciosos. No sé pas cóm s' hi esbombavan, pero lo que encara m' admira es que totas, totas, resultessen certas.

»Lo dia abans s' havian acabiat á Surta las forses d' en Castells Xich de Sallent, Ton de la Grossa y altres, pujant com á 1,200 homes, havent concertat

desde allí, y entenentse ab los de dintre, nostra sorpresa y copo. ¡Un quinquillayre de la baixada de Sant Miquel ja 'ls tenía amanits quatre ó cinch fardos de baynas figoreuvas!... Allí á entrada de fosch una trentena dels triats, dirigits per en Rivero, que havía sigut voluntari, enfilavan la carretera de Sant Domingo, seguint per carrerons dret als del Pedregà y del Carme, y entafurantse per la porta del derrera al café de ca 'n Gual, que dona á la plassa de la Constitució y domina la casa de la Vila, tot arreceràntse pels encontorns y rabals lo resto de las forsas. Prevenguts com venían, coneixedors d' aquellas tasqueras, ben ensinestrats per los de casa y ja entre dos llustres, pera més afavorirlos, no cal alegir ei 'ns las aplanarían de serio... Prou 'ns ho pronosticavan ab sa ardorie 'ls encauhats á ca 'n Gual... ¡Com que eran de témer, vaya!

»Se redublían nostras forsas á duas companyías de cossos francbs, bon xich mermadas, puig no arribavan á vuytanta; algues malelts y ressagats provinents d' altras columnas, duas xarangas de cassadors que tenían la batalla lera, y 'l retén de ca la Vila, que no passava de quaranta números. La circunstancia de que alguns dels quefes, frescbs de servey, no s' escayguessen al cuartel en aquella ocasió, 'ns encaparrava bon xich. ¡Prou cablam ahont eram! ¡Ja ho crech!... Al café d' en Terradas, al pis de dalt, en la salonet dels billars y 'l trestillo, tot fent baller los ossets ab aquell garbo; peró ¿qui s' hi arriscà?...»

»Un oficial, un de Barcelona, que li deyan en Francisco dels Esperits, sorprés dins l' altre café al estendres la nova, s' hi esquitllá com una bala. Seguían darrera seu dos *números* comanats per en Serra, nostre cabo. En *Garibaldi* que se 'ns havía aconvoyat al ensumar que sortíam, anava á la vanguardia, tot girantse á cada pas com per endevinar dret ahont la duyam... Al atravessar per can Gual va decantarse en indó, lladrantbi ab rabia una estona...

»—¡Prou me 'l van apallissar aquíl...—esclatá en Serra, retrayent lo del cos de guardia.—¡Si en Rivero 'l conetxía tant!

»Lo café d' en Gual s' esqueya á mitja flum, com ensopit, pero axís y tot, s' hi notava be que la ballavan pels dintres... Al deixar la plassa en *Garibaldi*, adonantse d' en Francisco, que 's berla 'ls vents, apretá á corre com una furia...

»Anava en Francisco sens barret, ericsats los cabells pel esverament y enlayre 'ls brassos, tot fent signos. Quan arribá á can Terradas, ja en *Garibaldi* hi esgarrapava las vidrieras... No, ¡si no més mencava que parlés per' esser persona!...

»—¡Fages! ¡Oh Fages!—cridá en Francisco pataquejant las ventallas...

»S' ohí un soroll de talons, un fregament de cadiras després, grinyolá 'l balcó totseguit, y 'l tinent Fages s' abocá á la barana... Quan entengué lo de la sorpresa, ja blincava escala avall... Un capitá que 's deya Ferigola y un tinent anomenat Reus, que també s' esqueyan *treballant lo marfil*, botían darrera d' en Fages fins á trepitjarli 'ls talons... L' espetech d' un fusell al eixir al portal, feu posar á la colla en guardia...

»—*Nada, nada*, dret á ca la Vila!...—esclatá en Francisco dels Esperits apretant á corre.

»Al donar las primeras gambadas, s' ohí una veu anomenant á n' en Fages.

»—¿Ahont vas?... ¿Qué hi ha?... ¿Los carlistas?...

»Era l' Andreuhet de Sans, capitá de la primera, que no s' havía adonat enca-

ra de la que passava, entrebanat per un *codillo*. Al arribar á ca la Vila, ja pujavan los faccionsos per la endevallada dels Inhews. *¡Viva Carlos VIII!*, esclafiren al véurens. Lo cabo Quer etxí ab alguns individuos pera dessitiojar al escamat que's guarda en la reconada d' un dels carrerons. *¡Arriba y d ellosi.*, s' oblá d' una y altra banda. Y com pera protegir als nostres, sortiren als balcons que dánavan al carreró, encarantlos la filosa, lo foch anà cundint ab esferebidora pressa. En tant, lo capitá Andreuher que, alarmat pels alarits á *Carlos VII*, s' escapava del café, llensantse d' une corregula al cusrrel al objecte d' incorporarse ab sas forsas (las dnas companyias de voluntaris), queya en mitj de la plassa, ferit de retop. Lo timent Fages bi acudí ab quarre gambadas. ¡Era un valent. Durant la guerra del Perraguay havía obtingut lo grau de capitá en lo mateix camp de batalla per haverse apoderat d' una pessa d' artillería.) Na fau menos decidit en *Garibaldi*. Encara no havia caygut!' Andreuher que ja hi era á sobre. Conduhit á ca la Vila, malgrat y las escopetadss que s' anavan espessehint per segons, se li feu la primera cura. Temia 'l balssso á la cama. Lo que més temía era que si bo oloravan los del cuartel, que ja se las heyan ab los de mes enllá, no perdessen lo coratje.

»En *Garibaldi* y las mullers dels agutzils s' encarregaren d' assistirlo. ¡Ellas cuydavan de la ferida! l' altre d' aixiribirlo ab festasl...

»La persistent cridoria de can Gual nos feu atalsyar á la plasso... Era que l' alferes Crisná, al esp d' una vintena dels braus, eixía del cuartel pera incorporarse ab nosaltres.

»—¡Arriba, minyons! ¡Arriba, minyons! —baladrejavam per enardirlos.

»Protegint se sortida, lo sargento Ponsdés, junt ab vuyt números, embestí á la bayoneta calada als del carrer de Sobresoca, que 'ls molestavan de ferm.

»—*¿Quién vive?*—esclatá el véurels.

»—*¡Voluntarios de la libertad*—contestaren.

»Mes com *filés* lo sargento que duyan manras blancas y blavas, á vlas, mandá foch en sech. També en *Garibaldi* hi va correr. Mes tsotdebó no s' hagués mogut d' hont era. Vejé als d' en Cristia, derrá als de casa la Vila per los del cuartel, va confondres ab lo *pelotón*, y com al arribar al mirj de la plassa ja 'ls de can Gual las costan á bala seca, arrasserats pels llindars, allí 'l prengueren per *blanco*. Quatre dels d' en Cristá caygueren ferits A n' en Cristiá li foraderen la roba per cent indrers, mes, vejeu si es estrany. ¡sens encetarli 'l cuyrol. A n' el pobre *Garibaldi*. ¡Si tot lo rutxat li havia caygut á sobre! ¡Allí quedá acribillat de balas, pantejant, escolantse arren, tot ell clapejat de sanch desde 'l morro á la cual. ¿Al véurel espeterne gar valg sentir una quimera contra 'ls cerdins, que m' bi bourfa fet á mossadas!...

»De retorn al cuartel, las d' en Cristiá, esverats per aquell texit de tiros, l' emprenoueren contra 'ls del café ab tota renconta. En tant los carlistas encoratjats per sa escomesa, s' adeventavandret á la plassa tot apoderantse de la pabliació. Fora del cuartel y de ca la Vila, tot bo dominavan. ¡Fins lo retén de civils y 'l cos de paruleyas, acuarrelat al peu de la Catedral, que 'l menava na carnicer de Navercles que li deyan Angel, s' havían fermat darrere las portas!

»Enordits los d' un y altre bando tot,

Digitized by Google

era descstregar sens treva. Tiravan las de can Gual contra nosaltres, ina amagats pels carrerans, contra 'ls del cuartel; nosaltres y 'ls del cuartel las retornavam las pilotas apenas resplandtan los fogonadas, y entre 'ls esclats de las fusellades, lo trencament de vidres, l' avalot de la xurma y 'ls regolfs del vent, al atravessar l extens badiu de la plassa, s' aixecava un xibarri que tot s' bo endu ya. Per adobarbo, part del escamot que fogueiava als del cuartel desde las casas de la carretera de Vich, l' bavia donada en tocar á matadegolla sens treva, esverant á tothom ab sos espinguets. ¡Ah! un. ¿Lo qu' es los paruchs cregueu que no las tenían pas totas!.

»Per un paysá varem sapiguer que s' havían ficat al teatre en cercament de veixa. Figuréus quina cara bt posarían los fabricants é hisendats sorpresos al mitj de la funció ab un estirabot d' aquella latxa! ¡Y que debía esser un cocaro com lo de rodiners ó la vida! al plá d una carreteral. ¡Bona funció varen tenir, á fe de neul!.

***

»Eran ja quarts d' onze quan l' Andreuhet atiat per l' increment de la pluyta y vejentse estroncada la nafra, tractá d' avistarse ab en Mola, freturós per oferirli 'l mando. La brega tirava al ba. Sá y enllá xiulavan las balas tal com si esqueixessen sati ó serressen fusta ab continuas. Petavan arreu los trets lo mateix que la calamarsa per las teulas. Enduta pel vent la remor dels alarits retirava al de la nar en mits de trángul. La plassa 's veya sola, nua, deserta, rasa, tota embalcallada per las ombras. Sols de tant en quant y per las ulladas de la lluna, 's distingía en mitj del plá un bulto gris y arrodonit, tot acotxadet, com llensat al etzar y que 'ns feya pampallugas al mirarlo. ¡Era en *Garibaldi*, que espeternegava encara! .. ¡Y qufn dol ne sentía! Pobre amich meu, extés allí, al ser6, agonetjant, glassantse, sens un socors, ¡víctima de sa fidelitat á la companyia enm lo mes ardit y ferm dels veterans!.

»En Félix acompanyá al Andreuhet fins á can Mola que s' allunjava á darrera 'l calé d' en Gual. Tot passant l' escala, l' Andreuhet comminá als de can Gual á que 's rendissen. Mes com los endressés algonas parauladotas, ressentintse á ben segur de la nafra, los encauabats al café esclatsren amenassantlas: «¡Mata cristians!. ¡Enemichs de la religió!.. ¡Poseus á tret!» —amanint la crideria ab repetits tmchs de corneta y viscas á Carlos VII.

»La mateix Mula cixf á obrirlos.. Vestía de paysá y no feya cara d' encaparrarshi.

»—¡Home, coronel—li digué l' Andreuhet al veurel—m' estranya ensopegarlo aixís, mitj despullat encara, tenint los facciasos dintrel.

»—¡Hont hi ha 'ls d' en Targarona—respongué en Mola—los carlistas no hi entran!

»Y la fet era que ja casi s' hi ajacavan.. Devallaren incontinent y ¡alal dret á ca la Vila, á enrre cuyta.. Obehint sas ordres l' Andreubet y en Fages s' escaparen vers la cuartel, trencant pel carreró del costat y fent un xich de marrada á fi de burlar als del café, que no deixavan passar una masca si s' esqueya á tiro.. ¡Prou los ho avissaren al llucarlos!.

»Totseguit s' bi va conexer que 's refrsava la direcció... S' informá en Mo-

la de quants étam y de les armas que tenfam; nos distribuhí pels llochs de més perill, destacant alguns números pera imposarse dels movments dels facciosos y enardintnos ab son coratje, 'a disposá pera defensarnos. Donántnosen exemple, ell y l' Andreuhet, ja de retorn, s' atiscaten fins á la hansada dels Juheus pera regonéixer lo punt rebentlos los carlistas ab una descárrega tan ferma, que tingueren de recular ab fuga. Dirsant á ca la Vila, 'a dirigí al cuartel, abont l' Andreuhet havia deixat á n' en Fages com á comandant de la forsa .. A mí 'm tocá acompanyarlo.

»—¿Lo comendant?..—preguntá en Mola al passar la portella.» En Fages s' hi presentá »—¿Quánta gent sou?.» Y al sentir que 'ls de las músicas no 'a movían de sas quadras, esporucats com á ratalincts, esclatá plé d' ira

»—¡Que baixin!.. ¡Que me 'ls partia!.. ¿Ahont fóram?

»En Fages hi corregué ¡Quina escena! .. Tots s' haurían desafiat á qui tocava mellor una polka, pero lo que es á manejar lo fusell y á encararse ab los facciosos .. tanca nay, que m' encostipa..

»Com que st en Fages no treu lo sant cristo gros, en Mola encara 'ls espersería. A empentas y á terns los feu baixar al patí . ¡Hi obitten uns ulls quan sentiren las balas dels de la carretera! .. En Mola 'ls feu armar, posantlos á las ordes d' en Fages .. Totseguit inspeccioná 'l quatch antich convent de monjos llarch y espayós edifici, que per resseguirlo no més un s' hi perdia. Las quadras y cambras buydas alashoras ressonavao com los naus d' una iglesia .. ¡S hi sentía un fret al atravessar pels corredors! .. Un fret humit y penetrant com lo que dona burnada .. Guiats per las trenyinas de llum que joguinejavan per las parets, nos endinzarem fins á la més pregan de las covas .. Al retornar al patí pujarem al terrapié .—¡Alerta! .. —'ns cridá 'l centinella desde la garita del hort .. Y al abocarse per la tanca 'n Mola y 'l timent, ja 'ls xiularen las balas per la clepsa .. No, lo que es en aquella hora, queya un rufiant de plom fill que! que 'a descayidava ja la tenía

»En Mola, després de donar algunas ordres á n' en Fages, e xi al portal, escorrentse dret á la plassa ..

»Mentres apretavam la defensa, alarmats pel rebumbori dels de la catrctera de Vich, uns cinquanta y tants presos que tenfam, dipositats per diferentas columnas, tot era iture gallejar y fer bubarotas .. Tant remugavan, que 'l timent, cuyi de sentirlos decidí encararshi .. Mes aviat, se van entendre . Com era home de geni ..

»—¡Lo primer de vosaltres que piuli, se 'n va del patt al calabossal .. ¡Y si n' hi há algun que tussi fort, que procuri que no 'l senti, que no 'm caldrá pas tancarlo!..

»Digué y s' allunyá en sech . Mireu, ningú havia trencat lo vidre! .. ¡Més reposats y més motxos! .. Allí vaig retreure á n' en *Garitba di* .. ¡Los tenía uon quimetol .. ¡N' hi havían fet tantas de crespas al animalé, tot divertintse, 'ls presos!. ¡Ben segur que si s' hi escau per poch que me li atiha, s' hi abrahona! .. ¡Mes lo pobre, ja ari y encaticurat, encara jeya en mitj de la plassa!..

»La cridadisse dels de fora m' estalviá d' entristirme .. Llustrejava feya estona .. Los tochs de las cornetas, los espetecha de las descárregas y 'ls alarits de la xusma retrunylan més fermes que may .. arreu s' esbargia l' atabalador brugit . —¿Qua té da durar molt?—nos preguntavam ab ánsia. En Serra ja perdía la es-

trepa... ¡N' enjegava dels recaragolats!... ¡A manar ell, qui sab ja ahont foran los facciosos!... ¡Y no es pas que la defensa no 's sostingués ab energía!... Lluny de decaure, s' avivava més y més mantenintnos coratjosos sempre, á tothora, á pesar del número, del rigor de la nit, del capolament del tràfech y de no reparar la pèrdua de nostras forsas, després de tantas horas de lluyta... ni ab no rejolí d' ayguardent, ni ab un mal rosegó de pá, en que fos d' aquell pá sech, negre y abonyegat que més de quatre voltas rebutjavam!...

»En quant als del quartel, tots restavan en sos llochs, fogoejant sens treva al carlí que s' atrevía á pasarse á tret... De quart en quart pujavan las rondas per galerías y terraplens, vigilant los punts amenassats y espiant las moviments dels facciosos, á fí de tenirlos á ratlla. A cada retorn de ronda tot era allargar la orella.

»—¿Res de nou?...

»—Res de nou...

»¡Y us tornavam á preguntar si duraría allò fins al mateix judici!... ¡En Feges y 'l sargento Pons que intentaren una sortida, hagueren de recular á tota pressa!... ¡No n' estavan poch d' esparvillats los carlins!... ¡Rebatua!... Ab tot, pogueren reconeixe 'ls voltants, confirmant ab més fonament que no hi havía cap motiu d' alarma.—També 'ls de ca la Vila 's defensavan com uns hèroes... S' arriscavan pels carrerons, foguejant al descobert y fins emprenent algunas embrazozidas, per més que no podían allargarshi, á menos d' engreixarlos...

»¡Com eran tants y ben arrecerats, qui diastre s' hi aventurava!...

»Allá, á quarts de set del matí, 'ns sorprengueren uns espinguets de corneta...

»—¡Ja cal que posém la pell en remull!...—exclamá 'l cabo, suposant que fora algun escamot dels carlins arribat á marxas dobles pera reforsar als de dintre...

»Tots clavaren la orella cap aquell indret...

»¿Sentiu?...—vaig fer á n' en Serra observant que 'ls tochs s' allunyavan... S' hi decantá, 's posá cara al vent, atengué una estona, y tot fent un punt de rigodons, estrafé á las cornetas...

»—Sí, noy—afegí—repara... va minvant, minvant, lo mateix que 'ls alertas dels centinellas...

»Tot just ho acabava de dir, que ja 'ns ho avinentavan los de ca la Vila.

»—¡Surten!... ¡S' entornan!...

»—¡Bon vent!—contestá 'l cabo...

»Al atravesar lo portal, una escopetada 'ns feu arronsar la esquena.

»—¡Y ara!...—esclafirem, tot esverats.

»La noticia de que en Mola avansava dret á ca 'n Gual nos aclarí 'l misteri... Era cert que havían fugit; mes los de ca 'n Gual, atarentats en foguejarnos, no sentiren los tochs y caygueren á la ratera...

»—¡Peix al cove, noys!...—que deya 'l cabo, tot escoltant com los embestían...

»¡Sino que eran durs de pelar!... ¡Quin defensarse!... No, lo que es de bona teya ja vos juro!... ¡Llástima que no fossen dels nostres á fé de Deu!...

»Havían fortificat lo café, arrambant banchs y taulas prop dels balcons y finestras, y atrinxerats darrera aquellas barricadas, s' hi defensavan com á braus...

»—¡Rendiuvos!...—los deyan.—¡Pero que es cas!... tant com més los ho repetíam més s' enfurismavan.—¡Son lluny!... ¡Vos han fugit!...—Y 'ns engegavan sis uns renechs tan crusos que si no que ja no 'ns venían de nou, 'ns hagueran enrajolat las galtas... Impacient en Mola, 'ns feu formar en columna, deixant á re-

Digitized by Google

taguardia á la patuleya y eivila, als quins havía fet comparexer á p assa, y adeyantantse ab una companyía dels voluntaris fins al devant del café, esclará ab veu ferma

»—¡O us rendiu ó mano á sechi..

»Refiats de que en Tristany, comanant las forsas de la provincia de Lleyda, unirís á socórrels, lo que era molt dubtós, per més que ells nos ho asseguravan, y de que nosaltres, los voluntaris, no veuriam tropa en tres dias, ab lo qual hi convenfam tots, los recabá la entrega á la mateixa ánima, mes era tan séria la actitut d' en Mola, que sta perque 'ls escasejessen las municions, sta perque 'ls mogués la dubte, ¿qué dirá un? á la poca estona 's donavan.

»Passá en Mola al café tot blincant pel moblatje, estivat sá y enllá del portal, y després de ferse cárrech dels rendits, los enviá al quartel, apleganlos ab los demés presos.. ¡Vintiset conto que eranl ¡Y que n' hi havían dels grossos! Vaja.. ¡caps de calla, al menos!..

»Per si fos cert lo d' en Tristany, mandá en Mola que fessim algunas barricadas ab sachs de farina, á fi d' esclurens previngnts. Tot travallantshi sapiguerem las pérduas de la brega.. Nus havían mort l' assistent del ajudant, un tal Ferrer, un dels músichs y tres ó quatre individuos, deixantne altres tants de ferits.. També nosaltres n' amorrarem alguns. Encara que se 'ls enduguereu, sals pels rastres de sanch ja 'n judicava fóren collal..

***

»Per certs escrúpuls he descomptat de nostras pérduas á n' al pobre *Garibaldi*. ¡Gas al esp y á la fi! Per més que en quant á bestia, no 's returava en res als altres gossos.. ¡Més tart, al aplegarlo de la plassa, fins m' espurnavan los ulls!.. ¡Ja l' havían tocat de ple á ple, ja!.. ¡Tenía las aneas lo matetz que una torradoral.. ¡Com era *descarga cerrada*, figurenvos!..

»Candolgut de sa sort, vaig llegarlo per las potas, arrussegantlo fins al quartel..

»—¿Qué 'n vols fer?—me preguntá en Serra.

»—¡Home, quant menos, enterrarlo!..

»—¡Callal.., ¡Y tena rahól ..

»—¡Té rahól.. ¡Té rahól..—afegiren alguns entusiasmantshi.

»S' esbombá la nava, y en un *amén* acudiren al pati hona part de las companyías

»—*¿No lo mataron en acción?*—preguntá un que era andalus—*¡Pues, honores de general muerto en campaña, claro!*..

Tots nos llambregarem sorpresos.

»—*Sí, hombres, sí, honores de general*..

»Y lo que pot una sortida á temps, ¡tats hi convinguerem! A mi fins me recava que no se m' hagués ocorregut.. Com que l' únich que no va aplaudirlo vaig esser jo, y es perque 'ls aplausos al ressonar á dins meu, se 'm convertían en mofa.

»Aviat ho engiponarem. Encara no tenía fet lo clot, que anava enfondint ab un magallonet, apilant la terra ab tot cuydado arrant mateix de la fossa, que ja 'm campareixeren ab las armetjos.. ¡Vos dich que era una platxería!.. Y es la bó del cas que, llevat dels dala bulla, ben escassos alashóras, nos ho prenfam tots ab una seriedat y un ayre que, en veritat, no 's deya pas ab los etpayus. ¡Nol ¡Sí d' en *Garibaldi* tothom se 'n condolía!..

»Ja llest lo clot, comensá la cerimonia. Se posá 'l gas sobre una escaleta de fusta á tall de bayart, se li atravessá un sabre de canya entre potas, cadinzantli un kepis á la clepsa, avansaren ab ayre de gastadors vuyt dels gallfardens més crescuts, seguí darrera 'l *furgó*; y 'l rest de las companylas, formats á quatre de *fondo* y *terciant* ab los brassas, donaren dos toms pel pati. Algú volía cantarli las absoltas, mes perque no acabés en burlas lo que s' havía fet ab la major bona fé d' aquest mon, vaig agafar á n' en *Garibaldi*, y arrossegantlo fins á la fossa, li vaig encabir tatduna. Axís cumplí lo que m' havía promés al véurel sol, ert y desamparat en mitj lo tas de la plassa.

»Y heus aquí lo d' en *Garibaldi*... ¿No es veritat que aquell gos era d'estimar?»

Digué, s' atansá la copa de la aygua, agafá la ampolleta del rom, posá la má dessobre 'l platet del sucre, y adanaatse de que 'ls terrossets no hi eran, desviá 'la ulls per l'enrajolat. Després m'interrogá ab la mirada.

—¡No l' ha presa pas, no!—vaig fer, interpretant que aludía á la copeta.

—¿Volsthi jugar que 'l *Turch*?

En aquell moment la *Turch* atravessava la porta derrera de son amo.

—¡No hi ha pas dubte!. ¡No hi ha pas dubte!.—vaig dir.—Mireu, va enjegarli un pateta, que si cada mat fos un dau, ja no quedaría del *Turch* ni pet hont passarli una agulla.

¡Naturall. Després de retreure á n' en *Garibaldi*, á n' aquell gos de tanta estima y que tant li havía caygut al ull que·darse sens la copeta de rom per un encaro d' aquella mena!. ¡Vaja que n' hi havía per pegarli quatre tirosl.

BIBLIOTECA CENTRAL
83-8°
5782
833.4 ... (Por) 8°
CATALUNYA
A. 258.406

